

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
(DİN SOSYOLOJİSİ)**

YUSUF AKÇURA'NIN DİN VE TOPLUM ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Halil İbrahim AKKUŞ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ramazan UÇAR**

Isparta-2009

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : Felsefe ve Din Bilimleri..... EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız **YÜKSEK LİSANS / DOKTORA** Programı öğrencisi
Hasan İbrahim AKKUZ..... tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.

Tez Adı Değişikliği **YAPILDI / YAPILMADI**

16.01.2009

Tarih

Prof. Dr. Ramazan BUYRUKCI
Enstitü Anabilim Dalı Başkanı
Bölüm Başkanı

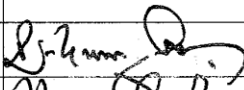
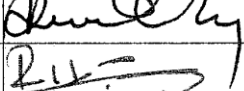
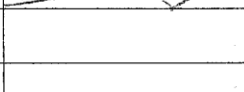
SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 16.01.2009.....
günü saat 15:00..... 'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yusuf Aksoy.....
Din ve Toplum Anlayışı.....
konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile aşağıdaki kararı
almıştır.

KABUL

RED

DÜZELTME

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. Ramazan BUYRUKCI	
Üye	Doç. Dr. Kemaleddin TAŞ	
Üye	Doç. Dr. Ramazan UGAR	
Üye		
Üye		

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR.**

Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI :

Tarih:

Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

Madde-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RET" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖNSÖZ

19. yy.ın ikinci yarısı ve 20. yy.ın ilk çeyreği, Türk milletinin buhranlı dönemlerinden biridir. Bu dönemde kötü gidişi durdurup, problemleri çözeceği inancıyla değişik fikirler ortaya atılmıştır. Fikri akımlar, Türk düşünce tarihinde ciddi tartışmalara neden olduğu kadar önemli gelişmelere de ortam hazırlamıştır. Neticede, “Türkiye Cumhuriyeti” adıyla kurulan milli Türk Devleti, Türk milleti için yeniden doğuşun sembolü olmuştur. Bu dönemde Türk toplumu üzerinde önemli tesirleri görülen Türkçü aydınlar, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin fikri yapısının oluşmasında da önemli katkılar sağlamışlardır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşu üzerinde Türkçülük akımının etkileri, Türkçülerin toplum ve din anlayışlarının ulus devlet anlayışına yansımaları, sürekli tartışılmış ve tartışılmaktadır. Bu çalışmada, dönemin önemli düşünürlerinden ve “Pantürkizmin babası” olarak tanınan Yusuf Akçura’nın din ve toplum üzerine görüşleri belirlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yusuf Akçura’nın din ve toplum anlayışını ele alan bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Akçura’nın hayatı, eserleri, kişiliği ve düşünce sistemi ile Türkçülüğün gelişimindeki rolü hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise dönemin öne çıkan fikir akımları kısaca tanıtılarak Akçura’nın fikri akımlarla ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde de Akçura’nın din ve toplum hakkındaki görüşleri ortaya konmaya gayret edilmiştir. Araştırma genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Araştırma konusunun tespitinden araştırmanın tamamlanmasına kadar geçen süreçte katkılarını esirgemeyen, tenkit ve tavsiyeleriyle çalışmayı yönlendiren değerli danışman hocam Doç. Dr. Ramazan UÇAR’a teşekkür ederim.

Halil İbrahim AKKUŞ

ISPARTA-2009

ÖZET

YUSUF AKÇURA'NIN DİN VE TOPLUM ANLAYIŞI

Halil İbrahim AKKUŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek

Lisans Tezi, Ocak 2009

Danışman: Doç. Dr. Ramazan UÇAR

Türk milletinin tarih sahnesindeki buhranlı dönemlerinden birisi, hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin son zamanlarıdır. Bu dönemde problemleri çözeceği inancıyla değişik fikirler ortaya atılmış, farklı politikalar izlenmiştir. Bu aşamada Türk toplumu üzerinde önemli tesirleri görülen Türkçü aydınların, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin fikri yapısının oluşmasında da önemli katkıları olmuştur. Bu nedenle Türkçülerin zihniyeti, fikirlerinde dinin yeri ve etkisi hep tartışıla gelmiştir. Bu çalışmada önemli Türkçü aydınlardan ve "Pantürkizm'in Babası" olarak da tanınan Yusuf Akçura'nın din ve toplum görüşleri sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Yusuf Akçura, Türk toplumunun içinde düştüğü durumdan kurtulabilmesi için Osmanlı aydınları tarafından ortaya konan Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarına alternatif olarak Türkçülük fikir akımını hararetli bir şekilde savunmuştur. Akçura'nın Türk toplumunun kurtuluş reçetesi olarak ortaya koyduğu Türkçülük anlayışı, dine alternatif veya dinden uzak bir anlama sahip değildir. Ona göre, İslam ve Türkçülük, gelişme ve modernleşme yolunda birbirini besleyen iki yaklaşımdır. Bu şekilde Türk toplumu en kuvvetli sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirecek ve muasırlaşma yolunda önemli adımlar atacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Akçura, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, din (İslam), toplum, milliyetçilik, sosyal bütünleşme.

ABSTRACT

YUSUF AKÇURA'S VIEWS ON RELIGION AND SOCIETY

Halil İbrahim AKKUŞ

Süleyman Demirel University, Philosophy and Religious Sciences Department

Thesis of Master Degree, January 2009

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ramazan UÇAR

One of the critic periods of the Turkish people on the stages of history, it is surely the last terms of the Ottoman Empire. During that term, many ideas have been put forward with the hope of solving problems, and different policies have been put into practice. On that phase, the Turkish intellectuals that had a big impact on the Turkish society made many important contributions also to construct the shape of the thoughts of the Turkish Republic. As a result, the effects and place of religion on the ideals and thoughts of the Turkists have always been discussed. In this study, it is aimed to take Yusuf Akçura, one of the important Turkish intellectuals and who is also known as “The Father of Panturkism”, in sociological points of his ideals on religion and society.

Yusuf Akçura supported the Turkism ideology ardently as an alternative to the Ottomanism and Islamism policies which were put forward by the ottoman intellectuals to save the Turkish society from the situation they were in. The Turkism ideology Akçura prescribed as the salvation for the Turkish society neither is an alternative to religion nor has got a meaning far from it. In his opinion, Islam and Turkism are two approaches which foster each other with modernism and development. In this way, Turkish society can develop its most powerful social integration, and it will also take great steps in the way of modernization.

Key Words: Yusuf Akçura, Ottomanism, Islamism, Turkism, religion (Islam), society, nationalism, social integration

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
C. Araştırmanın Yöntemi.....	4

I. BÖLÜM

YUSUF AKÇURA’NIN HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİĞİ

A. Yusuf Akçura’nın Hayatı ve Eserleri.....	6
1. Hayatı.....	6
2. Eserleri.....	14
B. Yusuf Akçura’nın Kişiliği ve Düşünce Sistemi.....	18
C. Yusuf Akçura’nın Rusya Türkleri Arasındaki Yeri.....	22
D. Türkçülüğün Gelişimi ve Yusuf Akçura.....	25

II. BÖLÜM

YUSUF AKÇURA VE DÖNEMİN ÖNE ÇIKAN FİKİR AKIMLARI

A. Osmanlıcılık ve Yusuf Akçura'nın Osmanlıcılığa Bakışı.....	33
B. İslamcılık ve Yusuf Akçura'nın İslamcılığa Bakışı.....	39
C. Türkçülük ve Yusuf Akçura'nın Türkçülük Anlayışı.....	46
D. Batıcılık ve Yusuf Akçura'nın Batıcılığa Bakışı.....	55

III.BÖLÜM

YUSUF AKÇURA'NIN TOPLUM VE DİN ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

A. Yusuf Akçura'nın Toplum Anlayışı	
1. Milliyetçilik ve Milli Egemenlik.....	65
2. Çağdaş Uygarlık.....	70
3. Eğitim.....	73
4. Ekonomi.....	78
5. Tarihsel Şuur ve Milli Tarih.....	83
B. Yusuf Akçura'nın Din Anlayışı	
1. Dinin Sosyal Hayattaki Yeri.....	87
a. Din ve Sosyal Değişme.....	88
b. Din ve Sosyal Bütünleşme.....	92
2. Milliyet Şuurunun Gelişimi ve Din.....	96
3. Din-Devlet İlişkileri ve Laiklik.....	98
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA.....	104
ÖZGEÇMİŞ.....	112

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
ev. : Çeviren
Der. : Derleyen
Haz. : Hazırlayan
Kış. : Karşılaştırmız
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
Nr. : Numara
s. : Sayfa
S. : Sayı
vb. : Ve benzeri
Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

19. yy.ın ikinci yarısı ile 20. yy.ın başları, Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi, fikri, iktisadi ve kültürel anlamda en hareketli dönemdir. Türk milletinin tarih sahnesindeki en zor süreçlerinden birini yaşadığı bu dönemde, siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda yaşanan buhranın aşılması için çeşitli fikirler ortaya atılmış ve çıkış yolları aranmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu yükselme döneminde elde ettiği Batı karşısındaki üstünlüğünü, duraklama ve gerileme dönemlerinde gelişmelerin yeterince takip edilememesi neticesinde kaybetmiş, 18. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısındaki geri kalışı açıkça kendini göstermiştir. Siyasal, kültürel ve iktisadi sıkıntıların yanı sıra, Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı “milliyetçilik” akımının etkisiyle azınlıkların kendi milli devletlerini kurmak istemeleri ve bağımsızlık ideali ile hareket etmeleri neticesinde Osmanlı İmparatorluğu dağılma sürecine girmiştir. Dönemin aydınları, olumsuz işleyen bu süreci durdurup Osmanlı Devleti'nin bekasını sağlamak amacıyla farklı fikir ve görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların öne çıkanları, Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılıktır.¹

Dönemin aydınlarının temel felsefesi, devletin nasıl kurtulacağı sorusu etrafında toplanmaktadır. Osmanlılık düşüncesiyle hareket eden Osmanlı aydınları, Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden bütün kavim, cemaat ve milletlerin, din, mezhep, ırk, milliyet farkı gözetmeden adalet, hürriyet, eşitlik havası içinde bir arada tutulmalarını ve yaşamalarını temin etmek gerekir anlayışı etrafında toplanmışlardır.² Fakat meydana gelen siyasi olaylar, özellikle Hıristiyan azınlıkların bağımsızlık çabaları ve Türklere husumetleri, Müslüman ve Türk toplumunda Hıristiyanlarla bir arada yaşanılmayacağı fikrinin uyanmasına sebep olmuştur. Osmanlılık idealinin gerçekleşmesini ve bu çabalarla Osmanlı Devleti'nin bekasını mümkün görmeyen

¹ Hamza EROĞLU, **Türk Devrim Tarihi**, Beşinci Baskı, Ankara, 1981, s. 38-39

² Bayram KODAMAN, “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c. 12, Çağ Yay., İstanbul, 1993, s. 58

aydınlardan bazıları, sınırları biraz daraltarak, Hıristiyan unsurlar çıktıktan sonra geriye kalan Müslüman unsurları İslam çatısı altında birleştirme gayreti içine girmişlerdir. “İslamcılık”³ olarak isimlendirilen bu fikir hareketi de başta Arap-İslam dünyası olmak üzere Türk olmayan Müslümanların milliyetçilik davası gütmeleri ve Osmanlı’ya karşı Batılı devletlerle anlaşmaları sonucunda toplumsal dayanaklarını kaybetmeye başlamıştır. Diğer yandan Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetlerinin Osmanlı Devleti’nin bekasını sağlayamayacağını düşünen bir grup aydın ise, sınırları daha da daraltarak, Osmanlı Devleti’nin kurucusu ve temel taşı olan Türkleri milliyet bilinci etrafında kenetleyerek milli bir devlet oluşturma gayreti içine girmişlerdir. Siyasal dayanağını Fransız İhtilali’yle birlikte ortaya çıkan milli devlet kavramından, kültürel beslenmesini de gelenekten alan bu “Türkçülük”⁴ fikir hareketinin şekillenmesinde, Osmanlı Türk aydınlarının yanı sıra, Kafkas, Kırım ve Kazan kökenli, eğitilmiş Türklerin de önemli katkıları olmuştur. Bunlar arasında Yusuf Akçura, Türkçülük akımının önde gelen simalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda zikredilen fikir hareketlerinin yanında, Osmanlı Devleti’nin modernleşmesi ve güçlenmesi için Batılılaşmaktan başka çare kalmadığını ve her alanda Batı’nın örnek alınmasını savunan “Batıcılık”⁵ akımı ortaya çıkmıştır. Batıcıların gönderme yaptıkları alan modern Batı iken, bu alan İslamcılarda asr-ı saadet, Türkçülerde ise milli devlet formu içinde kurgulanan Türk kültür ve tarihinin ilk dönemleridir. Bütün bu fikirlerin ve düşüncelerin gayesi, Osmanlı Devleti’nde toplumsal bir bütünleşme sağlamaktır. Bu doğrultuda Türkçülerin gayesi, geleneksel toplumsal yapı ve örgütlenmeyi, ideolojik bir hareketlilik sağlayarak, homojen bir toplum haline getirmektir. Yani, geçmişe, tarihe yaslanarak millet kurma sürecini başlatmaktır.

Diğer düşünce akımlarında olduğu gibi Türkçülük akımında da toplumun kazanacağı yeni hüviyet ve meşruiyette din anahtar konumda olan bir değerdir. Ancak onların dini algılamalarında da farklılıklar vardır. Bu nedenle Türkçülükte ve Türkçü aydınların fikirlerinde dinin yeri ve etkisi, dönemi içinde olduğu kadar

³ Bkz. Mümtaz’er TÜRKÖNE, “İslamcılık”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 23, s. 60-62

⁴ Mehmet AKGÜL, **Türk Modernleşmesi ve Din**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 1999, s. 283

⁵ Bkz. M. Şükrü HANİOĞLU, “Batılılaşma”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 5, 148-152

günümüzde de zihinleri meşgul eden bir konu olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın problemini, “Türkçülük akımının önde gelen isimlerinden Yusuf Akçura’nın fikirlerinde ve hedeflediği toplum modelinde dinin yeri ve önemi nedir?” şeklinde ifade etmek mümkündür.

Çalışmamızda Yusuf Akçura’nın din ve toplum görüşleri, Türkçülük anlayışı ve diğer fikir akımlarına bakışı, sistematik olarak bir süreç içerisinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yukarıda da ifade edildiği üzere, 19. yy.ın ikinci yarısı ile 20. yy.ın başlarında Osmanlı Devleti’ni içinde bulunduğu buhranlı dönemden kurtarmak için arayış içine giren fikir adamlarımız, çeşitli çareler üretmişler, gayretler sarf etmişlerdir. Ne var ki Osmanlı Devleti’nin yıkılışının önüne geçilememiştir. Fakat Osmanlı Devleti’nin küllerinden yeni bir Türk Devleti’nin doğuşu bu gayretlerin boşa olmadığına bir göstergesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin, başta büyük millet meclisi namıyla, sonra hakiki adıyla kurulması, Türk milliyetçiliği açısından bir noktaya kadar Türkçülük idealinin gerçekleşmesi olarak düşünülebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda milli devlet alt yapısını oluşturan “Türkçülük” de üzerinde önemle durulması gereken bir fikir akımıdır. Bu akımının önde gelen isimlerinde biri olan Yusuf Akçura’nın fikirlerini ortaya koyarak tahlil etmek çalışmamızın amaçlarından birini teşkil etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren devletin ve toplumun ideolojik alt yapısının oluşmasında önemli etkileri görülen Türkçüler, Cumhuriyet döneminde devletin ve toplumun din anlayışlarının oluşmasında da önemli tesirler icra etmişlerdir. Bu sebeple Türkçü düşüncede dinin yeri ve önemi, o dönemde olduğu gibi, günümüzde de çok tartışılan bir konudur. Bu çalışmamızda Türkçü düşünürlerin önderleri arasında yer alan Yusuf Akçura ve fikirlerinde dinin yeri ve etkisini ortaya koymak diğer bir amacımızı oluşturmaktadır.

Fikri ve siyasi hareketler, dünümüz için önemli olduğu gibi bugünümüz ve yarınlarımız için de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenledir ki, fikri ve siyasi hareketler üzerinde yapılacak çalışmalar milletimiz ve toplumumuz açısından büyük

önem arz etmektedir. Çalışmamız dönemin fikir hareketleri hakkında kısa da olsa bilgi vermesi nedeniyle önemlidir.

Dünya Türklüğünü birleştirmek, tanıtmak, yükseltmek ve şanlı geçmişindeki durumuna kavuşturmak ülküsüne gönül vermiş olan Yusuf Akçura, kökü tarihin derinliklerine kadar uzanan Türkçülük fikrine ilk defa siyasi bir hüviyet kazandıran fikir adamımızdır. Akçura, Türk milletinin o buhranlı döneminden çıkmasında Türkiye'nin liderliğine ve Türklüğün bir bütün teşkil ettiğine inanmıştır. Bu, onun için, yalnız duygusal bir düşünce değil, ilmi kanaat derecesine ulaşmış bir davadır. O, son nefesine kadar milletinin savunucusu olmuştur. Pantürkizm'in babası kabul edilen Yusuf Akçura'nın fikirlerinin tespiti ve tahlili, geçmişimizi daha iyi kavrayıp, bu günümüzü daha iyi anlamamız ve geleceğimizi daha iyi planlamamız açısından oldukça önemlidir.

Akçura, Rusya ve Osmanlı gibi iki farklı kültür ve coğrafyada hayatını devam ettirip faaliyette bulunmuş bir aydındır. O, aynı zamanda Paris'te eğitim almış, Tunus'ta bulunmuş, farklı coğrafyalarda farklı atmosferleri teneffüs etmiş bir fikir adamıdır. Dolayısıyla onun fikirlerini araştırıp ortaya koymak, bize o dönemdeki farklı kültürdeki toplumların sosyal, siyasi ve fikri yapısı hakkında da bilgi verecektir. Çalışmamız bu çerçevede ayrı bir önem arz etmektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi

Din Sosyolojisi, kendine has metotlarıyla din-toplum ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Kendine toplumun ortaklaşa dini hayatını, din ve toplum münasebetlerini ve bu münasebetlerden doğan etki ve tepkileri ve dini grupların incelenmesini konu edinen Din Sosyolojisi, genç bir bilim olmasına rağmen kısa zamanda metodolojisini belirlemiş ve sosyal ilimler içinde hak ettiği yeri almıştır.

Din Sosyolojisinin amacı, sosyal olaylar olarak din olaylarını ele almak suretiyle, toplumun kolektif dini hayatını, din ve toplumun karşılıklı münasebetlerini ve dini grupları vasıflamak, karşılaştırmak, açıklamak ve böylece dinin toplum hayatındaki yeri ve önemini ortaya çıkarmaktır. Din Sosyolojisi normatif bir bilim değil, objektif bir realiteler ilmidir ve bu vasfından dolayı tüm bunları yaparken objektiflik ilkesinden taviz vermez.

Sosyal olayların araştırılması ve gözlemlenmesinde genel olarak iki metod kullanılabilir. Bunlardan birincisi, sosyal olayların izini taşıyan belgelerin çözümlenmesi; ikincisi ise anketler, mülakatlar ve soru cetvelleriyle sosyal realitenin doğrudan doğruya gözlemlenmesidir.⁶ Araştırmamız, Yusuf Akçura'nın din ve toplum görüşlerini ihtiva ettiği için bir dökümantasyon araştırması özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla araştırmamızda dolaylı gözlem metodu kullanılarak Yusuf Akçura'nın fikirleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızda öncelikle Yusuf Akçura'nın eserlerine başvurulmuş ve daha sonra Yusuf Akçura ve fikirleriyle direkt ya da dolaylı olarak alakası olan, onu konu edinen eserler tespit edilmiş ve araştırma safhasına geçilmiştir.

Araştırmamızda öncelikle Yusuf Akçura'nın eserleri titizlikle tetkik edilmiştir. Daha sonra Yusuf Akçura ve fikirlerini konu alan çalışmalar ve dökümanlar aynı titizlikle değerlendirilmiştir. Akçura'nın fikirlerinin ve faaliyetlerinin daha iyi anlaşılması için, Akçuranın hayatı, dönemin fikri ve siyasi yapısı ve dönemin öne çıkan fikir hareketleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Araştırmamızda Yusuf Akçura'nın fikirleri olduğu gibi yansıtılıp objektif bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

---

⁶ Zeki ARSLANTÜRK, **Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2004, s. 80-81

I. BÖLÜM

YUSUF AKÇURA’NIN HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİĞİ

A. Yusuf Akçura’nın Hayatı ve Eserleri

1. Hayatı

Yusuf Akçura (Akçuraoğlu Yusuf), Kazan Türk (Tatar) lerinden olup, bir rivayete göre 2 Aralık 1876, diğer rivayetlere göre 1872 veya 79’da İdil (Volga) nehri üzerindeki Simbir (bugünkü adı: Ul’yanovsk) şehrinde dünyaya gelmiştir.⁷

“Akçura” kelimesi iki Türkçe kelimedenden müteşekkil olup, Altınordu devrindeki hanedanlardan birini ifade etmektedir. Çağatay lehçesi ile ‘arkadaş’ ve ‘eş’ demektir. ‘Kul’ manasına da gelir.⁸

Akçura’nın mensup olduğu Volga Tatarları, 19. yy’da Rusya Türkleri arasında özel bir yer tutuyordu. Nüfus olarak Özbeklerden sonra ikinci sıradaydılar. Ancak Rusların politikaları nedeniyle diğer Türk toplulukları arasında dağınık yaşıyorlardı. Ekonomik ve kültürel düzey açısından ele alındığında Rusya Müslümanları arasında en gelişmiş durumdaydılar. II. Katerina’ya kadar Rus politik baskıları birbirini izlemiş ancak II. Katerina döneminde durum değişmiştir. Tatarlar, Rusların giremediği Orta Asya pazarı ile Batı arasında ticarete aracılık etmeye başlamışlardır. Bunun neticesinde Tatar toplumunda zengin bir tüccar sınıf ortaya çıkmış, Kazan’da, Orenburg’da, Simbirsk’te çeşitli sanayi birimleri oluşmuştur.⁹

Yusuf Akçura’nın babasının adı Hasan, onun babası Süleyman Bay’dır. Süleyman Bay, büyük sanayici ve tüccarlardandı, Simbir ve Kazan vilayetlerinin çeşitli yerlerinde birçok tekstil fabrikası vardı. Ölümünden sonra oğlu Hasan’a üç

⁷ Ahmet TEMİR, **Yusuf Akçura**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s. 9

⁸ M. Feyzi TOĞAY, **Yusuf Akçura’nın Hayatı**, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1944, s. 19

⁹ François GEORGEON, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf AKÇURA**, Çev.: Alev ER, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 8

kumaş fabrikası miras olarak kalmıştır.¹⁰ Hasan Bay, iki kez evlenmiştir. İkinci hanımı Kazanlı Banu'dur. Hasan ile Bibi Kamer Banu'nun Yusuf'un haricinde diğer çocuklarının hepsi ölmüş, sadece Yusuf sağ kalmıştır. Annesinin babası da çay tüccarıdır. Aynı zamanda Kazan'da keçi derisi işleyen bir de dükkanı vardır.¹¹ Yusuf Akçura hem baba tarafından hem de anne tarafından aristokrat bir aileye mensuptur.

Yusuf'un doğumundan sonra 1877'de başlayan Türk-Rus harbi (93 harbi) neticesinde Rusya'da baş gösteren iktisadi buhran nedeniyle babasının işleri de bozulmuştur.¹² Yusuf'un babası Hasan 1878 kışında beklenmedik bir şekilde vefat etmiştir. Bundan sonra işlerin de bozulması sonucu Yusuf ve annesi sıkıntıya düşmüşler, Sibir'den ayrılarak İstanbul'a yerleşmişlerdir.¹³ İstanbul'a yerleşmelerinde, annesinin kızaktan düşmesi sonucu geçirdiği ruhi sarsıntı nedeniyle doktorların sıcak memlekette oturmalarını tavsiye etmesi de etkili olmuştur. Diğer bir neden de şirketlerinin pek çok alacaklısının olması ve bu alacaklılardan uzaklaşma isteğidir.¹⁴

1883 yılının yaz aylarında annesiyle İstanbul'a gelen Yusuf Akçura, İstanbul'da Mahmut Paşa Camii yanındaki ilkokula yazdırılmıştır. Fakat hasta annesinin Bursa'daki kaplıcalara gitmek zorunda kalmasından dolayı İstanbul'a her dönüşte evleri ve Yusuf'un okulu değişmiştir. Yusuf Paşa mahallesinde ev almaları ve oraya yerleşmelerinden sonra Yusuf, Askeri rüştiyeye geçinceye kadar Yusuf Paşa ilk mektebinde tahsiline devam etmiştir.¹⁵

Annesi Dağıstanlı Osman namında biriyle evlenmek istemiş ve durumu Yusuf'a açmıştır. Yusuf bu duruma pek olumlu bakmasa da ses çıkarmamış, üvey baba Osman Bey de Yusuf'a öz evladı gibi muamele yapmıştır. Yusuf Akçura, kendisine esas milli ve dini terbiyeyi verenin Dağıstanlı Osman Bey olduğunu anlatmaktadır. Osman Bey'in Yusuf'a karşı ihtimam ve dikkati o dereceyi bulmuştur ki Yusuf Türkiye'de "Dağıstanlı Yusuf" diye tanınmıştır.¹⁶

---

¹⁰ TEMİR, a.g.e., s. 9

¹¹ Yusuf AKÇURA, **Hatıralarım**, Yay. Haz.: Erdoğan MURA, Hece Yayınları, Ankara, 2005, s. 21

¹² TEMİR, a.g.e., s. 10

¹³ GEORGEON, a.g.e., s. 16

¹⁴ TEMİR, a.g.e., s. 10

¹⁵ TEMİR, a.g.e., s. 11

¹⁶ TEMİR, a.g.e., s. 12

Yusuf Akçura 1887 yılında Koca Mustafa Paşa Askeri Rüştüyesi'ne yazılmıştır.¹⁷ Akçura, Koca Mustafa Paşa Askeri Rüştüyesi'ne gittiği yıllarda (11-12 yaş dönemi), Türkiye'yi ziyaret eden veya sığınmış bazı Kazanlı ailelerle görüşmüş, Rusların Müslümanlara yaptıkları zulüm ve adaletsizlikleri duyarak üzölmüş ve hatta Ruslara beddualar okumuştur.¹⁸

Yusuf ve annesi 1889 yılının baharında baba yurdu Kazan ülkesine seyahat etmişlerdir. Kışı Kazan'da geçirmişler ve 1890 yazında İstanbul'a dönmüşlerdir.¹⁹ Akçura 1892 sonbaharında Harbiye'ye kabul edilmiştir. İkinci sınıftayken Genç Türklerin fikirlerine katılmak ve hizmet ile suçlanarak tutuklanmış ve cezaya çarptırılmıştır. Cezası bittikten sonra tahsiline devam etmiştir.²⁰

Akçura kendi hayatından bahsederken şuurlu Türkçülüğünün Harbiye Mektebi sıralarında başladığını beyan etmiştir. Akçura'nın baba yurduna yaptığı seyahatler (Harbiye talebesi iken birkaç defa tekrarlanmış) sırasında yol üzerinde eniştesi İsmail Gaspıralı'yı ziyaretinde ondan feyzalmış; Kazan Tatarlarının yenileşme hareketinin öncülerinden Şehabeddin Mercani ile Alimcan Barudi'yi ve Kayyum Nasiri'yi ziyaret etmiştir. Amcası İbrahim Akçura ile onun zengin kütüphanesinde yaptığı görüşme ve tartışmalar onda çok faydalı ve derin izler bırakmıştır.²¹

1897'de Erkanı Harbiye Mülâzımî Sanisi (üsteğmen) rütbesi ile tevkif olduğunda onunla beraber seksen dört kişi Fizan'a sürölmek üzere Trablusgarb'a gönderilmiştir. Fakat Fizan'a sevk için yeterli para olmadığından şehrin eski kalesine hapsolünmüşlardır. Avrupa'daki "Genç Türkler" ile Sultan arasında yapılan anlaşmayla kurtulabilmişlerdir ve Akçura askeri rütbesini de geri almıştır.²²

1899'da Akçura ve iki arkadaşı, Ahmet Ferid ve Zühtü, anlaşarak Binbaşı Şevket Bey'in yardımıyla Tunus'a kaçmışlar ve Avrupa'ya geçerek Paris'e ulaşmışlardır. Akçura ile Ahmet Ferid "Siyasi Bilimler Serbest Okulu" na kaydolarak

¹⁷ GEORGEON, a.g.e., s. 18

¹⁸ Nadir DEVLET, "Yusuf Akçura'nın Hayatı", **Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara, 1987, s. 19

¹⁹ TEMİR, a.g.e., s. 17-18

²⁰ Nuri YÜCE, "Yusuf AKÇURA", **İslam Ansiklopedisi**, C. 2, s.228-229

²¹ TEMİR, a.g.e., s. 27

²² TEMİR, a.g.e., s. 28

dönemin tanınmış hocaların derslerine devam etmişlerdir. Akçura siyaset dışında felsefe, sosyoloji, tarih ve filoloji konuları ile de yakından ilgilenmiş ve Sorbonne’da öğleden sonraki dersleri de takip etmiştir.²³

Paris’te ilk görüştüğü Türk mültecilerinden Doktor Şerafeddin Mağmumi, kendisine Osmanlılık fikrinin çürüklüğünden, çeşitli unsurların anlaşmasını sağlamanın imkansızlığından, tek kurtuluş yolunun Türk milliyetçiliği olduğundan, Batılıların Doğu ve Türk düşmanlıklarından bahsetmiştir. Şerafeddin Mağmumi’nin bu sözleri, milliyetçilik izleri içinde mevcut olan Akçura’yı derinden etkilemiştir.²⁴

Akçura’nın, güney ve kuzey Türklüğü muhitinden aldığı bilgi ve görgülere, Türk kültür tarihine ait eserlerden öğrendiklerine Avrupa ilim çevresinden kazandıkları da eklenince, siyasi ve içtimai fikir ve muhakemesi daha da açıklık kazanmış ve milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyasi sahada da uygulamaya koymak düşüncesiyle çalışmalara başlamıştır.²⁵

Paris’te tahsiline devam ederken Genç Türklerin yanına da gidip gelmiştir. Bu arada Ali Rıza Bey tarafından neşrolunan Türkçe Şura-yı Ümmet Gazetesi’ne birkaç makale ve Fransızca Meşveret Gazetesi’ne de bir makale verip neşretmiştir.²⁶ Akçura 1903’te Paris’teki tahsilini, hazırlamış olduğu “Osmanlı Saltanatı Kurumları Tarihi’ne Ait Bir Deneyim” adlı tezle, üçüncülükle tamamlamıştır.²⁷

1904’te Yusuf Akçura Kazan’a, akrabalarının yanına dönmüştür. Bu yıllarda, Tatar-Türk dünyasındaki yenileşmeler oldukça ilerlemiş, birçok matbaa açılmış olduğu halde, Rus hükümeti siyasi gazetelerin çıkarılmasına izin vermemiştir. Bu dönemde Akçura makalelerini Türkiye ve Rusya dışındaki gazetelere yollamak zorunda kalmıştır.²⁸

1904’te Kahire’de çıkan “Türk” gazetesine “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesini göndermiştir. “Türk” gazetesinin başyazarı Ali Kemal de “Cevabımız”

---

²³ TEMİR, a.g.e., s. 28

²⁴ Yusuf AKÇURA, **Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 139; AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 105

²⁵ TEMİR, a.g.e., s. 28; AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 106

²⁶ AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 106; GEORGEON, a.g.e., s. 21-22

²⁷ AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 108

²⁸ TEMİR, a.g.e., s. 30

başlıklı yazısıyla Akçura'nın makalesine saldırgan ifadelerle mukabele etmiştir.²⁹ Ahmet Ferit (TEK) de gönderdiği bir mektupla tartışmaya dahil olmuştur. Ferit, Ali Kemal'in eleştirilerine cevap verdiği yazısında, Akçura'nın fikirlerinin bir kısmına katılmakla birlikte bazı düşüncelerini de eleştirmiştir.³⁰

Akçura'nın en önemli eseri olan “ Üç Tarz-ı Siyaset”te Türkçülük meselesi ilk defa bütün açıklığıyla ele alınmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun takip ettiği üç yolun (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük) müspet ve menfi yönleri incelenerek açıklanmıştır.³¹ Üç tarz-ı Siyasetteki düşünceleri ve daha sonra bu doğrultudaki yazdıkları onu “pantürkist” ve “pantürkizmin babası” olarak tanıtmıştır.³²

Bazı Batılı yazarlar, Üç Tarz-ı Siyasetin Türkçülük tarihinde oynadığı rolü anlatmak için şöyle demişlerdir: “Marksistler için Komünist Manifestosu ne ise, Pantürkistler için de bu makale odur.” Bu nedenle Akçura'ya Türk birliği fikrinin kurucularından biri olarak bakılmıştır.³³

Akçura, 1905'te Türk-Tatar taleplerinin Rus hükümetine bildirilmesi için seçilen dört kişilik komisyonda görev almıştır. Komisyon tarafından hazırlanan on iki sayfalık Rusça muhtıra Rusya Başbakanına sunulmuştur.³⁴

Muhtıranın iki bölümden oluştuğu vurgulanır. Esas arzu ve temenniler on üç madde halinde ikinci bölümde dile getirilmiştir. Bu on üç maddeden dokuzu dini meselelerle ilgilidir. Akçura'nın Müslüman Türk-Tatar dünyasının milli kültür ve yenileşme hareketlerinin yürütülmesinde önemli katkıları mevcuttur.³⁵ Oradaki bazı siyasi ve kültürel hareketlere katılarak “cedîdciler” arasında yer almıştır.³⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda meşrutiyetin ilanı ile Yusuf Akçura tekrar Türkiye'ye geri dönmüştür. 1908'de İstanbul'a gelen Yusuf Akçura, siyasi görüşleri

²⁹ Bkz. Yusuf AKÇURA, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005, s. 63-74

³⁰ Bkz. AKÇURA, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 75-92

³¹ TEMİR, a.g.e., s. 31

³² YÜCE, a.g.m., s. 228

³³ TEMİR, a.g.e., s. 33-34

³⁴ TEMİR, a.g.e., s. 34

³⁵ TEMİR, a.g.e., s. 35-39; Ahmet TEMİR, “Yusuf Akçura ve Dış Türkler”, **Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara, 1987, s. 100

³⁶ YÜCE, a.g.m., s. 228

bakımından tam manasıyla olgunlaşmış, Türkçülük fikirleri bakımından şuurlanmış, teşkilatçılık bakımından da değerli tecrübeler edinmiştir.³⁷

Akçura, bu dönemde, İttihat ve Terakki de dahil, hiçbir siyasi oluşum içinde yer almamaya özen göstermiştir. İttihat ve Terakki dönemi, Osmanlı fikri hareketliliğinin ve bu fikirlerin uygulanmaya başlandığı dönemdir. Bu dönemin ne tek bir ideolojisi ne de tek bir lideri vardır. En büyük amaçları Abdülhamit'in siyasi ve sosyal kısıtlamalarını ortadan kaldırıp, Fransız ihtilali ve İngiliz devrimi sonunda yaygınlaşan insan hakları ve demokratikleşme arzusunun Osmanlı'da uygulanabilmesidir.³⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nda istibdata karşı yönelen ilk siyasi kurum değildir. İttihat ve Terakkinin kökenleri Yeni Osmanlılara kadar dayanmaktadır. İki grup arasındaki ilişki yalnız amaçların aynı olmasından değil, İttihat ve Terakki'nin Yeni Osmanlılara dahil olmuş kimselerden yararlanmasından, sosyal desteğini bir kuşak önce belirmiş sosyal kırıdanmalardan almasından ve 1860'larda üretilmiş bir ideolojiyi kendine ilke edinmesinden doğmuştur.³⁹

İttihat ve Terakki'nin asıl amacı, toplumu 'Osmanlı Birliği' temelinde birleştirmektir. Fakat ilerleyen zaman zarfında üst üste toprak kaybedilip diğer milletlerin bağımsızlık peşinde koşması, milliyetçilik duygularını güçlendirmiştir. Yusuf Akçura'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmesi için Talat Paşa ve Ziya Gökalp çok ısrar etmişlerdir. Ancak Akçura, daha bağımsız olmak istediğinden bu tekliflere olumlu yanıt vermemiştir.⁴⁰

Akçura ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişki, aktif bir görev almamasına rağmen, İttihatçıların çalışmalarını destekler mahiyettedir. Akçura, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmayı reddetmiş, fakat cepheden de muhalefet etmemiştir. Ahmet Ağaoğlu, Akçura'nın bu tutumunu şöyle ifade etmektedir: "Yusuf Akçura, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmedi, ama idealleri onu ittihatçılarla birlikte çalışmaya

³⁷ AKÇURA, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, s. XI

³⁸ Orhan ÇAKMAK- Atilla YÜCEL, **Yusuf Akçura**, Alternatif Yayınları, Ankara, 2002, s. 33

³⁹ Şerif MARDİN, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33

⁴⁰ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 34

yöneltti; öyle ki, cemiyetin üyesi bile olmadığı halde, genellikle İttihatçı olarak tanınıyordu.”⁴¹

Meşrutiyet devri, Türkçülüğün teşkilatlanmasına ve Türkçü cemiyetlerin kurulmasına imkan vermiştir. 19. yy.’ın ortasından itibaren Osmanlı Devleti’nde “ilmi Türkçülük” hareketi kuvvet kazanmaya başlamıştır.⁴² 1908 ile 1912 yılları arasında kurulan Türkçülükle ilgili derneklerin (Türk Derneği Cemiyeti, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı Cemiyeti, Türk Bilgi Derneği gibi) hemen hepsinde Yusuf Akçura’yı kurucular arasında görürüz.

Bu dernekler arasında en faal çalışması “ Türk Yurdu Cemiyeti”nde olmuştur. “Türk Yurdu” dergisinde 1911’den 1917’ye kadar müdür olarak görev yapmıştır.⁴³ O, Türkçülüğün hararetle bir savunucusuydu. Bir zamanlar Türk Yurdu ve Ocak demek Akçura demekti.⁴⁴

Yusuf Akçura, 1917 yılında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay Derneği) Murahhası olarak, Rusya’daki esir düşmüş Türkler ile haberleşme ve yardım maksadıyla İskandinavya’ya gönderilmiştir. Bu görevi esnasında birkaç defa hayati tehlike geçirmiştir. Akçura, vazifesini, Bolşeviklerin çıkardıkları birçok zorluklara rağmen muvaffakiyetle tamamlayarak 1919’da İstanbul’a dönmüştür.⁴⁵

Milli mücadele yıllarında Akçura, bir taraftan Türk Ocağı’nda çalışmış, diğer taraftan Anadolu’ya geçerek Kurtuluş Savaşı’na katılma planları yapmıştır. Ahmed Ferid’in kurduğu Milli Türk Fırkası’na katılmıştır. 1919 yılında tevkif edilen Akçura, hapisten çıkınca 1920’de İstanbul’da Şevket Bey’in kızı Selma Hanım’la evlenmiştir. 9 Mart 1920’de Yusuf Akçura, eşi Selma Hanım ve şair Mehmet Emin, birlikte Anadolu’ya geçerek milli mücadele hareketine katılmışlardır.⁴⁶

Akçura, milli mücadele hareketine katılmasından sonra 1925’lere kadar süren dönemde milli mücadele hareketinin bütün siyasal mücadelelerinde etkin bir biçimde

---

⁴¹ Ahmet AĞAOĞLU, “Yusuf Akçura”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1935 (GEORGEON, a.g.e., s. 65’den naklen)

⁴² TEMİR, a.g.e., s. 40

⁴³ YÜCE, a.g.m., s. 228

⁴⁴ Hilmi Ziya ÜLKEN, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 8. Baskı, 2005, s. 388

⁴⁵ TOGAY, a.g.e., s. 66-68

⁴⁶ TEMİR, a.g.e., s. 63-64

yer almıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'na girmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilmiştir. Dış politikanın belirlenmesinde katkıları olmuştur. Akçura, Jön Türk iktidarı döneminde bağımsız kalmıştı. Bağımsız fikirleri nedeniyle Akçura'ya büyük değer veren Mustafa Kemal, kültürel sorunlarda onu bir danışman olarak değerlendirmiştir.⁴⁷

Cumhuriyet döneminin temel taşlarından olan 'Milliyetçilik' ve 'Halkçılık' fikrinin oluşmasında ve bu fikirlerin olgunlaşmasında Akçura'nın büyük katkısı olmuştur. Akçura, tam bağımsız bir devlet olabilmenin yolunun ekonomik güçten geçtiğini ifade etmiş, ülke ekonomisinin gelişmesi için yapılması gerekenler hakkında yazılar yayınlamış ve önerilerde bulunmuştur.⁴⁸

Akçura, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın milliyetçilik ve halkçılık gibi iki temel ilkesini benimseyerek halk fırkasına girmiş olmakla birlikte onun halkçılık anlayışı Cumhuriyet Halk Fırkası ile aynı değildir. Onun savunduğu düşünce, Mustafa Kemal'in BMM'de ifade ettiği halk egemenliği fikridir. Fakat halk=millet denklemini reddetmiştir. Akçura'nın halkçılıktan söz ettiğinde bunu Fransızca'daki 'populisme' değil, 'democratisme' anlamında kullanıyor olması da manidardır.⁴⁹

1925'ten sonra Akçura, hocalık, tarihçilik çalışmalarına, milletvekilliği görevine ve Türk Ocaklarındaki faaliyetlerine devam etmiştir. 1931'de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu)'nun kuruluşuna katılmış ve ertesi yıl kurumun başkanlığına getirilmiştir. 1932'de toplanan ilk Türk Tarih Kongresi'ne başkanlık etmiştir.⁵⁰

Akçura'nın iki çocuğu olmuştur. 1924 doğumlu kızı Ülken ve 1927 doğumlu oğlu Tuğrul.⁵¹ Akçura 11 Mart 1935 Pazartesi günü vefat etmiştir. Cenaze töreni 13 Mart Çarşamba günü yapılmış, Edirnekapı kabristanlığına defnedilmiştir. Kabrinin üzerinde Kazan Hanlığı devrinden kalan son abide ve milli heyecan timsali olan "Süyüm Bike" kulesinin maketi bulunmaktadır.⁵²

---

⁴⁷ TEMİR, a.g.e., s. 65

⁴⁸ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 36

⁴⁹ GEORGEON, a.g.e., s. 132

⁵⁰ GEORGEON, a.g.e., s. 127-128

⁵¹ TEMİR, a.g.e., s. 72

⁵² TEMİR, a.g.e., s. 76-77

2. Eserleri

Türk dilinin bütün lehçeleri ile Fransızca'yı çok iyi bilen Akçura, Rusça'ya da aşina idi. İlk yazı hayatı Harbiye öğrencisiyken 1897'de Mutasavver Malumat gazetesinde yayımlanan bir yazısı ile başlar. Paris'te öğrenci olduğu yıllarda Şurâ-yı Ümmet ve Meşveret gazetelerinde yazılar yazmıştır.⁵³

Yusuf Akçura'nın yaşamı boyunca yayınlamış olduğu makale ve yazıları üç bölümde ele alınmaktadır:

- 1- Genel Türk Tarihi, özellikle Türkçülüğe ilişkin yapıtlar
- 2- Osmanlı Tarihi konusundaki yapıtlar
- 3- Avrupa'nın Yakın Çağ tarihinin siyasal, sosyal ve ekonomik konularıyla ilgili yazılar.⁵⁴

Akçura'nın yayınladığı ilk eser Tatarlar arasında modernleşme sorununu ilk ele alan Şehabettin Mercani'nin bibliyografyasıdır.⁵⁵ Akçura'nın kitap halinde yayımlanan eserlerini Türkçe ve Fransızca olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Türkçe yayımlanan bazı eserleri:

- 1- Üç Tarz-ı Siyaset
- 2- Ulum ve Tarih
- 3- Şûra-yı Ümmet'te Çıkan Makalelerim
- 4- Mevkufiyet Hatıraları
- 5- Türk, Cermen ve Slavların Münasebat-ı Tarihiyeleri
- 6- Tarih-i Siyasi Notları
- 7- Şark Meselesine Dair Tarih-i Siyasi Notları
- 8- Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar
- 9- Siyaset ve İktisat Hakkında Birkaç Hitabe

⁵³ AKÇURA, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, s. XIII.

⁵⁴ Enver Ziya KARAL, "Üç Tarz-ı Siyaset'e Önsöz", Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005, s. 10

⁵⁵ MARDİN, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895- 1908**, s. 277

- 10- Tarih-i Siyasi
- 11- Zamanımızın Avrupa Siyasi Tarihi
- 12- Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri
- 13- Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Bu Vakaya Dair Başlıca Menba'lar
- 14- Türkçülük “ Türkçülüğün Tarihi Gelişimi”

Akçura'nın Fransızca olarak hazırladığı başlıca iki eseri vardır: 1- Osmanlı Saltanatı Müessesatı Tarihine Dair Bir Tecrübe (Mezuniyet Çalışması) 2- Rusya'daki Türk-Tatar Müslümanlarının Şimdiki Vaziyeti ve Emelleri.⁵⁶

Akçura başlıca fikirlerini Üç Tarz-ı Siyaset, Siyaset ve İktisat, Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar adlı kitaplarında toplamıştır.⁵⁷

Akçura'nın Rusya'da Simbir yakınlarındaki Zöyebaşı'nda, amcası Yusuf Bay'ın evinde, 1904'te yazdığı “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesi, Kahire'deki “Türk Gazetesi”nde⁵⁸ Nisan-Mayıs 1904'te üç cüz halinde yayımlanmıştır.⁵⁹

Üç Tarz-ı Siyaset'te Yusuf Akçura'nın üzerinde durmuş olduğu ana konular şöyle sıralanabilir:

- 1- Bir Osmanlı milleti meydana getirmek
- 2- İslamcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak
- 3- Irka dayalı bir Türk siyasi milliyetçiliği meydana getirmek

Akçura, bu üç akıma, Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük adını verdiği gibi bazen de üç meslek-i siyasi adını vermektedir. Bunlardan her birinin nitelik, gelişme

⁵⁶ AKÇURA, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, s. XIX-XXI.

⁵⁷ ÜLKEN, a.g.e., s.389

⁵⁸ Türk Gazetesi, Ali Kemal'in etrafında toplanan liberaller tarafından kurulmuştur. Mısır'da yayımlanan ilk Türkçe gazetelerden biri olup, siyasi yelpazede ılımlı bir yaklaşım tarzına sahipti. Abdülhamit idaresine doğrudan saldırmaktan kaçınıyorlardı. Avrupalının zihnindeki yanlış Türk imajını düzeltmek, her yerde Türklerin hakkını müdafaa etmek, zihinlerini aydınlatmak, Türklere fikri bir hareketlilik kazandırmak istiyorlardı. Gazetelerinin adını Türk koymalarının sebebi, kaba ve köylü manasına indirgenmiş olan Türk kelimesine asli manasını kazandırmak düşüncesiydi. Bu gazetede toplanmış olan gazeteciler grubu, dış Türklerle değil, Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki Türklerle ilgileniyorlardı. (Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu, Ankara, 1987, s. 83-84)

⁵⁹ GEORGEON, a.g.e., s. 37

ve yararları üzerinde durmuş, hangisinin izlenmekte olduğunu, izlenebileceğini incelemiştir.⁶⁰

Akçura makalede, öncelikle Osmanlı Devleti'ne “kuvvet ve terakki” kazandırmak amacıyla izlenen politika türlerini tarihsel bir bakış açısıyla çözümlenmiştir. Osmanlıcılığın genel olarak Tanzimat dönemine tekabül ettiğini, Panislamizmin 70’li yıllarda ortaya çıkmış olduğunu ve özellikle Abdülhamit tarafından savunulduğunu söylemiştir. Son olarak da kısa bir süre önce ortaya çıkan Pantürkizmi ele almıştır.⁶¹

Ali Kemal, ‘Cevabımız’ adlı yazısında “... Bizim için Türk’ü İslam’dan, İslam’ı Türk’ten, Türk ve İslam’ı Osmanlılıktan, Osmanlılığı Türk’ten, İslam’dan ayırmak, tekliği üçe bölmek olamaz. Hayalimize gelse bile fikrimize yerleşemez.” diyerek Akçura’yı eleştirmiştir.⁶²

Akçura eserinde Osmanlı’nın son dönemindeki siyaset biçimlerini açık ve net ortaya koymuş ve fayda ve zararlarını, uygulanabilirliklerini tartışmıştır. “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makaleden önce Osmanlı Saltanatının son devresindeki siyaset tarzlarını tasnif ve tayin eden, her tarza belirli bir isim vererek ana çizgilerini bu derece açıklık ve kesinlikle ortaya koyan bir eser yazılmış değildir.⁶³

Kahire’de yapılan ilk baskı Rusya Müslümanları tarafından hararetle benimsenmiştir. Orenburg’da yayımlanan Şura’da makaleyi değerlendiren bir gazeteci Üç Tarz-ı Siyaset’in seksen cilt değerinde bir yapıt olduğunu söylemiştir.⁶⁴

Enver Ziya Karal, Üç Tarz-ı Siyaset adlı esere yazdığı önsözde, Üç Tarz-ı Siyaset’i laik düşüncenin tam ve mükemmel bir yapıtı olarak görmektedir. Gerekçesi, bu yapıtta, hiçbir sorunun ortaya konulması ve eleştirilmesinde şeriattan faydalanılmaya gidilmemiş olması nedeniyle siyasal düşüncenin dinsel düşünceden ayrılmış olmasıdır.⁶⁵ Fakat eser iyi tahlil edildiğinde görülür ki, Türk Milleti’nin

---

⁶⁰ KARAL, a.g.e., s. 15

⁶¹ AKÇURA, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005, s. 35-44

⁶² AKÇURA, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 63

⁶³ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1978, s. 174; AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 117

⁶⁴ GEORGEON, a.g.e., s. 48

⁶⁵ KARAL, a.g.e., s. 23

içine düştüğü sıkıntıdan kurtulabilmesi için çizilen yol haritalarından ne İslamcılık ne de Türkçülük dinden ayrı sistemler değildir. Aksine Akçura'nın hararetle savunduğu Türkçülükte bile dinin yardımı, takviyesi ve bu noktadaki hizmeti gerekli görülmüştür.⁶⁶

Yusuf Akçura, "Türkçülük" ve "Hatıralarım" adlı eserlerinde kendi Üç Tarz-ı Siyaset'ini tahlil ederken önemli bir noktaya, bir tahlil eksikliği yaptığına, temas etmiştir. 'Türklük Siyaseti' ile 'Türk Birliği'nin, 'İslam Siyaseti' ile 'İslam Birliği'nin birbirine karıştırıldığını söyleyen Akçura, Osmanlı Devleti'nin içte Türklük ya da İslam siyaseti takip etmesinin dışta da 'Pantürkist' veya 'Panislamist' olmasını mutlaka gerektirmeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁷

Yusuf Akçura'nın "Siyaset ve İktisat" adlı eseri, 1919-1924 yılları arasında değişik gazete ve dergilerde yayınlanan makaleleri ile farklı yerlerde verdiği nutuklarını içermektedir. On yedi yazıdan oluşan bu eserde, Türk Milletinin İstiklal Harbi sırasında verdiği mücadeleler, çektiği sıkıntılar ve takip edilmesi gereken yollar yazar tarafından ele alınmıştır. Akçura bu eserinde siyaset, iktisat, tarih, sosyoloji ve felsefeye ne denli hakim olduğunu göstermiştir.

Akçura, "Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar" adlı eserinde millet ve milliyet kavramını tarif etmiş ve Avrupa'da milliyet kavramının ortaya çıkmasından en çok zarar gören devletin Osmanlı Devleti olduğunu belirtmiştir. Osmanlı hukukçu ve siyasetçilerinin milliyet fikrinin Osmanlı birliğine zarar vermeyecek şekilde anlamak gibi bir büyük hata yaptıklarını anlatmıştır. Eserinde ayrıca Slav ittifadını tahlil etmiştir.

Eserinde ortaya koyduğu en önemli sonuçlar şunlardır: Hürriyet, Müsavat ve Adalet İslam'ın esaslarıdır. Sosyalizm de yeni bir şey değildir.⁶⁸ Bununla birlikte Sosyalizm konusunda Marksizmin bütün sosyalizme hakim olduğunu söylemiş ve bütün sosyalistlerin birer Marksist olduklarını ifade etmiştir.⁶⁹

⁶⁶ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 56-62

⁶⁷ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 173; AKÇURA, *Hatıralarım*, s. 117

⁶⁸ TOGAY, *Yusuf Akçura'nın Hayatı*, s.75-76

⁶⁹ Yusuf AKÇURA, *Muâsır Avrupa'da Siyasî ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar*, Yayına Hazırlayan: Adem EFE, Yeni Zamanlar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s.165-166

B. Yusuf Akçura'nın Kişiliği ve Düşünce Sistemi

Akçura, farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerde bulunmuş bir fikir adamıdır. Rusya'da doğmuş, Osmanlı'da büyüüp eğitim almış, ilk önceleri Osmanlı ve Rusya arasında karşılaştırma yaparken, Avrupa'ya gidip orada eğitim almasıyla birlikte üç boyutlu bir değerlendirme yapmaya başlamıştır. O, aynı zamanda Mısır ve Trablusgarp gibi Akdeniz ülkelerini de görmüş bir kişidir ki onun bu seyahatleri, fikri oluşum sürecinde önemli katkılar yapmıştır.

Akçura'nın fikri olarak etkilendiği kişilerin başında, üvey babası Dağıstanlı Osman Bey, amcası İbrahim Bey, eniştesi İsmail Gaspıralı gelir. Dağıstanlı Osman Bey ve amcası İbrahim Bey'den kültür, ahlak, din ve terbiye dersleri alarak bu konularda genel bilgi sahibi olmuştur. Özellikle amcası İbrahim Bey'in bilgili ve kültürlü bir kişi olmasının yanında zengin kütüphanesinden istifade etmiştir. İsmail Gaspıralı'nın 'dilde, fikirde ve işte birlik' söyleminden etkilenmiş ve onun Tercüman Gazetesi'nden de istifade etmiştir.⁷⁰

Akçura, Türklerin birliğini sağlama, ılımlı politika yapma, siyasal alandan çok kültürel alanda mücadele verme, toplumsal ilerleme sürecinde kadının yerinin önemi konusundaki fikirlerini Gaspıralı'ya borçludur. Doğayı gözlemleme, gerçekliğin incelenmesini temel alma ve tarihsel çözümlemeye önem verme gibi yöntemsel alışkanlıkları edinmesinde ve laik bir düşünce yapısına ulaşmasında Gaspıralı'nın etkisi büyüktür.⁷¹

Akçura'nın etkilendiği diğer bir fikir grubu, Kazan Tatarlarının Yenileşme Hareketinin (Cedidciler) öncülerinden Şehabeddin Mercani, Alimcan Barudi ve Kayyum Nasırı'dir. Akçura, bütün bu hocalardan birçok temel fikir edinmiştir. Cedidci hareketten edindiği fikir, Türk toplumunun din anlayışında değişimin gerekliliği üzerinedir.⁷² Tatar toplumunda olduğu gibi, dinsel reformla kültürel modernleşme hareketleri birbirinin vazgeçilmezi olarak ele alınması gerekiyordu ve İslamiyet ve gelişme birbirlerine uyum sağlayarak birlikte yürümeliydiler. Georgeon'un ifadesine göre, Akçura, İslamiyet'e karşı olan, dinsel kurumları

⁷⁰ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 27

⁷¹ GEORGEON, a.g.e., s. 26-27

⁷² ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 28

dışarıda bırakan tüm reform girişimlerine cephe almıştır. Örneğin; Tanzimat'ı eleştirmesinin bir nedeni de bu hareketin siyasi önderlerinin İslami kurumları hesaba katmadan, İslam'ın dışında bir gelişme ve devleti modernleştirme tutumu içinde olduklarını düşünmesidir.⁷³

Yusuf Akçura'yı etkileyen diğer önemli bir akım da kültürel anlamda Türkçülüktür. Bu, kültür, dil, tarih alanlarıyla sınırlı bir milliyetçilik anlayışıdır. 19. yy.'ın ikinci yarısında hem Rus hem de Osmanlı Türkleri arasında geçmişe özellikle de Türk kültürüne yönelik bir ilgi uyanmıştır ve bu ilgi yüzyılın sonuna doğru giderek artmıştır.⁷⁴

Akçura, Türkolojiye aşinalığını amcası İbrahim Akçurin'e borçludur. Türkiye'de ise Veled Çelebi, Necib Asım, Bursalı Mehmet Tahir gibi ilk Türkçülerin yapıt ve makaleleri etkili olmuştur.⁷⁵ Ayrıca 1894'te Ahmet Cevdet tarafından yayımlanmaya başlayan "İkdam" gazetesi de Akçura'nın milliyetçi bir yaklaşım tarzı kazanmasına önemli katkılar sağlamıştır.⁷⁶

Akçura'nın etkilendiği bir başka grup ise, Fransa'da eğitimi sırasında ders aldığı hocalarıdır. Paris'te, Emile Boutmy, Albert Sorel, Funck Brentano, Leroy-Beaulieu gibi döneminin önemli düşünürlerinden ders almıştır. Yusuf Akçura'ya göre bunların ortak niteliği, "ciddi bir milliyetçilik"tir.⁷⁷

Avrupa'da aldığı dersler, hocaları ve çevresi, onun şahsiyeti üzerinde ve gelişmesinde önemli etkiler yapmıştır. O, Avrupa'da geleneksel inançlarını devam ettirmiş (sabahleyin namazı kılıp, semaverinde çay demlemesi...), aynı zamanda da batı toplumuna haiz müzik ve bunun gibi sosyal faaliyetlere de katılmıştır. (Akçura bir Beethoven hayranıdır.)⁷⁸

Çalışkan bir kişiliği olan Akçura, bu çalışkanlığını, hem fikri eser olarak, hem de cemiyetçilik olarak ortaya koymuştur. Paris'te tanıştığı Kazanlı Tatar hemşerisi

---

⁷³ GEORGEON, a.g.e., s. 25

⁷⁴ GEORGEON, a.g.e., s. 27

⁷⁵ AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 101

⁷⁶ GEORGEON, a.g.e., s. 28

⁷⁷ MARDİN, a.g.e., s. 278

⁷⁸ Emel ESİN, "Akçuraoğlu Yusuf Bey'e Dair Hatıralar", **Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara, 1987, s. 36

Sadri Maksudi Arsal'a göre Akçura, "Olgun, ciddi düşünen, kültürlü, dengeli, sevgi ve hürmete layık bir Türk münevveridir."⁷⁹

Azimli ve kararlı bir hayat tarzına sahip Akçura'nın iki büyük özelliği mevcuttur: Cemiyetçilik ve hatiplik. Etkileyici bir konuşma üslubuna sahip olan Akçura, aynı zamanda iyi bir teşkilatçıdır. Bunu verdiği konferanslar ve kurduğu teşkilatlarla ortaya koymuştur.⁸⁰

Akçura'nın düşünce sistemi üç temel görüş üzerine kuruludur:

1. Türk Milliyetçiliği
2. Ekonomi
3. Faydacılıktır.⁸¹

Akçura'nın Türk milliyetçiliği anlayışı, milliyetçilik ve halkçılık anlayışı üzerine kuruludur. Akçura'nın milliyetçilik ve halkçılık anlayışı birbirinden farklıdır. Onun halkçılık anlayışı milliyetçiliğe ulaşmak için kullandığı bir araçtır. O, milliyetçilikle ilgili fikirlerin sadece üst tabakada kalmaması gerektiğini, diğer kesimlere de aktarılması gerektiğini düşünmüş ve hatta bunun için 'Halka Doğru' adında bir dergi çıkarmaya başlamıştır.⁸²

Akçura, Son yüz-yüz elli yıllık cihan tarihinde göze çarpan gelişme yolunun ilkelerinin, milliyetçilik ve halkçılık olduğunu, muasır milliyetçilik ve halkçılık cereyanının Garp'tan başlayarak Şark'ı, hatta uzak doğuyu kapladığını ifade etmiş, "Milliyetçilik ve halkçılığın temel hedefi kayıtsız ve şartsız milli egemenliktir."⁸³ demiştir.

Akçura, "İki esaslı fikir vardır ki, onların doğruluğuna ta gençliğimden beri kani ve mü'min idim ve elimden geldiği kadar da bu iki fikrin hizmetçisi olmaya çalıştım. Bu iki fikirden birincisi milliyetçilik, diğeri halkçılıktır"⁸⁴ demiş, milliyetçilik ve halkçılığa karşı olanlarla ilgili olarak da "...Milliyetçilik ve halkçılık

⁷⁹ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 39

⁸⁰ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 39

⁸¹ Ercümen KURAN, "Yusuf Akçura'nın Tarihçiliği", **Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara, 1987, s. 45-48

⁸² ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 45-47

⁸³ AKÇURA, "Milliyetçilik, Halkçılık", **Siyaset ve İktisat**, İstanbul, 1924, Yay. Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 113-115

⁸⁴ AKÇURA, "Umdelerimize Dair", **Siyaset ve İktisat**, İstanbul 1924, Yay. Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 141-162

aleyhinde bulunanların nihayet mağlup ve kahrolacaklarına bir an tereddüt edilmemelidir”⁸⁵ demiştir.

Akçura'nın sosyal hadiseleri değerlendirirken dikkat çektiği bir husus da ekonomidir. Akçura Paris'te aldığı derslerin etkisi altında, fikir ve ideallerin arkasında maddi ve ekonomik güçlerin karanlık oyununu arama çabası içindedir. Nitekim 1902'de Şura-yı Ümmet'te yayımlanan “Mesele-i Şarkiyeye Dair” adlı makalesinde Şark meselesinin diplomatik ve dinsel yönlerini bir yana bırakarak ekonomik boyutu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu o dönem için özgün bir yaklaşımdır. Görüşlerinin doğruluğunu kanıtlamak için de Marx'a atıfta bulunmuştur.⁸⁶ Onun ekonomiye bu derece önem vermesinden dolayı, onun Marksist olduğunu iddia edenler bile olmuştur.⁸⁷

Akçura'nın ilk yazılarında kendini gösteren diğer bir fikir de “yaşamak için mücadele” temasıdır. Akçura bu konuda Darwin'in fikirlerinden ve daha çok da var olma mücadelesi temasını toplum ve tarih alanında da geçerli kabul eden Spencer ve Taine'nin yapıtlarından etkilenmiştir. Darwinci Şema, Akçura'nın, Rusya'daki Türklerin Ruslar arasındaki konumunu daha iyi kavramasını sağlamıştır. Yaşam mücadelesi bir tarih anahtarıydı, bu nedenle “Doğu Sorunu” nu açıklarken başvurduğu tezlerden biri de bu olmuştur.⁸⁸

Güç teması, Akçura'da egemen bir tema olmuştur. Var olma mücadelesinde geçerli olan doğal ayıklama olgusunun, gücün ele geçirilmesini zorunlu kıldığını düşünen Akçura'nın en önemli ideali Türklere Avrupa'nın her türlü hegemonyasına karşı direnme gücü verecek siyasal sistemi bulmaktır. Bu anlamda o, Jön Türklerin ünlü “Birlik ve İlerleme” (İttihat ve Terakki) sloganını değil, “Güç ve İlerleme” (Kuvvet ve Terakki) formülünü kullanmıştır.⁸⁹

Akçura'nın fikrî alt yapısını oluşturan üçüncü faktör de “faydacılık”tır. O, her şeyden önce milletlerin kendi menfaatleri için mücadele edeceğini belirtmektedir.⁹⁰ “Üç Tarz-ı Siyaset” çözümlendiğinde bu üç politikanın faydacı bir bakış açısıyla ele

⁸⁵ AKÇURA, “Milliyetçilik, Halkçılık”, *Siyaset ve İktisat*, s. 113-115

⁸⁶ Yusuf AKÇURA, “Mesele-i Şarkiyeye Dair”, *Şura-yı Ümmet*, N: 17, s. 1-3, 1 Aralık 1902 (LA)

⁸⁷ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 45-46

⁸⁸ Yusuf AKÇURA, “Şark Meselesine Dair”, *Şura-yı Ümmet*, N: 19, s. 1-2, 31 Aralık 1902 (LA); GEORGEON, a.g.e., s. 32-33

⁸⁹ AKÇURA, “Şark Meselesine Dair”, *Şura-yı Ümmet*, s. 1-2

⁹⁰ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 46

alındığı anlaşılmaktadır. Akçura, Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizm'i, Osmanlı İmparatorluğu'na yararı ve uygulanabilirliği olmak üzere iki temel ölçütün ışığında incelemiştir.⁹¹

Yusuf Akçura'nın düşünce sistemi diğer bazı Türkçülerden farklıdır. Niyazi Berkes, "Unutulan Adam" adlı makalesinde, Ziya Gökalp'le Yusuf Akçura'nın fikir dünyasındaki yol alışlarını mukayese ederken şunları ifade etmektedir: "Ziya Gökalp'in düşün yolu yalın kattır. Boyuna suyun üstünde yüzen bir yüzücünün görünen düzeyinde gider. Akçura'nın düşün denizindeki yeri ise bu kadar kolay görünür türden değildir. Kimi kez su yüzüne çıkan, çoğu zaman suyun altına dalarak yol aldıktan sonra gene gözüken bir yüzücüye benzer. Tek düzeye alışanlar, onun su altında gittiği çizgiyi göremezler..."⁹²

Akçura, başta ailesi olmak üzere yaşadığı ve etkilendiği çevrelerden aldığı bilgi ve kültürle, ileri görüşlü, mücadeleci ve çalışkan bir kişiliğe sahip Türk milliyetçisi olarak yetişmiş ve hayatı boyunca faaliyetlerine bu çizgide devam etmiştir. O, her durumda milletin çıkarlarını düşünüp ona göre hareket eden bir Türk aydınıdır.

C. Yusuf Akçura'nın Rusya Türkleri Arasındaki Yeri

Milliyetçilik akımının etkisiyle özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluklar yıkılmaya, yerlerine milli-devletler kurulmaya başlamıştı. Rusya da Osmanlı İmparatorluğu gibi hem geniş bir coğrafyaya hem de farklı milletlerden oluşan sosyal bir yapıya sahipti. İç kargaşaların yaşanmaya başladığı dönemde Rusya'da yaşayan Türkler de tedirgin olmaya başlamışlardı. Çarlık Rusya'sı ülke içindeki kargaşayı önlemek ve aykırı sesleri susturmak amacıyla Ruslaştırma politikası uygulamıştır. Rusların Kırım'ı ele geçirmeleri bu uygulamalarına katkıda bulunmuştur. Kırımlı Tatar Türklerinin ekonomik bakımdan güçlü olması Ruslar tarafından tasvip edilmemiştir. Ruslar 1865'ten itibaren Kırım Tatarlarını ekonomik ve kültürel yönden baskı altına almışlardır. Tatarlar bu baskıya

⁹¹ GEORGEON, a.g.e., s. 34

⁹² Niyazi BERKES, "Unutulan Adam", **Sosyoloji Konferansları**, 14. Kitaptan Ayrı Basım İstanbul Matbaası, 1976, s. 194-203

karşı koyabilmek için direnseler de birçok Tatar aydını Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

Rusya Türkleri 1904-1905 Rusya-Japonya savaşı sonrası rahat bir nefes alıp bazı sosyal ve hukuki haklar elde etseler de (bu hak arama faaliyetlerinde Yusuf Akçura'yı ön saflarda görürüz) 1917 Bolşevik devrimi ile birlikte baskıcı ve tek tipçi bir dönem başlamıştır. Rusya Türkleri üzerinde ciddi baskılar, sınırlamalar ve yasaklar oluşmuştur. Bunun üzerine okumuş, kültürlü ve seçkin pek çok kişi yaşamını ve mücadelesini Türkiye'de devam ettirmiştir.⁹³

Yusuf Akçura, yaşamı boyunca, yeryüzündeki bütün Türklerin haklarını arama faaliyetlerinde olduğu gibi, Rusya Türkleri için de elinden geldiğince mücadele eden bir Türk aydınıdır. Akçura, Paris'teki eğitimini tamamladıktan sonra Rusya'ya gitmiş ve "Rusya Müslüman Hareketini" başlatmıştır. Akçura'nın Rusya'daki çalışmaları, matbuat, politika ve kültür alanlarında olmak üzere üç kategoride toplanabilir.

Akçura, Kazan'a gelir gelmez buradaki zenginleri teşkilatlandırarak 1905 yılında Kazan'da ilk Türkçe gazete olan 'Kazan Muhbiri'ni çıkarmıştır. Aynı zamanda Türk Gazetesi, Vakit Gazetesi ve Tercüman'da da siyasi yazılar yazmıştır.⁹⁴

Kültür alanında Kazan'da, Muhammediye Medresesi'nde, Tarih, Coğrafya, Osmanlı-Türk Edebiyatı Tarihi öğretmenliği yapmıştır. Diğer taraftan çağa uygun okul programları ve öğretim işlerine dair kanun taslağı hazırlama çalışmalarına katılmıştır.⁹⁵

1906-1907 yılları Kuzey Türkleri arasında milliyetçilik, Türkçülük hareketinin en canlı devresidir. Bu dönemde Rusya Müslümanları önemli merhaleler kat etmişlerdir. Fakat 1907 yılında Rusya'da tekrar baskıcı ve yasakçı siyasete geri dönmüştür.⁹⁶ Akçura, siyasi baskılar nedeniyle mücadele güçleri azalan Kuzey Türklerini destekleyip gayretlendirmek için bir risale kaleme almıştır. O risalesinde;

⁹³ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e, s. 19-20

⁹⁴ Nadir DEVLET, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Ankara, 1999, s. 68-70; AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 19

⁹⁵ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 19

⁹⁶ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 177-180

“19. Yüzyılda dünya medeniyet tarihine en çok etki eden fikir milliyet fikridir. Milliyet fikrine, bu azim kuvvete hiçbir şey galip gelmedi. Yüz binlerle muntazam ordular, bu fikir karşısında yenildi. Bugün milliyet fikrini yenebilecek kuvvet, şiddet, zulüm, top, tüfek değildir; belki milliyet fikrinin ana ve babası olan hürriyet ve eşitlik fikirleri onu yenebilir... Sosyal ve siyasi inkılapların en kuvvetli sebebi, sosyal sınıflar, hakim-mahkum milletler arasındaki hakiki kuvvet dengesi olup, zahiri ve önemsiz olayların etkileri çok azdır. Müslümanlar yahut genellikle gayr-ı Rus halklar, Ruslarla olan münasebetlerinde ne kadar kuvvet gösterebilirlerse, ancak o kadar hukuka sahip olabilirler. Bu yüzden gayr-ı Ruslar ve demokrasi aleyhine kanunun değiştirilmesi, bu iki çeşit sosyal kuvvetlerin zaafındandır. Yani, Rusya Müslümanlarının kusurları, cezayı gerektiren suçları, kuvvetsizlikleridir... Müslümanlar evvelden beri alıştıkları boyun eğmek, yalvarma ve yüze gülme siyaseti ile darbelerden korunacaklarını tasavvur ediyorlarsa çok yanılıyorlar...”⁹⁷ şeklindeki sözleriyle Kuzey Türklerini motive etmeye çalışmıştır.

Akçura, Rusya’da, Rusya Türklerini ve Türkçe konuşmayan diğer Müslüman unsurları içine alacak bir parti meydana getirmek gerektiğine inanmıştır. Rusya’daki Türk ve Müslüman halkı aydınlatmaya ve doğru yolu göstermeye çalışan millet hadimleriyle işbirliği yaparak, Rusya’daki Türk ve Müslümanları içine alan “Rusya Müslümanları İttifakı” adında siyasi bir fırka meydana getirmiştir. Bu partinin başlıca siyasi gayeleri ve programı;

1. Vicdan hürriyetini,
2. Rusya’daki umum insanlar arasındaki hukuk müsavatını ve
3. Kültür sahasında milli inkişafa kanunen müsaade verilmesini temin etmektir.

Bu esaslar Türkler için hayati önem taşıyordu. Çünkü vicdan hürriyeti verildiği takdirde Türklerin zorla Hıristiyanlaştırılmasının önüne geçilecekti. Yine hukuk eşitliğinin verilmesi buradaki kırk milyon Türk’ün inkişaf ve bekası için elzemdi.⁹⁸

⁹⁷ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 180

⁹⁸ TOGAY, *Yusuf Akçura’nın Hayatı*, s. 48-49

Akçura'nın kuruluşunda rol aldığı, "Rusya'daki Müslüman Türk-Tatarların Haklarını Koruma Komitesi" adlı cemiyetin İsviçre'de toplanacak olan Milletler konferansına katılması kararlaştırılmış; bu toplantıya katılmadan önce ilgililere sunulmak üzere Almanca iki metin hazırlanmıştır. Yusuf Akçura tarafından hazırlanan on iki sayfalık birinci metinde, Rusya Türklerinin nüfusu, içtimai sınıflar, iktisadi durumları, eğitim ve ıslahat, edebiyat, Rusların baskısı, Tatarların siyasi mücadeleleri ve Türk-Tatarların arzuları gibi konular ele alınmıştır.⁹⁹

Akçura, I. Dünya Savaşı yıllarında Rusya'daki Türklerin haklarını elde etmek için pek çok diplomatik girişimde bulunmuştur. Akçura'nın savaşın başlarında ve sonunda ortaya koyduğu strateji birbirinden farklıdır. Başlangıçta Almanya'dan destek arayan, Rusya Türkleri için bağımsızlık ya da özgürleşme öngören anti-Rus bir strateji izlemiştir. Savaş bittiğinde ortaya koyduğu strateji ise Bolşeviklerden destek arayan, Rusya Türkleri için kültürel özerklik öneren anti-emperyalist bir stratejiydi. Fakat Akçura'nın bu uygulamaları ne yaptığını bilmezlik, bir çelişki ya da oportünizm olarak değerlendirilmemelidir. Georgeon, Akçura'nın birinci tavrının Rusya Türklerinin bağımsızlık kazanması ve 'Türklük'ün oluşmasını amaçlayan uzun vadeli bir eylem anlayışı olduğunu; ikinci tavrının ise, Rusya'daki milletlerin haklarının tanınması gibi daha sınırlı amaçları olan kısa vadeli bir eylem olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁰

D. Türkçülüğün Gelişimi ve Yusuf Akçura

Mutlakiyet devrinde her çeşit cemiyet kurmak zordu, hele milliyet esası üzerine bir cemiyet kurulmasına asla izin verilmezdi. Bununla beraber Müslüman ve Türk olmayan tebaanın milliyet esasına dayalı, hayri ve edebi maskelerle örtülü bir hayli cemiyetleri de vardı. 1908 Osmanlı İnkılâbından sonra Türk milliyetçiliği hareketi çok genişlemiş, derinleşmiş ve dal budak salmıştır. Meşrutiyet devri,

⁹⁹ Nadir DEVLET, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1999, s. 227-228; Filiz DENİZ, **Yusuf Akçura, Hayatı, Eserleri ve Fikirleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996), s.78-79

¹⁰⁰ GEORGEON, a.g.e, s. 123

Türkçülüğün teşkilatlanmasına ve Türk cemiyetlerinin kurulmasına imkân sağlamıştır.¹⁰¹

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti, çeşitli iç ve dış olayların sebep olduğu bunalım içine düşmüştü. Bu dönemde Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit meselesi, 31 Mart Vakası, Trablusgarp Savaşı gibi olaylar imparatorlukta derin yaralar açmıştı. Fakat daha da önemlisi kaybedilen Balkan Savaşları sonucu binlerce Türk'ün göçe zorlanması ve katliama tabi tutulması gibi olaylar Türkler arasında büyük bir şok yaratmış ve Osmanlılık ideolojisinin fiilen iflasını hazırlamıştır.¹⁰²

İmparatorlukta Türkler dışındaki unsurlar arasında milliyetçilik akımları ve milli bağımsızlık hareketleri büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemde Türkler hala milli şuur ve milliyetçilikten mahrum bulunuyorlardı. II. Meşrutiyete paralel olarak çeşitli cemiyet ve dergiler etrafında toplanmaya başlayan Türkçü aydınlar, Türkleri bir arada, millet denilen bütün halinde toplama lüzumu üzerinde durmaktaydılar.¹⁰³ Türk milliyetçiliğinin geliştirilmesi, Türklük bilincinin toplum içinde yaygınlaştırılması ve Türkçülüğün teşkilatlanması gibi faaliyetlerde Yusuf Akçura'yı hep ön saflarda görmek mümkündür.

Türkiye'de Türk milliyetçiliğini esas alarak kurulan ilk cemiyet 'Türk Derneği' cemiyetidir. 1908'de İstanbul'a gelen Akçura, mektep hayatından hatırladığı bazı Türkçüleri ziyaret etmiş ve bir Türk cemiyeti kurulmasını teklif etmiştir. Bu çalışmalar neticesinde, Yusuf Akçura, Necip Asım, Veled Çelebi'nin öncülüğünde "Türk Derneği" adıyla bir cemiyet kurulmuştur.¹⁰⁴

Kurulan Türk Derneği cemiyetinin amacını açıklayan nizamnamenin ikinci maddesinde şöyle denilmiştir:

"Cemiyetin amacı, Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak. Yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avam ve havas (halk ve aydın)

¹⁰¹ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 208-209

¹⁰² Yusuf SARINAY, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 131

¹⁰³ SARINAY, a.g.e., s. 131-132

¹⁰⁴ SARINAY, a.g.e., s. 104

edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre incelemektir.”¹⁰⁵

Amaç ve faaliyetleri topluca değerlendirildiğinde derneğin ağırlıklı olarak Türkoloji çalışmaları yapmak üzere kurulduğunu görülür. İdeolojik açıdan Türk Derneği mensupları kültürel manada Türkçü olmakla beraber siyasi açıdan Osmanlılık geleneğini ağırlıklı olarak taşımaktadırlar. Nizamname, beyanname ve dergideki yazılar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Dernek içinde yer alan Yusuf Akçura gibi siyasi manada Türkçülüğü savunan bir kişinin fikirlerinin dernek faaliyetleri üzerinde fazla etkili olmadığı görülmektedir.¹⁰⁶

Türk Derneği, kendi adıyla yayınlanan bir risale çıkarmaktaydı. Bir müddet sonra derneğin en faal üyelerinden Raif Fuad, Necib Asım Beylerin kıt'alarının başlarına gitmeleri, Veled Çelebi Efendi'nin Konya büyük çelebiliğine tayin olması, Yusuf Akçura'nın İstanbul'dan ayrılması mecmuanın kapanmasına sebep olmuştur.¹⁰⁷

Türk Derneği mecmuasının son nüshasının yayınlanmasından kısa bir süre sonra “Türk Yurdu” adlı, daha geniş programlı bir Türkçülük dergisi yayınlanmıştır. Türk Yurdu mecmuasını yayınlayan Türk Yurdu Cemiyeti idi. Türk Yurdu Cemiyeti, Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Dr. Âkil Muhtar (Özden), Yusuf Akçuraoğlu gibi Türkçülük hareketinin önde gelen kişileri tarafından kurulmuştur. Cemiyet Türk Ocaklarının kurulma hazırlıklarının yapıldığı bir zamanda ortaya çıktığı için fazla varlık gösterememiş, kurucuları Türk Ocaklarının içinde yer almışlardır. Fakat cemiyetin en büyük hizmeti, daha sonra Türk Ocaklarının yayın organı haline gelen Türk Yurdu Dergisi'ni çıkarmış olmasıdır. Bu dergi, Türk milliyetçilik fikirlerinin oluşmasında, sistemleşmesinde ve yaygınlaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 209-210

¹⁰⁶ SARINAY, a.g.e., s. 111

¹⁰⁷ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 211-212

¹⁰⁸ SARINAY, a.g.e., s. 124

Türk Yurdu Cemiyeti Murahhaslığına Yusuf Akçura seçilmiş ve Türk Yurdu'nu ilk nüshasından itibaren Yusuf Akçura çıkarmıştır.¹⁰⁹ Türk Yurdu Dergisi'nin amacı ilk sayısında şöyle açıklanmıştır: “Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksudumuz işte budur. Maksada erişmek için hangi yollardan yürüyeceğimizi mecmuamızın münderecatı göstereceğinden mesleğimizin teşrihini fazla buluyoruz, Tanrı yardımcımız olsun.”¹¹⁰

Türk yurdu yazı ve tertip tarzına dair Yusuf Akçura tarafından ileri sürülüp bazı değişikliklerle kabul edilen programın muhteviyatından önemli hususlar şunlardır:

“1- Risale Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlanarak istifade olunacak bir tarzda yazılacaktır.

Bundan dolayı, a- Dili sade olacaktır. b- Kavmin çoğunluğuna faydalı konular seçilecektir. c- Çetin konular bile kolay ifade olunmaya çalışılacaktır. Bununla beraber aydın düşünce sahiplerinin zevki, çıkarı gözden kaçırılmayacaktır.

2- Risale, bütün Türklerce makbul olabilecek bir ideal icadına çalışacaktır.

3- Risalede Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlakça yükselmelerine ve fenni bilgilerce zenginleşmelerine hizmet eden konular en ziyade yer alacak, siyaset bunlardan sonra gelecektir.

4- Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve özellikle kardeşler arasında sevinç veya kederi gerektirecek olaylar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir akımları kaydolunacak ve Türk ırkının çeşitli kavimlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün fertlerine bildirmek için çalışılacaktır.

5- Risale, Osmanlı Devleti'nin iç politikasından bahsederken, hiçbir siyasi fırkaya taraftarlık etmeyecek, ancak Türklüğün, Türk unsurunun siyasi ve iktisadi menfaatlerini savunacaktır. Türk unsurunun menfaatlerini savunurken, muhtelif unsurlar arasında anlaşmazlıklar doğmasından kaçınılacaktır.

¹⁰⁹ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 212-213

¹¹⁰ SARINAY, a.g.e., s. 125

6- Risale, Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunun gelişmesi ve takvyesine, idealsizlikten doğan tembellik ve kötümserliğin kaldırılmasına çok çalışılacak ve çoğunlukla hiçbir şeye dayanmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.

7- Risalenin devletlerarası siyasette esas fikri, Türk aleminin menfaatlerini savunmaktır.”¹¹¹

Türk Yurdu Mecmuası, bazı küçük aralıklarla beraber genelde Yusuf Akçura'nın idare ettiği altı yıllık zaman zarfında bu programa mümkün olduğu kadar uymuştur.

Türk Yurdu dergisi, başta Türk Ocağı çevresinde toplananlar olmak üzere, özellikle 1911-1931 yılları arasındaki okuyan nesiller üzerinde derin bir tesir icra etmiş, çıktığı süre içerisinde tebliğ ettiği fikir ve hislerle bir mektep olma özelliği göstermiştir. Çetin savaş yıllarında Türk Milletinin varlık-yokluk mücadelesi verdiği, canını dişine taktığı en buhranlı dönemlerde bir destek mihrakı olmuştur. Türk milletine kendisine güven duygusunu kazandırmış, Türklük ruhunu şahlandırmış, Türklerin faydasına çalışmış, Türk düşünce ve sanat dünyasına hizmet etmiş ve ışık tutmuştur. Türk Yurdu yayın hayatı boyunca ferdi değil, milli davaların takipçisi olmuştur. Milli birlik ve beraberlik ülküsünde birleştirici ve kaynaştırıcı olmuştur.¹¹²

Türk Yurdu, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi fikir akımlarının ateşli taraftar bulduğu dönemlerde, meselelere Türkçü (milliyetçi) bir anlayışla yaklaşmıştır.¹¹³

Türk Yurdu çevresindeki Türkçüler, dış Türklerin dil ve edebiyatları ile de yakından ilgilenmişlerdir. Gaspıralı İsmail Bey'in dilde birlik anlayışını ilke edinmişlerdir. Tasfiyecilikten sonra İstanbul Türkçesini esas kabul etmişlerdir.¹¹⁴

Türkçülük hareketi, yeryüzündeki bütün Türkleri kültür ve siyaset bakımından birleştirmek ve kaynaştırmak amacına yöneliktir. Bu bakımdan aynı

¹¹¹ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 213-214

¹¹² Hüseyin TUNCER, **Türk Yurdu (1911-1931) Üzerine Bir İnceleme**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 497

¹¹³ TUNCER, a.g.e., s. 497

¹¹⁴ TUNCER, a.g.e., s. 509

kültürle yoğrulmuş Türklerin ortak bir medeniyete sahip olması arzu edilmiş, dış Türklerle olan irtibat kesilmemiştir.¹¹⁵

Yusuf Akçura'nın Türkçülük faaliyetleri çerçevesinde aktif olarak rol aldığı diğer bir dernek de Türk Ocaklarıdır. Türk Ocakları, milli varlığı tehlikede görerek, imparatorluktan çok Türkleri kurtarmak gerektiğine inanan Türk gençleri ve aydınlarının bir hayat hamlesiyle ortaya koydukları cemiyettir. Cemiyetin ilk nüvesi de, İttihat ve Terakkinin, takip ettiği Osmanlıcılık politikasının gereği içine düştüğü başarısızlık karşısında duyulan hayal kırıklığı ve Türk olmayan öğrenciler arasındaki milliyetçilik hareketine karşı endişeye düşen Askeri Tıbbiyeliler arasında, bir düşünce hareketi olarak doğmuştur. Öğrenciler tarafından fikri temelleri atılan Türk Ocakları, Balkan hezimetinin yarattığı şok ile beraber gerçek ümit ve ihtiyaçların merkezi haline gelmiştir.¹¹⁶

Fiili kuruluşundan birkaç ay sonra 25 Mart 1912'de Türk Ocağı resmen kurulmuştur. Türk Ocakları'nın yönetim kurulu şu kişilerden oluşmaktaydı: Ahmet Ferit (Tek) (reis), Yusuf Akçura (II.reis), M. Ali Tevfik (umumi katip), Dr. Fuat Sabit (veznedar)'tir.¹¹⁷

Nizamnamesinde cemiyetin amacı şöyle açıklanmıştır:

“İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, sosyal, iktisadi seviyelerinin ilerleme ve yükselmesiyle Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.”¹¹⁸

Cemiyetin çalışma ilkeleri nizamnamenin üçüncü ve dördüncü maddelerinde şöyle belirtilmiştir:

“Üçüncü Madde: Cemiyet amacını elde etmek için Türk ocağı adlı kulüpler açarak dersler verecek, konferanslar, müsamereler düzenleyecek, kitap ve risaleler yayınlayacak ve mektepler açmaya çalışacaktır.

---

¹¹⁵ TUNCER, a.g.e., s. 511

¹¹⁶ SARINAY, a.g.e., s. 133-134

¹¹⁷ SARINAY, a.g.e., s. 141

¹¹⁸ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 214

Milli serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabı ile görüşerek iktisadi ve zirai teşvik ve uyarlamalarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elden geldiği kadar yardım edecektir.

Dördüncü Madde: Ocak, amacını elde etmeye çalışırken sırf milli ve sosyal bir vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hizmet etmeyecektir.”¹¹⁹

Yusuf Akçura, Türk Yurdu ve Türk Ocağı'nın İttihat ve Terakki'nin denetimine girmemesi için yoğun çaba harcamıştır. İlerleyen zaman içerisinde İttihat ve Terakki'nin Türkçülüğe önem vermesine paralel olarak aralarında ideolojik bir kaynaşma gerçekleşmiştir. İdeolojik ve organik manada bir kaynaşma olsa da, Ocak, ilişkileri oldukça esnek tutmuş ve özerk yapısını muhafaza etmeye çalışmıştır.¹²⁰

Türk Ocakları'nın faaliyetlerinin odak noktasını, devrin şartları gereği, temelde milli duygulardan kaynaklanan Türkçülük-Milliyetçilik fikrini heyecan ve telkin yoluyla uyandırmak ve canlı tutmak oluşturur. Bu yoğun canlı faaliyetler sonucu ülkede, milliyetçilik şuuruna sahip genç nesillerin yetişmesi mümkün olabilmıştır.¹²¹

Türk Ocakları bünyesinde kurulan Türk Bilgi Derneği'nin Türkiyat, İslamiyat, Hayatiyat, Felsefe ve İctimaiyat, Riyaziyat ve Maddiyat, Türkçülük gibi şubeleri oluşturulmuştur. Bu şubelerden birinin İslamiyat oluşu Türkçü aydınların İslam'a da değer verdiklerinin bir göstergesidir. Bu Türk Bilgi Derneğinde görev alan aydınlardan birisi de Yusuf Akçura'dır.¹²²

Türk Ocakları Derneği üyelerinden, Ziya Gökalp başta olmak üzere, birçok Osmanlı Türkçüsü, kültürel manada Türkçülüğü savunurken, siyasi manada Osmanlılık geleneğini belirli bir süre aşamamışlardır. Çünkü onların asıl davası yeni bir devlet kurmak değil, Türk-Müslüman benliğini muhafaza eden ve halen ayakta

---

¹¹⁹ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 215

¹²⁰ SARINAY, a.g.e., s. 157-161

¹²¹ SARINAY, a.g.e., s. 170

¹²² SARINAY, a.g.e., s. 179

duran Osmanlı Devleti'ni milli bir devlet haline getirmektir. Nitekim Türkçülükle ilgili fikirlerini ve faaliyetlerini İslami unsurlarla da desteklemişlerdir.¹²³

Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'na Rusya'dan gelen Türk aydınları, Türk milliyetçiliğinin siyasi düşünce bilincine daha çabuk varmışlardır. Hiç şüphesiz bunda, Osmanlı Türklerine nazaran onların içinde buldukları siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler birinci derecede etkili olmuştur. Bu aydınların içinde en önemlilerinden biri de Yusuf Akçura'dır.¹²⁴

Siyasi manada Türklüğü bir bütün olarak düşünen Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde Türklük siyasetinin de İslamcılık siyaseti gibi umumi olduğunu, Osmanlı hudutları ile sınırlı olmadığını ve doğabilecek Türk birliğinin dünyadaki jeopolitik önemine işaret etmiştir.¹²⁵ Geçmişte büyük Türk birliğinin Cengiz Han İmparatorluğu'yla¹²⁶ gerçekleştiğini dile getiren ve yeni oluşacak Türk dünyasının merkezine Osmanlı Devleti'ni yerleştiren Akçura, Türk birliği ile Osmanlı Devleti'ne yeni bir misyon yüklemiştir. Akçura bunu şöyle ifade etmiştir:

“Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar alemi arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya'nın sarılar aleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı.”¹²⁷

Yusuf Akçura, Türkçülüğü siyasi manada ilk ortaya atan Türk aydını olmasının yanında, Türk toplumunda milli şuurun oluşması ve Türkçülüğün yayılıp gelişmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve Türkçülerin teşkilatlanmasında önemli hizmetler ifa etmiştir. Yine Akçura, kurulan bu Türkçü teşkilatlarda değişik görevler almış ve hayatı boyunca Türk milletine hizmet etmiştir.

---

¹²³ SARINAY, a.g.e., s. 187

¹²⁴ SARINAY, a.g.e., s. 188

¹²⁵ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 43

¹²⁶ Bkz. Yusuf AKÇURA, “Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, C. I, S: 11, (Nisan 1328), s. 326-330

¹²⁷ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 59

II. BÖLÜM

YUSUF AKÇURA VE DÖNEMİN ÖNE ÇIKAN FİKİR AKIMLARI

A. Osmanlılık ve Yusuf Akçura'nın Osmanlılığa Bakışı

Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden bütün kavim, cemaat ve milletlerin, din, mezhep, ırk, milliyet farkı gözetilmeden adalet, hürriyet, eşitlik havası içinde, tam bir kaynaşma ve dayanışma ile bir arada tutulmalarını ve yaşamalarını temin etmek isteyen bir fikir hareketidir.¹²⁸

Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları sonrasında yaygınlık kazanan tarihi ve sosyolojik verilere göre, çağdaş anlamda millet tanımına giren halkların yaşadıkları topraklar üzerinde kendi devletlerini kurmak istemeleriyle ilgili faaliyetler, özellikle imparatorlukları milli devletlere ayırışma tehdidi altına sokmuştur. İşte Osmanlılık 19. Yüzyılın başlarında böyle bir gelişmeyi önlemek amacıyla ortaya çıkan siyasi bir akımdır.¹²⁹ İlk ortaya çıktığında bir Avrupa meselesi olarak değerlendirilmiş; Sırp isyanı, Yunanistan'ın bağımsızlıkla sonuçlanan isyanı ve diğer Hıristiyan milletlerin yoğunlaşan ayrılıkçı temayülleri karşısında bunun Osmanlı toplum yapısının mevcut hali içinde korunamayacağı anlaşılmıştır. Böylece daha geniş muhtevalı bir Osmanlı kimliği oluşturulması kaçınılmaz olmuştur.¹³⁰

Ortak bir Osmanlı kimliği oluşturmanın zorunlu olduğu fikri neredeyse bütün Tanzimatçıların ortak fikridir. II. Mahmut'un 1826 da ifade ettiği "Ben tebaamın Müslüman'ını camide, Hıristiyan'ını kilisede, Musevi'sini havrada fark ederim, aralarında başka bir fark yoktur" şeklindeki sözleri Osmanlılık kavramının ana ilkesini teşkil eder. Burada belirtilmesi gereken husus Osmanlılığın tek başına bir kurtarıcı siyaset olmaktan çok, devletin bekası için eski sistemin değiştirilmesini ve yenilenmesini öngören Tanzimat projesinin toplum modeli olmasıdır. Tanzimat devlet adamlarının din ve devletin bekası için tek yol olarak niteledikleri bu değişim,

¹²⁸ KODAMAN, a.g.e., s. 58; EROĞLU, a.g.e., s. 40

¹²⁹ İlhan YERLİKAYA, XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Van, 1994, s. 110

¹³⁰ Azmi ÖZCAN, "Osmanlılık", İslam Ansiklopedisi, c. 33, s. 485-487

tıpkı Avrupa’da olduğu gibi eski usullerden vazgeçilerek ilim ve fende gelişmekle kanun ve nizama dayalı hürriyet ve meşvereti esas alan yeni bir devlet ve toplum yapılanmasını gerekli kılıyordu.¹³¹ Bu yeni oluşum ve Osmanlılık şuuru üç temel unsur etrafında meydana getirilecekti: Osmanlı Hanedanı, Osmanlı Vatanı ve Müşterek menfaat. Osmanlı Tebaası da bu üç temel ilkenin şuuruna vararak, eşit, hür ve adil bir sistem içinde “Osmanlı Milleti”ni meydana getirecekti.¹³²

Uygulanışı itibariyle Osmanlılık hareketi, I. Meşrutiyet’e kadar olan dönem, II. Abdülhamit dönemi, İttihat ve Terakki Dönemi olmak üzere üç dönemde değerlendirilebilir.¹³³

Avrupa siyasetindeki gelişme ve tehditlere karşı Osmanlı Devleti’ni parçalanmaktan kurtarmaya yönelik siyasal ve pratik bir tedbir olarak düşünülen ilk dönem Osmanlılığı, devletin meşruiyetini dayandığı din esaslı geleneksel yapılanmadan siyasi eşitlik ve hukuk temelli yeni bir yapılanmaya intikali gündeme getiren bir özellik taşımaktadır.¹³⁴

Osmanlı İmparatorluğu’nu meydana getiren unsurların mutluluğu, bütün İmparatorlukta uygulama alanına konacak bir ıslahat politikasının gerçekleştirilmesine bağlıydı. Bu milletlerin sayısı ne olursa olsun vatanları birdi.¹³⁵

1839’da ilan edilen ve Osmanlı İnsan Hakları Beyannamesi olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı, devletin idari, mali, hukuki vb. kurumlarının yapılanmasında esaslı değişimlere yol açmıştır. Önceki dönemlerde eyaletlerdeki meseleleri geleneksel millet yapılanması içinde adil hükümdar ve devlet anlayışıyla halletmeye çalışan idare, yeni dönemde bunlara ilaveten devletin can, mal, ırz ve namusunu koruma taahhüdünde bulunduğu vatandaşları ortak bir kimlikte birleştirmeye engel görülen aidiyetleri en azından resmi planda göz ardı edecek idari ve hukuki değişiklikleri uygulamaya koymuştur. Bu değişimle birlikte hakim devlet

¹³¹ ÖZCAN, a.g.m., s. 485; Bkz. Selçuk Aşkin SOMEL, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.1, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 88-116

¹³² KODAMAN, a.g.e., s. 58; Hasan KAYALI, **Jön Türkler ve Araplar (Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık)**, Çev.: Türkan YÖNEY, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998, s. 26

¹³³ ÖZCAN, a.g.m., s. 485

¹³⁴ ÖZCAN, a.g.m., s. 485; Bkz. Kemal H. KARPAT, **İslam’ın Siyasallaşması**, Çev.: Şiar YALÇIN, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005, s. 11

¹³⁵ MARDİN, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, s. 266

anlayışı yerini hadim devlet, millet-i hakime de yerini milletlerin eşitliği anlayışına bırakmıştır. 1856 Islahat Fermanıyla birlikte Müslüman ve gayr-i Müslim eşitliği ilk defa kabul edilmiştir. Bu düzenleme ile şer'î anayasal uygulamada tam bir kırılma noktası yaşanmıştır. İdarede eyalet meclislerine gayr-i Müslimlerin de katılması, din değiştirmenin önündeki yasaklar, Müslümanlar dahil kaldırılması, misyonerlik faaliyetlerinin serbest bırakılması, din ve vicdan hürriyetinin teminat altına alınması, cizyenin terk edilmesi, gayr-i Müslimlerin de askerliğe kabulü, askeri ve mülki mekteplerin herkese açık olması, karma mahkemelerin kurulması gibi değişiklikler bu anlayışın sonuçlarıdır. Fakat ilgili tarafların çoğunluğu bu gelişmelerden memnun kalmamış¹³⁶ ve bu gelişmeleri benimsememiştir. Gayr-i Müslimler bunu Türklerin devletlerini kurtarmak için başvurdukları bir siyaset olarak gördükleri gibi, başta askerlik muafiyeti olmak üzere eski imtiyazlarını kaybetmiş olmaktan; din adamları da cemaat içinde eski mevkilerini yitirmekten endişe ettikleri için soğuk dururken, Müslüman halk ise ecdat kanıyla elde edilmiş olan hakim millet olma hakkının kaybedildiğini söyleyerek buna karşı çıkmıştır.¹³⁷

Fermanın uygulamaya geçilmesiyle Maraş, Cidde, Balkanlar, Şam ve Girit gibi yerlerde patlak veren kanlı olaylar, beklenen kaynaşmanın kolay gerçekleşmeyeceğinin göstergesiydi. Bu isyanları Osmanlı Devleti'nin kendi gücüyle bastıramayıp İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletlerin yardımıyla bastırabilmesi, içerdeki gayr-i Müslim unsurları daha da cesaretlendirmiştir.¹³⁸

Tanzimat'la birlikte devletin uygulamaya çalıştığı eşitlik politikaları, kaçınılmaz olarak tebaadan vatandaşlığa geçişi de başlattı. Müslüman halk tarafından kolay kabullenilmeyen bu durum¹³⁹ İslam açısından zaruretle açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece nesepte, dinde, vatanda ve insanlıkta olmak üzere dört tür birliktelik belirlenmiş, gayr-ı Müslimlerle birlikteliğin üçüncü ve dördüncü derecelerde olduğu savunulmuştur.¹⁴⁰

¹³⁶ Mümtaz TURHAN, *Kültür Değişmeleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2006, s. 179

¹³⁷ ÖZCAN, a.g.m., s. 485; Bkz. Şerif MARDİN, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, Çev.: Mümtaz'er TÜRKÖNE, Fahri UNAN, İrfan ERDOĞAN, Yay. Haz.: Ömer LAÇINER, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s. 21-26

¹³⁸ ÖZCAN, a.g.m., s. 486

¹³⁹ Fazlı ARABACI, **Yeni Osmanlıların Dini ve Siyasi Görüşleri**, Platin Yay., Ankara, 2004, s. 126-130

¹⁴⁰ ÖZCAN, a.g.m., s. 486

Tanzimat fikri, çağdaş eğitimiyle farklı dini ve etnik gruplara mensup gençlere Osmanlılık ülküsünü aşılması ve bir Osmanlı milleti oluşturmaya beklenen Galatasaray Mektebi Sultanisi gibi okullarda ve basının kamuoyu oluşturma aracı olarak geliştiği 1860'lardan itibaren Basiret¹⁴¹ ve İttihat gibi gazetelerde devlet destekli olarak yoğun bir biçimde işlenmiş, bazen Osmanlı milletinin oluşturduğu birlik anlamında "İttihad-ı Osmani", bazen de Osmanlı kavramını bütün Osmanlı vatandaşlarının kaynaşmasıyla oluştuğu anlamında "İmtizac-ı Akvam" tabiriyle zikredilmiş; nihayet 1876 Anayasası'nın 8. Maddesinde resmi ifadesini bularak "Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine hangi din ve mezhepte olursa olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur." denilmiştir. Bu dönemde Osmanlılık ideali devleti korumak amacıyla Müslüman-Türk unsur tarafından savunulurken gayr-i Müslim unsurlar özellikle Avrupa'nın müdahalesinden aldıkları cesaretle bu siyaseti benimsememişler ve milli emellerini takip etmişlerdir. 1870'li yılların ortalarına gelindiğinde Balkanlardaki gelişmeler Osmanlıcılığın beklenen kaynaşmayı sağlayamayacağını göstermiştir.¹⁴²

Osmanlılık fikrini, Osmanlı memleketindeki Müslim ve gayr-i Müslim halka aynı siyasi hakları tanımak ve vazifeleri yüklemekle, aralarında eşitlik sağlamak; fikirlerce ve dince serbestlik vermek ve bu eşitlik ve serbestlikten faydalanarak Amerikan milleti gibi bir Osmanlı milleti meydana getirmek ve Osmanlı Devletini muhafaza etmek¹⁴³ olarak tanımlayan Yusuf Akçura, "Millet-i Osmaniye" tabirini hiçbir zaman yazılarında kullanmamış, bunun yerine, "Heyet-i Osmaniye", "Heyet-i Müctemai Osmaniye", "Osmanlı ülkesinde oturan muhtelif akvam" tabirlerini kullanarak bu camiaya dahil milletler arasında, Türk milletinin ayrı ve hakim bir varlık olmadığını göstermeye çalışmıştır.¹⁴⁴

Akçura, Türklerin güçlü dönemlerinde diğer milletlerden bazılarını Müslümanlaştırdıklarını, bu vasıta ile da Türkleştirdiklerini ifade ediyor. Fakat diyor, Rumlar da Ortodoks mezhebindeki kavimleri Rumlaştırmıştı. Ancak milliyetçilik akımının etkisiyle bu kavimler asıl köklerine, bağlı buldukları kavimlerine geri

¹⁴¹ Bkz. YERLİKAYA, a.g.e., s. 110

¹⁴² Ejder OKUMUŞ, **Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat**, İnsan Yay., İstanbul, 1999, s. 371-372; ÖZCAN, a.g.m., s. 486

¹⁴³ AKÇURA, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 36

¹⁴⁴ TOĞAY, **Yusuf Akçura'nın Hayatı**, s. 77

döndüler. Hatta bazıları milliyetlerini kuvvetlendirmek için dinlerinden döndü. Osmanlı Devleti içerisindeki diğer kavimlerin de bağımsızlık peşinde koştuklarını ifade eden Akçura, bu kavimlerin uzlaşmasını mümkün görmemektedir. Hıristiyanlık ve İslam'ın iki farklı medeniyet olduğunu, bu iki farklı hayat tarzının uzlaşmasının mümkün olmadığını söylemiş ve şöyle demiştir: “(Bu) mümkün değilse, hangisi diğerinin üstünlüğüne uygunluk gösterir?”¹⁴⁵

Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset’inde Osmanlılık fikrinin uygulanamayacağını şöyle ortaya koymuştur:

1. “Bu karışma ve uyuşmayı Müslümanlar ve bilhassa Osmanlı Türkleri istemiyordu. Zira altı yüzyıllık hâkimiyetleri hukuken bitecek ve bunca yıllar hükümleri altında görmeye alıştıkları reaya ile müsavat derecesine ineceklerdi...
2. İslam istemiyordu. Zira, katılanların hakiki menfaatlerini pek maddi ve beşeri bir nokta-i nazardan gözeten bu kuvvetli din, Müslim ve gayr-ı Müslim’in hukuken tam müsavatını kabul etmiyordu...
3. Gayr-ı Müslim tebaa da istemiyordu. Zira, cümlesinin son zamanlardaki terakkileri ile şaşalandırılan mazileri, istiklalleri, hükümetleri vardı. Müslümanlar ve bilhassa Türkler o istiklali bitirmiş, o hükümetleri mahvetmişti. Osmanlı hakimiyeti altında ise, iddialarına nazaran, ekseriye adalet değil zulüm; müsavat değil hakaret; rahat değil azap görmüşlerdi... Hiçbirisi geçmiş istiklalleriyle harp eden bir kavim ile beraber, onunla karışarak, eriyerek yeni bir millet husule getirmeye razı değildi.
4. Osmanlıların büyük düşmanı Rusya ile onu köle ve pişdarları olan küçük Balkan hükümetleri istemiyordu. Zira, Rusya, boğazlara, Anadolu ve Irak’a, İstanbul ve Balkanlara, mukaddes topraklara malik olmak; böylece siyasi, iktisadi, milli, ve dini maksadına erişmek peşinde idi... Bu maksatlarının kolaylıkla elde edilmesi, Osmanlı Devleti’nin kuvvetsizliğine, Osmanlı tebaasının devamlı nifak ve kavga halinde

---

¹⁴⁵ Yusuf AKÇURA, “İttihad-ı Anasır Meselesi”, **Sırat-ı Müstakim**, V/121, s. 280-283 (29 Aralık 1910)

bulunmasına bağlı idi. Binaenaleyh Rusya, asla bir Osmanlı milleti teşekkülüne razı olmazdı...

5. Avrupa kamuoyunun bir kısmı da istemiyordu. Zira Avrupa kamuoyunu ihdas edenlerden bazıları hâlâ Müslümanlık-Hıristiyanlık din kavgasından, ehl-i Salip muharebesi anelerinden kurtulamamış olduklarından, Hıristiyanları İslam hakimiyetinden kurtarmak, Haç'ın hatta ufak bir köşesini bile hilal altında bulundurmamak gayr-i mü'minleri Avrupa toprağından, Nasara ülkesinden sürüp çıkarmak arzusunda idi. ...Avrupalı milletleri, arı barbar, zulümkar, harp ve kavgadan başka maharetleri görünmeyen Turâniler boyunduruğından kurtarmak ve bu Asyalıları geldikleri Asya sahrasına kovmak isterlerdi ve onların yaşadıkları toprakları, kutsal yerleri Türklerin elinden kurtarmak ve Türkleri geldikleri Asya sahrasına sürmek istiyorlardı..."

Akçura maddeler halinde Osmanlılık fikrine karşı olanları sıraladıktan sonra bu kadar engel karşısında "Osmanlı milleti meydana getirmekle uğraşmanın beyhude bir yorgunluk" olacağını ifade etmiştir.¹⁴⁶

Osmanlı-Rus Harbi ve neticeleri, Osmanlılık fikrini zayıflatan ilk sert darbe olmuştur. Harp esnasında cereyan eden olaylar, Müslüman halkta Hıristiyanlara karşı sert bir tepki oluşturmuş,¹⁴⁷ 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra yaşanan milli felaket ve ilk fethedilen son Rumeli topraklarının da elden çıkması Osmanlıcılık söylemini sona erdirmiştir. Bununla birlikte Tanzimat'ın Osmanlı milleti tanımını, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dahilinde yaşayan herkesi içine alan "Türk Milleti" tanımıyla yeni döneme intikal etmiştir.¹⁴⁸ Günümüzde de "Türk Milleti" tabiri yerine "Türkiyelilik" tabirinin ön plana çıkarılmaya çalışılması, bu akımın etkisinin devam ettirilmeye çalışıldığının göstergesi olarak görülebilir.

Osmanlıcılık fikri, bir arzu olarak ortaya atıldığı zaman Osmanlı birliği fiilen dağılma ve yok olma safhasına girmişti. Bu sebeple bu fikir akımının hiçbir

¹⁴⁶ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 50-54

¹⁴⁷ Enver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, TTK Basımevi Ankara, 2000, s. 498

¹⁴⁸ Toktamış ATEŞ, *Türk Devrim Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 69; ÖZCAN, a.g.m., s. 486-487

uygulama şansının ve zemininin kalmadığı bir devirde ortaya çıktığı düşünülebilir. Bu şartlarda Osmanlılık ideali bir temenniden başka bir şey de ifade etmemektedir.¹⁴⁹

Osmancılık siyasetinin bir hareket ve program olarak başarıya ulaşamaması, toplumsal tabanını ve cazibesini kaybetmesi sonucu İslamcılık ve Türkçülük akımları öne çıkmaya başlamıştır.

B. İslamcılık ve Yusuf Akçura'nın İslamcılığa Bakışı

İslamcılık, İslam'ı inanç, düşünce, ahlak, siyaset, idare ve hukukta hakim kılmayı, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı tesis ederek İslam ülkelerini Batı karşısında geri kalmışlıktan kurtarmayı amaçlayan, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı aydınları tarafından savunulmaya başlayan siyasi bir fikir hareketidir.¹⁵⁰

19. Yüzyılın ikinci yarısında doğarak, muhtelif görüntülerle günümüze kadar uzanan İslamcılık cereyanı, dini olmaktan öte siyasi bir nitelik taşımaktadır.¹⁵¹ Müslümanların bir buhran devrinde İslam'a daha sıkı sarılmalarını öğütlemekten ziyade, bütün Müslümanların birlikte hareket etmeleri, hatta daha ileri seviyede siyasi bir ittifak kurmaları fikri üzerine yoğunlaşan İslamcılık hareketini bu nedenle "Panislamizm" olarak vasıflandıranlar mevcuttur.¹⁵²

Osmanlı Devleti'nde İslamcılık fikir hareketi, Osmanlıcılık hareketinin devamı, Türkçülük hareketinin öncesi bir kalkınma ve kurtuluş ideolojisi olarak değerlendirilmektedir.¹⁵³

1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni çizilen sınırları içerisinde Müslümanlar, ekserisine oranla daha büyük yüzde oluşturuyordu. Avrupa'da beliren milliyetçilik seslerine karşı Osmanlı İmparatorluğu'nda birliği sağlayacak fikrin Müslümanlık olduğu inancı, güçlü bir düşünce akımı olarak

¹⁴⁹ Ramazan UÇAR, *Abdullah Cevdet'te Din ve Batılılaşma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997), s. 53

¹⁵⁰ TÜRKÖNE, a.g.m., s. 60

¹⁵¹ KARAL, a.g.e., s. 540

¹⁵² KODAMAN, a.g.e., s. 60

¹⁵³ İsmail KARA, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27

belirmeye başlamıştır.¹⁵⁴ Osmanlı milleti oluşturma fikrinin pratikte mümkün olmadığını anlayan Osmanlı aydınları, ittifadın sınırlarını biraz daha daraltarak bu sayede devleti toparlamak için bir adım geri attılar ve ittifad-ı anasırdan ittifad-ı İslam'a çekilmişlerdir.¹⁵⁵

İslamcılık fikrinin oluşumunu hazırlayan sebepler şu şekilde özetlenebilir:

1. 19. Yüzyılda Müslümanlar eğitim, ilim ve kültür alanında geri kalmışlıktan kurtulmak için Batı'dan ilim ve teknolojinin alınmasını gerekli görürken, Batı'nın pozitivist ve materyalist kültürüne karşı kendi inanç ve geleneklerini koruma eğilimine girmişlerdi. Bunun sonucu ortaya çıkan kültürel canlanma ve hareketlilik İslamcılığın entelektüel zeminini oluşturmuştur.

2. Tanzimat dönemi, özellikle de İslahat Fermanı'yla hem eşitlik politikaları hem de yenileşme çabalarının gereği olarak hukuk düzeninde yapılan değişiklikler ve Avrupa'dan iktibas edilen kanunlar halkta dini hassasiyetin gelişmesine ve İslamcı tepkilere kaynaklık etmiştir.

3. 19. Yüzyılın ortalarında Avrupa devletlerinin sömürgeci politikaları ve İslam ülkelerini işgal etmeleri üzerine İslam devletleri Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. Hilafet terakkisinden güç ve ilham alan bu yöneliş, Osmanlı aydınlarının dikkatini sınır ötesi İslam dünyasına yöneltti. Bu yöndeki gelişmeler giderek dünya İslam dayanışması fikrinin olgunlaşmasını sağladı. İslam milletleri birleşip Avrupa'nın ilerleyişini durdurabileceklerdi. Birleşmenin nasıl gerçekleşeceği meselesi dinin milli ve milletlerarası siyasette aktif rol üstlenmesiyle dinin ideolojiye dönüşmesiyle halledilecekti. İslamcılık ilk defa bu süreci ve dönüşümü temsil eden ve siyasi niteliği ağır basan bir tez olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶

İslamcılığın ideolojik yapısı doğuş devresinde iki farklı boyutta gelişmiştir. İlk boyutta İslam'ın genel prensiplerini ve evrensel tebliğini 19. yüzyılın yeni

---

¹⁵⁴ Şerif MARDİN, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, Derleyen: Mümtaz'er TÜRKÖNE, Tuncay ÖNDER, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 217-218

¹⁵⁵ KARA, a.g.e., s.28

¹⁵⁶ TÜRKÖNE, a.g.m., s. 60

modellerine göre yorumlayıp formüle eden tezler yer almaktadır. İkinci boyut, ittihad-ı İslam düşüncesidir.¹⁵⁷

İslamcıların fikirlerinin odak noktasını, Osmanlıların Tanzimat’la birlikte kültür benliklerini kaybetmeye başlamaları oluşturmaktadır. Bunun karşısına geçmekte en uygun yol, Tanzimat’ın gizli olarak inkar ettiği şeriatın değerlerini tekrar Osmanlı toplumuna getirmektir.¹⁵⁸

İslamcılar, şekilcilik ve kaidecilik bakımından çok sert bir duruş sergiliyorlardı. Onlara göre; şeriata uygun olmayan kanunlar kaldırılmalıydı. Kadınların örtünmesi dini kanun gereği idi, çok eşlilik de nesil üretme ve iffet kaidelerine uygun olarak caiz ve lazımdı. İslamcılar batılılaşma hareketinin doğurduğu birçok yeni iktisadi, bedii ve fikri harekete hücum ettiler, bu hususta fetvalar yayınladılar. Güzel Sanatlar Akademisi’nde modelli resim ve heykel yapılmasına karşı çıktılar, “İslam dini kumar gibi sigortayı da kabul etmez” diye fetva verdiler. “Tiyatro ahlaksızlık yuvasıdır ve kadınlar sahneye çıkamaz” dediler, ilk sahneye çıkan Türk kadını Afife Hanım’ı tevkife kalktırdılar, fakat birkaç ay sonra aynı hanım Tepebaşı Tiyatrosu’nda oynadı. Kızların erkeklerle birlikte aynı sınıfta oturamayacaklarına dair fetva verdikleri halde, 1921’de Edebiyat Fakültesi müderrisleri reisi İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) üniversitede kızların erkeklerle ders yapmaları kararını verdi. Banka aleyhinde fetvalar verdikleri halde, daha Abdülaziz zamanında Mithat Paşa Ziraat Bankasını ve Emniyet Sandığı’nı kurmuş bulunuyordu. Bütün bunlar bize gösteriyor ki, İslamcılar sert kaideci hareketlerinde direnmelerine rağmen, toplumsal zorunluluklar gelişmeden geri kalmıyordu.¹⁵⁹

İttihad-ı İslam fikrini ilk ortaya atan kişinin Cemaleddin Afgani olduğu kabul edilir.¹⁶⁰ Fakat Afgani, bütün İslam ülkeleri tek tek milli kurtuluş hareketlerini gerçekleştirdikten sonra İttihad-ı İslam’ın vücut bulma şansına sahip olacağını ifade

¹⁵⁷ TÜRKÖNE, a.g.m., s. 61; Bkz. Tarık Zafer TUNAYA, **İslamcılık Akımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2003, s. 77-81

¹⁵⁸ Şerif MARDİN, **Türk Modernleşmesi**, Derleyen: Mümtaz’er TÜRKÖNE, Tuncay ÖNDER, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 91-92

¹⁵⁹ ÜLKEN, a.g.e., s. 203-204; Bkz. TUNAYA, a.g.e., s. 92-98

¹⁶⁰ Bkz. Mümtaz’er TÜRKÖNE, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 34-36

etmektedir. Yani Efgani, İttihad-ı İslam'ın önüne milli (milliyetçi) hareketleri koymuştur.¹⁶¹

İslamcılık, modern batının sosyal ve siyasal alanın merkezine yerleştirdiği birçok yeni kavram ve kurumu dikkate alarak bunları reddetme, kabul etme veya kendi kavram ve kurumlarıyla telif etme çabası içine girmiştir. İlk olarak demokrasi yerine meşveret gündeme alınıp İslami delillerle yeni bir süreç başlatılmıştır. Bunu parlamento yerine şura, seçmenler yerine ehli'l-hal ve'l-akd gibi İslami düşüncede arka planları olan kavramların öne çıkarılması takip etmiştir.¹⁶²

Düşünce hürriyetinden yola çıkan İslamcılarının kısa vadedeki hedefleri, usul-ü meşveret adını verdikleri demokrasi, meşrutiyet dedikleri anayasal düzen ve şura dedikleri meclistir. Osmanlı toplumu için yeni olan bu hedeflere ulaşmada gerekli halk desteğini sağlamanın ve Tanzimat taraftarlarına karşı muhalefeti güçlendirmenin yolu ise, en güçlü toplumsal dinamik olan dinin temel prensiplerine dayanan bir söylem geliştirmektir. Dinin bir bakıma siyasi ifade biçimi kazanması anlamını taşıyan bu aşamada kısa sürede alternatif bir dünya için İslamcı tezler geliştirmeye başlanacaktır. Bu anlayış aynı zamanda merkezi iktidara hakim olup bir an önce hedefe ulaşma iddiası taşıdığı için siyasetle İslamcılığı birleştirerek Türk tarihinde bundan sonra devam edecek olan bir geleneğin de başlangıcı sayılmaktadır.¹⁶³

İslamcılık başlı başına bir politika olarak II. Abdülhamit döneminde savunulmuş ve çok yönlü olarak yürütülmüştür. Padişah, hükümdar, sultan yerine 'halife'nin kullanılmasına ağırlık verilmiş; hilafet makamının itibarı ve tahkimi üzerinde özellikle durulmuş; dini öğretim oranı arttırılmış, dini argümanlar ön plana çıkarılmıştır.¹⁶⁴

II. Abdülhamit kendisinden önce şekillenmeye başlayan İslamcılık hareketini hem iç hem dış politikasında kullanmıştır. II. Abdülhamit'in Panislamizm'i

---

¹⁶¹ KARA, a.g.e., s. 40

¹⁶² TÜRKÖNE, a.g.m., s. 61

¹⁶³ TÜRKÖNE, a.g.m., s. 60

¹⁶⁴ KARA, a.g.e., s. 28; Bkz. Cezmi ERASLAN, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 21-36

Avrupa’da beliren Pan ideolojilerine karşı bir tepki olarak kabul edilebilir.¹⁶⁵ Abdülhamit devri Panislamizm’inin iki eksenini vardır. Bunlardan biri, Osmanlı Müslüman tebaasını “İslam” bayrağı altında toplama çabasıdır. Diğer eksen ise, dış ülke Müslümanlarının halifelik makamı etrafında toplanmasıdır.¹⁶⁶ Abdülhamit’in İslamcılığı, İslam’ın ideolojik kavramlarıyla donatılmış bir Osmanlılık siyaseti olarak da tanımlanmıştır.¹⁶⁷

İttihad-ı İslam devlet politikası haline II. Abdülhamit döneminde gelse de İslamcılık fikriyatı Abdülhamit tahttan uzaklaştıktan sonra yapılabildiği. İslamcılık bir fikir hareketi olarak, II. Meşrutiyet sonrasında ‘Sırat-ı Müstakim’in yayın hayatına girişiyle başlatılmaktadır.¹⁶⁸ İslamcılar bundan sonraki dönemde, ‘Sırat-ı Müstakim’ ve ‘Sebilürreşad’ adlı dergilerde seslerini duyurmaya ve fikirlerini savunmaya çalışmışlardır.¹⁶⁹

İslamcılara göre, terakkiye engel olan İslamiyet değil, geleneksel Müslümanlıktır.¹⁷⁰ 17. Yüzyıldan bu yana içtihat kapısının kapatıldığı ve taklide bel bağlanıldığı için İslam dünyası gelişmelerin dışında kalmış, dinamizmini kaybedip gerilemiştir. İslam’ın gelişmesi ve ilerlemesi isteniyorsa içtihat kapısı mutlaka açılmalıdır.

İslamcılar, siyasi ve fikri inkılabların gerçekleşebilmesi için bazı prensipler ortaya koymuşlardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Müslümanları saf bir inanç sahibi kılmak. Bunu sağlamak için yeni ve selefi bir tevhid anlayışı benimsemek, batıl inançlardan ve hurafelerden uzaklaşmak, gelenek bağından büyük ölçüde kurtulmak,

2. Eğitim-öğretimin ıslahı ve cehaletle, bilgisizlikle ve taklitle mücadele etmek. Medreselerin eğitim-öğretim sistemini değiştirmek, ıslah etmek, hiçbir pratik faydası olmayan devri geçmiş dersler yerine ihtiyaçlara cevap verebilecek ilimler okutmak, felsefe ve müspet ilimlerin tahsiline önem vermek,

¹⁶⁵ Bkz. TÜRKÖNE; **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, s. 33

¹⁶⁶ MARDİN, **Türk Modernleşmesi**, s. 92-93; Bkz. KARPAT, a.g.e., s. 22-30

¹⁶⁷ KAYALI, a.g.e., s.34

¹⁶⁸ KARA, a.g.e., s. 29

¹⁶⁹ ÜLKEN, a.g.e., s. 201

¹⁷⁰ TURHAN, a.g.e., s. 196

3. İslam dünyasında yaygın olan ahlak anlayışını değiştirmek. Müslümanlar tevekkülü tedbirsizlik, alçakgönüllülüğü pısrıklık, takvayı çekingenlik, korkaklık, kanaati teşebbüssüzlük olarak algılar olmuşlardı. Cesaret, şecaat, vakar, gayret unutulmuştu. Bu durum İslam ahlak anlayışına aykırıdır ve değiştirilmelidir.

4. İslam'ın ilk devirlerinde olduğu gibi cihadın çok geniş ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak.¹⁷¹

Yusuf Akçura “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı eserinde İslamcılık fikir hareketini, bu siyasetin tatbik edilmesinin imkânını değerlendirmiştir. Ona göre; İslamcılık politikası Genç Osmanlılıktan, yani Osmanlı milleti meydana getirmeye çalışan firkadan doğmuştur. Osmanlı milleti oluşturma siyasetinin başarısızlığı üzerine “İslamiyet politikası” meydana çıkmıştır. Bu siyasetle, öncelikle Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Müslümanlar, sonra da bütün yeryüzündekiler soy farkına bakılmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirilmeye çalışılacaktır. Her Müslüman'ın en küçük yaştan ezberlediği “din ve millet birdir” ilkesine uyarak bütün Müslümanlar “tek bir millet” haline getirilmeye çalışılacaktır. Akçura, “Panislamizm” teriminin Abdülaziz'in son devirlerinde ortaya çıktığını, II. Abdülhamit'in de bu siyaseti tatbik etmeye çalıştığını ifade etmektedir. Bu dönemle birlikte genel siyasette İslam dininin önemli bir yer tuttuğunu ifade eden Akçura, “bu siyasi doktrin ile Osmanlı Devleti, Tanzimat devrinde terk etmek istediği dini devlet şeklini tekrar alıyordu” demektedir.¹⁷²

Akçura'ya göre, bu siyasetin tatbiki ile Osmanlı tebaasındaki dini nifak artacak, gayr-ı Müslimlerin bulunduğu topraklar kaybedilecek, Türklerin arasına da Müslim ve gayr-ı Müslim farkı girecek, soydan gelen kardeşlik, din ihtilafı ile bozulacaktır. Fakat buna mukabil, “Osmanlı idaresindeki bütün Müslümanlar ve onun bir parçası olan Türkler, pek güçlü bir bağla sınıksız birleşecekler, böylece farklı cins ve dinden oluşmuş ‘Osmanlı Milleti’ne nispetle pek ziyade sıkı ve daha kuvvetli bir topluluk, İslam topluluğu meydana getirilecektir.” İslam Birliği Siyaseti'nin uygulanabilirliği noktasında her Müslüman'ın, Türk veya İranîyim demeden evvel, “Elhamdü-lillah Müslümanın...” dediğinin belirten Akçura, İslam

¹⁷¹ KARA, a.g.e., s. 63-66

¹⁷² AKÇURA, Üç Tarz-ı Siyaset, s. 38-41

dünyasının büyük kısmının Osmanlı Türkleri hakanını İslam'ın halifesi olarak tanıdığını ve İslam'ın henüz pek kuvvetli olduğunu ifade ediyor. Akçura'ya göre bu siyasetin karşısında dahili maniler az güçlüdür, fakat harici maniler ise pek kuvvetlidir. İslam devletlerinin hepsi Hıristiyan devletlerin nüfuzu altındadır. Diğer yandan çoğu Hıristiyan Devlet Müslüman tebaaya sahiptir ve bu siyasetin tatbiki ilerde sıkıntı oluşturabilir. Bu nedenle Panislamizm siyasetinin tatbikine kolay razı olmazlar.¹⁷³

Akçura, İslamcılık siyasetinin açıkça karşısında yer almamış ve Üç Tarz-ı Siyaset'ini İslamcılık ve Türkçülük siyasetlerinden hangisinin Osmanlı Devleti'ne daha yararlı olabileceği ve uygulanabileceği sualiyle bitirmiştir.¹⁷⁴ Bununla birlikte eserlerine genel olarak bakıldığında Akçura'nın Türkçülük siyasetinden yana olduğu açıkça görülür.

Meşrutiyetten hemen sonra Mısır ve Suriye başta olmak üzere, Arap-İslam dünyasında, Hıristiyan Arapların da etkin bir rol aldığı Arap milliyetçiliği davası güden ve Osmanlı hilafetine karşı Batılı devletlerle anlaşılan çokça grup ve cemiyet ortaya çıkmıştır. Böylece ittihad-ı İslam, realitede tahakkuk etmesi imkansız bir duruma düşmüştür.¹⁷⁵

Diğer yandan Arnavut isyanı ve bu isyanda Arnavut Müslümanların milliyetçi Arnavutları desteklemeleri, ardından Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Türk olmayan Müslüman unsurların da Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almaları İslamcılarını büyük bir sarsıntıya uğratmıştır. Birinci Dünya Savaşı bittiğinde ise bir İslam birliği fikri bütün maddi dayanaklarını artık kaybetmişti. Ve İslamcılıktan geriye İslam'la takviye edilmiş bir milliyetçilik miras olarak kalmıştır.¹⁷⁶

---

¹⁷³ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 55-58

¹⁷⁴ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 62

¹⁷⁵ KARA, a.g.e., s. 30

¹⁷⁶ KARA, a.g.e., s. 30

C. Türkçülük ve Yusuf Akçura'nın Türkçülük Anlayışı

Osmanlı toplumu geri kalmışlığın farkına vardığında, hem kendi varlığını korumak, hem de Batının gelişmişlik düzeyine ulaşmak için bir dizi yöntem denemiştir. Türkçülük de bu modernleşme ideolojilerinden biridir.¹⁷⁷

Türkçü-milliyetçi modernleşme projesi, sosyal niteliğini sanayi toplumu ve değişme sürecinden, siyasal niteliğini Fransız İhtilali ile birlikte siyasal hayatta etkinliği giderek artan birey, özgürlük, milli devlet kavramından, kültürel beslenmesini de gelenekten alan bir ideolojik inşadır.¹⁷⁸

Batı Avrupa'da 18. Yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlayan batı milliyetçiliğinin kuramcıları her milletin kendi devletine sahip olması gerektiği fikriyle taraftar topluyorlardı. Muhtelif etnik, dil, din gruplarından teşekkül eden Osmanlı'nın ise bu ideale yaklaşması söz konusu olamazdı.¹⁷⁹

Gelişen olaylar çok milletli bir yapıya sahip Osmanlı İmparatorluğu'nun milliyetçilik akımının etkisinden uzak kalamadığını göstermektedir. Bu aşamada Tanzimatçılar ve Yeni Osmanlılar, İmparatorluğun dağılmasına mani olmak amacıyla, Osmanlı tebaasının bütününe bir millet olarak tasavvur ederek, millet tabirini de o gerçeği ifade etmek üzere kullanmışlardır.¹⁸⁰ Yani Tanzimatçılar ve Yeni Osmanlılar 'Osmanlıcı' idiler.¹⁸¹ Osmanlı vatanına bağlı, Osmanlı vatandaşlarının vatanseverliği idealine dayanan Osmanlıcılık akımının İmparatorluğun çöküşünü durduramadığı anlaşılınca İslamcılık, İslamcılık fikrinin de yaraya merhem olmayacağı anlaşılınca, Türkçülük fikri, Osmanlı aydınları için yeni ufuklar vadeden bir ideoloji olarak görülmüştür.¹⁸²

Türkçülük akımının doğmasında etkisi olan önemli unsurlardan biri, Avrupa'da ortaya çıkan Türkoloji bilimidir. 18. yüzyılda bir kısım şarkiyatçı, Çin ve İslam kaynakları üzerinde çalışarak İslam öncesi Türklerin tarihini ve dilini incelemişlerdir. Türk tarihinin unutulmuş ve reddedilmiş bölümüne ait yeni bilgiler

¹⁷⁷ AKGÜL, a.g.e., s. 274

¹⁷⁸ AKGÜL, a.g.e., s. 283

¹⁷⁹ MARDİN, *Türk Modernleşmesi*, s. 94-95

¹⁸⁰ OKUMUŞ, a.g.e., s. 374

¹⁸¹ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 45-46

¹⁸² KODAMAN, a.g.e., s. 62

zamanla Türklerin kendisine de ulaşmıştır.¹⁸³ Bu yeni fikirlerin Türklere ulaştığı kanallardan biri dışarıya gönderilen öğrencilerdir. Diğer bir kanal 1848 devriminden sonra Türkiye'ye yerleşen Macar ve Polonyalı sürgünlerdir. Rus panislavizmine karşı Tatarların ayaklanması ve Avrupa milliyetçiliğinin ortaya koyduğu fikirlerden Türk ve Tatar aydınlarının etkilenmeleri Türkçülüğün büyümesini teşvik etmiştir.¹⁸⁴

Tanzimat devresinde 'Türk', 'Türklük', 'Türk Milleti', 'Türk Milliyeti' gibi ifadeler rastlanmaz. Ancak milli duygu ve düşüncenin büsbütün yok olmadığına dair dil, edebiyat, filoloji ve tarih sahasında bazı belirtiler de yok değildir.¹⁸⁵

Akçura, Türkçülük fikrinin ilk izleriyle ilgili şunları ortaya koymaktadır: "Dil sahasında Türkçülük fikrinin ilk şuurlu izleri İbrahim Şinasi Efendi'nin eserlerinde görülür. Şinasi'nin Türkçülük fikri, dilin edebiyat şubesinde Ziya Paşa, lügat şubesinde Ahmet Vefik Paşa, filolocya(filoloji) tetkiklerinde Mustafa Celeleddin Paşa tarafından işlenir. Ahmet Vefik Paşa'da 'Bütün Türkçülük' (Panturquisme) temayülünün bazı izleri görülmektedir. Celeleddin Paşa ise Türk filolocyasından başka, Türk (yalnız Osmanlı Türkü değil, umum Türk) etnolocya ve tarihi ile de uğraşır. Osmanlı ülkesinde ilk defa batı kaynaklarından alınarak Türk tarihine, Türk etnolocyasına dair yazılan eser, Celeleddin Paşa'nın 'Eski ve Yeni Türkler' adlı filolocya, etnolocya, tarih ve siyasetten bahseden kitabıdır. Bu eser Türk ruhuyla, Türk menfaatlerini savunmak amacıyla yazılmış olmakla beraber, Fransızca'dır."¹⁸⁶

İlmi Türkçülüğün önderleri olarak bilinen Ahmet Vefik, Süleyman Hüsnü ve Ali Süavi'nin dil ve tarih çalışmalarıyla imparatorlukta Türklük şuurunun uyanmasında önemli rolleri olmuştur.¹⁸⁷ Onların çalışmalarıyla Osmanlı tarihi yavaş yavaş Türk atmosferi içine yerleştirilmeye ve Osmanlı resmi edebiyatında 'kaba, cahil, göçebe' olarak horlayıcı bir üslupla kullanılan Türk kavramı da artık geçmişte

¹⁸³ Ziya GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, Haz.: Yalçın Toker, Toker Yay., 1990, s. 10

¹⁸⁴ Bernard LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Prof. Dr. Metin KIRATLI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s.341-347

¹⁸⁵ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 46

¹⁸⁶ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 58-59

¹⁸⁷ GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, s. 11-14

şanlı medeniyetlerin kurucusu olan, gurur duyulacak bir millet anlamını kazanmaya başlamıştır.¹⁸⁸

Batı Türklerinde Türklük ve Türkçülük fikrinin yaygınlaşmaya başlamasında, Doğu alemini, özellikle de Türkleri her yönden inceleyen müsteşriklerin eserleri de etkili olmuştur.¹⁸⁹

Batı Türklerinde Türkçülüğün, Türk milliyetçiliği fikrinin ikinci faal devresi, 1877 Türk-Rus savaşından önce başlayıp 1880'e kadar devam eden dönemdir. Bu devrenin en belirgin Türkçüleri; Süleyman Paşa, Özbekler Şeyhi Süleyman Efendi, Rumelili Ahmed Midhat Efendi ile Ahmed Cevdet Paşa'dır. Bu devre Türkçülüğünün dil, tarih, eğitim ve siyaset cepheleri vardır.¹⁹⁰

Türk milliyeti fikrinin Osmanlı Türkleri arasında ikinci defa önem kazandığı dönemde bu fikrin, Kafkas, Kırım ve Kazan Türkleri içinde de ortaya çıktığı görülmektedir. Kafkas, Kırım ve Kazan'da milliyet fikri, kendi çevre şartlarının, yani buldukları çevredeki siyasi, sosyal ve iktisadi şartların ve aynı zamanda Osmanlı ve Rusya'daki fikri sebeplerin etkisi altında ortaya çıkmıştır.¹⁹¹

Batı Türklüğünün, milliyet fikrinin gelişmesinde Azerbaycan, Kırım ve Kazan Türklüğüne etkisi olduğu gibi, sonraları Azerbaycan, Kırım ve Kazan Türklüğünün bu sahada gelişen çalışması da Batı Türklüğüne etkili olmuştur. Yani Türk aleminin en gelişmiş kısmında fikir alış verişleri ola ola Türklük fikir akımı genişlemiş ve derinleşmiştir.¹⁹²

Türkçülüğün üçüncü faal evresi 1897-1900 tarihleri arasına rastlamaktadır. Bu tarihlerde Şemseddin Sami Bey, Necip Asım Bey, Veled Çelebi Efendi, Bursalı Tahir Bey, Mehmed Fuad Bey, Ahmed Hikmet Bey, Şair Emin Bey, Tunalı Hilmi Bey, Ahmed Cevdet Bey, Emrullah Efendi, Necip Bey gibi Türkçüler bu arada hazırlanmışlar ve bir miktar eser yayını da başarmışlardır.¹⁹³

¹⁸⁸ SARINAY, a.g.e., s. 78; Yusuf BAYRAKTUTAN, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 56-61

¹⁸⁹ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 59-60

¹⁹⁰ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 68

¹⁹¹ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 87

¹⁹² AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 108

¹⁹³ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 108-109

Jön Türklerin liderlerinden Mizancı Murat Tarih-i Umumi adlı eserinde Türklerin İslamiyet'in doğuşundan önceki tarihlerine dikkat çekmiştir. Ayrıca çıkardığı 'Mizan' gazetesinde, Osmanlılık ve İslamcılık akımlarının yanı başında Türklüğe değer verme çabası içinde olduğu gibi milli kültürün de korunmasından yanadır.¹⁹⁴

Türk milliyetçiliğinin II. Meşrutiyet öncesinde dil, tarih ve edebiyat sahaslarındaki temellerinin atılmasına ve milletin hayatında din kadar önemli ikinci faktör olan milliyet duygusunun önem kazanmasına rağmen ırka dayalı milliyetçilik takip etmenin imparatorluğun dağılışını hızlandıracağı endişesi, II. Meşrutiyet öncesinde Türklüğün siyasi bir akım haline getirilememesine sebep olmuştur. Fakat bir taraftan Rusya'dan gelen Türk aydınlarının savunduğu siyasi Türkçülük, diğer taraftan temelleri atılan kültürel Türkçülük, Türk milliyetçiliğini sistemli hale getirmede ihtiyaç duyulan unsurları kısmen hazırlamıştı. II. Meşrutiyetin getirdiği hürriyet ortamı içinde Türk milliyetçiliği fikri belli cemiyetler ve dergiler etrafında canlanıp teşkilatlanmaya başlamıştır.¹⁹⁵

Türkçülük hareketinin amaçları şöyle özetlenebilir:

1. Tüm Türklere bir milliyet bilinci ve milli ülküler aşılmalıdır. Bunlar olmadan başarı olasılığı yoktur.
2. Modernleşmek gereklidir. Ancak bu körü körüne bir Batı taklitçiliği biçiminde olmayacaktır.
3. İslam dünyası ile iyi ilişkiler kurulmalıdır. Türkçülük İslama aykırı bir düşünce değildir.
4. Siyasal amaçlara ulaşabilmek için, ulusal bir ekonomi politikası izlenmeli ve özellikle kapitülasyonlardan kurtulunmalıdır.
5. Türkçüler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması konusunda umutsuzdurlar.
6. Siyasal bağımsızlığın sağlanabilmesi için gerekli bir diğer aşama kültürel bağımsızlığın sağlanmasıdır.

---

¹⁹⁴ SARINAY, a.g.e., s. 79

¹⁹⁵ SARINAY, a.g.e., s. 103-104

7. Tüm Türkleri bir araya toplayacak bir devlet oluşturulması konusunda öncülüğü, Osmanlı İmparatorluğu yapacaktır.¹⁹⁶

Türk aleminin içine düştüğü sıkıntıların idrakinde olan ve kuşatılmışlık noktasında Türkiye'nin son kale olduğuna ve Türkçülüğün bir bütün teşkil ettiğine inanmış¹⁹⁷ fikir adamı Yusuf Akçura'nın Türklük anlayışı ve Türkçülüğü üç farklı ortamda gelişmiştir: İstanbul, Rusya ve Fransa.¹⁹⁸

Akçura'nın Türkçülük konusunda gelişip olgunlaşması Paris ortamında gerçekleşmiştir. Onun Paris'e geldiği yıllarda Paris bir fikir harmanı halindeydi. Milliyetçilik bakımından Avrupa yeni bir aşamaya girmişti. Akçura'ya bu noktada rehberlik eden bir Türk milliyetçisi Dr. Şerafettin Mağmumi idi. Ona göre, Osmanlılık fikri çürümüşü ve Türk milliyetçiliği dışında hiçbir kurtarıcı fikir yoktu. Akçura'nın Siyasal Bilgiler Fakültesinde almış olduğu dersler ve öğretim üyeleri de bu fikri destekliyordu.¹⁹⁹

Yusuf Akçura, Paris'te Albert Sorel ve Emile Boutmy gibi ciddi alimlerden aldığı derslerle, milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyaset alanında düşünmeye başlamıştır.²⁰⁰ Akçura, 'Osmanlı Devleti Müesseseleri Tarihi Üzerine Bir Deneme' adlı bitirme tezinin sonunda pratik bir sonuca varmıştır: "Genç Türklerin uğrunda çalıştıkları Osmanlı milleti oluşturma hareketi, boş bir girişimdir. Tek çıkar yol milliyetçiliktir."²⁰¹

Akçura milliyet fikrinin ortaya çıkışını şöyle açıklamaktadır: "Her kavim hatta her kabile, diğer kavim ve kabilelere karşı daima kendi hususiyetini duymuş ve çoğunlukla kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Bu duygu ve iddia, sanırım ki, milliyet fikrinin içgüdü ile meydana gelen ilk başlangıcıdır."²⁰²

Akçura'ya göre milliyet fikrinin muhtevası şudur: "Bir millet meydana getirmiş olan insan toplulukları, bağımsız bir devlet halinde teşkilatlanarak yaşamak

¹⁹⁶ Toktamış ATEŞ, a.g.e., s. 78-79

¹⁹⁷ Hamit Z. KOŞAY, "Yusuf Akçura", **Belleten**, Cilt XLI, sayı 162, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977, s. 398

¹⁹⁸ AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 101

¹⁹⁹ KARAL, "Üç Tarz-ı Siyaset'e Önsöz", **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 13

²⁰⁰ AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 17-18

²⁰¹ KARAL, "Üç Tarz-ı Siyaset'e Önsöz", **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 15

²⁰² AKÇURA, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, s. 34

hakkına sahiptir.”²⁰³ O, ‘millet’in tarifini de şöyle yapmıştır: “Millet, ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı sosyal vicdanında birlik ve beraberlik meydana gelmiş insan toplumdur.”²⁰⁴

Akçura, Türk’ün tarifini yaparken; “Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filolocya(filoloji) ve tarih ilimleriyle ilgilenenlerin bazen ‘Türk-Tatar’, bazen ‘Türk-Tatar-Moğol’ diye bahsettikleri bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine pek yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin bütünüdür.”²⁰⁵

Akçura, kabile ve kavmiyet duygusunun, milliyet fikri derecesine yükselmesinin Doğu’da değil, Batı’da meydana gelmiş olduğunu ifade etmektedir. Milliyet fikri, Avrupa’dan çıkmış olduğuna göre, Batı ile en çok teması bulunan Türk kavimlerinin diğerlerinden evvel bu fikirle tanışmış olmalarının muhtemeldir.²⁰⁶

Akçura’ya göre, toplumların şekillenmesinde din ve milliyet fikirleri en önemli etkenlerdir. Milliyet fikri 19. yüzyılda dünya medeniyet tarihine en çok tesir eden amildir. Bu fikrini;

“Milliyet fikrine, bu azim kuvvete hiçbir şey galebe edemedi. Yüz binlerce mevcutlu ordular bu fikir karşısında yenildi. Bugün milliyet kuvvetini yenebilecek kuvvet artık cebir ve şiddet, top ve tüfek değildir. İçtimai ve siyasi inkılapların en kuvvetli amili, içtimai sınıflar ve hakim ve mahkum milletler arasındaki kuvve-yi hakikiyenin muvazenesi olup, zahiri ve ehemmiyetsiz vakıaların tesiri pek azdır.”²⁰⁷ ifadeleri ile açıklamıştır.

Türkçülüğün başarılı olabilmesi için maddi bir temele oturtulmasını da şart gören Akçura, insanlığın hayatında maddi ihtiyacın büyük bir önem taşıdığını, milliyetin arzuya bağlı olmayıp tabii bir hal olduğunu, kandan ve nesilden neşet ettiğini belirtir.²⁰⁸

²⁰³ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 34

²⁰⁴ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 34; Ayrıca bkz. AKÇURA, *Muasır Avrupa’da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar*, s. 29-30

²⁰⁵ Yusuf AKÇURAOĞLU, *Türkçülük ve Dış Türkler*, Toker Yayınları, 1990, s. 11; AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 33

²⁰⁶ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 34-35

²⁰⁷ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 24

²⁰⁸ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 24

“Ben Müslüman ve Türküm” diyerek Türkçülük anlayışının maddi ve manevi temellerini ortaya koyan Akçura, İslam medeniyetinin Arapların malı değil, bizzat Türklerin iştirakiyle vücuda gelmiş bir medeniyet olduğuna kanidir. Türklerin İslam medeniyeti içinde oynadıkları rolün yalnız kültür alanındaki başarılarla izah edilemeyeceğini, Türklerin aynı zamanda askeri fütuhatıyla bu medeniyeti düşman hücumlarından koruyarak devamlılığını sağladığını belirtir. Aynı şekilde Türklerin Rusya’da da Rus kültürünün gelişmesinde mühim bir rol oynadıkları görüşündedir.²⁰⁹

Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset’inde Türk Birliği siyasetini, bu siyasetin faydalarını ve önündeki engellerini tartışmıştır. Akçura şöyle demiştir:

“Türk Birliği siyasetiyle Osmanlı ülkesindeki Türkler, hem dini hem ırki bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı, birleşecekler ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslim unsurlar Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti. Lakin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa’nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milletler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasi milliyet teşkil eylemelerine hizmet edecek ve iş bu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı... Bu faydalara mukabil, Osmanlı ülkesinde meskun, Müslim olup da Türk olmayan ve Türkleştirilmesi de mümkün bulunmayan kavimlerin Osmanlı Devleti elinden çıkması ve İslamiyet’in Türk ve Türk olmayan kısımlara ayrılarak, artık Osmanlı Devleti’nin Türk olmayan Müslümanlar ile ciddi bir münasebeti kalmaması mahzurları vardır.

Türkleri birleştirmek politikasının tatbikindeki dahili müşkülât İslam siyasetine nazaran ziyadedir. Her ne kadar, garbın tesiriyle Türkler arasına milliyet fikirleri girmeye başlamış ise de, bu vaka henüz pek yenidir. Türklük fikirleri, Türk edebiyatı, Türkleri birleştirmek hayali henüz yeni doğmuş bir çocuktur. İslamiyet’te gördüğümüz o kuvvetli teşkilattan, o pür hayat ve pür heyecan hissiyattan, hülasa sağlam bir ittihadı meydana getirebilecek madde ve hazırlıktan hemen hiçbirisi

²⁰⁹ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 24-25

Türklükte yoktur. Bugün ekseri Türkler mazilerini unutmuş bir halde bulunuyorlar. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslüman'dır. Bu cihetle İslam dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir...²¹⁰

Akçura, “Zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardır. Dinler, din olmak bakımından, gittikçe siyasi ehemmiyetlerini kaybediyorlar, içtimai olmaktan daha ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor... Dolayısıyla dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetini muhafaza edebiliyorlar” demiş ve Rusya’da Ortodoksluğu, Almanya’da Protestanlığı, İngiltere’de Anglikanlığı, muhtelif memleketlerde Katolikliği örnek göstermiştir.²¹¹

Akçura, Türklerin birleşmelerine dış engel olarak sadece menfaati gereği Rusya’nın karşı çıkacağını, diğer bazı devletlerin ise Rusya’nın aleyhine olması dolayısıyla bunu destekleyeceklerini ifade etmektedir.²¹²

Yusuf Akçura, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, Türk Birliği siyasetinin, uygulanabilmesi halinde “Osmanlı ülkesindeki Türklerin hem dini hem ırkî bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı” birleşmesine hizmet edeceği kanaatindedir.²¹³

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu İslami kavimlerinin milliyetlerini gerçekleştirmeye çalıştıklarını ifade eden Akçura, Türk milletinin amacının da “Türk milliyetini gerçekleştirmek” olduğunu söylemiş ve “yalnız bu gayeye hizmet eden kimselerin gayreti semere verebilecektir.” demiştir.²¹⁴

Türk milliyetini gerçekleştirmek için çalışan ve hayatını Türk milletine adayan Akçura, bu gayeye hizmet amacıyla Türk Ocakları’nda verilen serbest yüksek derslerin hedefini de üç kelime ile özetlemiştir: Milliyetçilik, Halkçılık ve Aydınlık!²¹⁵

²¹⁰ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 58-60

²¹¹ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 60

²¹² AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 61

²¹³ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 172

²¹⁴ AKÇURA, “İkinci Öğretim Yılı Başında”, *Siyaset ve İktisat*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 88-89

²¹⁵ AKÇURA, “İkinci Öğretim Yılı Başında”, *Siyaset ve İktisat*, s. 91

Akçura, Türkçülük cereyanının giderek iki kola ayrıldığını ifade etmektedir:

- 1- Demokratik Türkçülük
- 2- Emperyalist Türkçülük²¹⁶

Akçura, demokratik Türkçülerin milliyet esasını her millet için bir hak olarak telakki edip ve Türkler için talep ettikleri bu hakkı, diğer milletlere de aynı derecede hak olarak tanıdıklarını ifade etmektedir. Mesela demokratik Türkçüler Osmanlı İmparatorluğu'nda Arapların, Arnavutların ve diğer milletlerin bu hakka istinaden haklı olarak istediklerinin verilmesine taraftardı. Akçura, Türk Yurdunda bu doğrultudaki yazısından dolayı Abdullah Cevdet'in kendisini 'milliyetperver' değil, 'milleperver' (milletleri seven) olarak nitelendirdiğini söylemektedir.²¹⁷

Akçura, emperyalist Türkçülerin ise ekseriyetle Avrupa nasyonalistlerine benzediklerini, bunların yalnız hakka değil, sırf kendi kuvvetlerini artıran milliyetçiliğe taraftar olduklarını ifade etmektedir. Akçura, bu konuda Rusya'yı örnek göstermiştir. Rusya içindeki ve dışındaki Slavlar için gerekirse savaşa dahi girerler. Ama diğer milletlerin, Finlerin, Gürcülerin, Türklerin tabii haklarını bile kabul etmezler demektir.²¹⁸

Yusuf Akçura, kendini 'Demokratik Türkçü' olarak tarif etmektedir. Emperyalist milliyetçiliğin dünyada henüz bitmediğini, fakat er ya da geç yok olmaya mahkum olduğunu söylemektedir. Akçura, Osmanlı Türklerinin de demokratik Türkçülük sancağı altında toplanmalarını, onu bütün gayretleriyle müdafaa etmelerini ve asla ellerinden düşürmemelerini istemektedir.²¹⁹

Akçura'nın Türk milliyetçiliği, ırkçı çizgide değildir. Onun milliyetçiliği, insan haklarına saygılı, barış taraflısı, muasır medeniyeti hedefleyen bir milliyetçiliktir.²²⁰ Yusuf Akçura'nın milliyetçilik anlayışı, M. K. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışıyla da paralellik göstermektedir. Atatürk: "Bize milliyetçi

²¹⁶ Yusuf AKÇURA, "Cihan Harbine İştirakimiz ve İstikbalimiz", **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 7

²¹⁷ AKÇURA, "Cihan Harbine İştirakimiz ve İstikbalimiz", **Siyaset ve İktisat**, s. 7-8

²¹⁸ AKÇURA, "Cihan Harbine İştirakimiz ve İstikbalimiz", **Siyaset ve İktisat**, s. 8

²¹⁹ AKÇURA, "Cihan Harbine İştirakimiz ve İstikbalimiz", **Siyaset ve İktisat**, s. 8-10

²²⁰ Gürhan KAT, **Yusuf Akçura'nın Siyasi Kimliği ve TBMM'deki Çalışmaları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003), s. 127

derler, fakat biz öyle bir milliyetçiyiz ki, bizimle işbirliği eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Bizim milliyetçiliğimiz bencil ve mağrurane milliyetçilik değildir.”²²¹ demektedir.

Akçura, “Milletimizin ilim sahasında ve diğer sahalarda yükselmesi için, her şeyden evvel milletimizi tanımaya ve öğrenmeye çalışmalıyız. Ve unutmamalıyız ki, hakikaten tanımak ve bilmek, bütün ilmi usullere hakim olan ruhi bir kuvvet sayesinde kabildir: Sevmek!... Milletimizi yükseltmek için, ilk önce, Türk milletini sonsuz ve fedakar bir muhabbetle, bir aşk ile sevmeliyiz.”²²² demektedir. Akçura, çağdaş, bağımsız, gelişmiş ve güçlü bir Türk milleti için yaşamı boyunca çalışmış, kendini Türk milletine adamıştır.

D. Batıcılık ve Yusuf Akçura’nın Batıcılığa Bakışı

Batılılaşma tabiri genel olarak Batı ülkeleri dışında kalan toplumlarda, özel olarak da Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet Türkiye’sinde Batı’nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için gerçekleştirilen siyasi, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmek üzere kullanılmaktadır.²²³

Osmanlı Devleti’nin yükselme döneminde, Osmanlılar kendilerini Batı’nın üstünde saymışlardır. Bu dönemde Batı’nın bir model olarak izlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır. Devletin gerilemeye başlamasıyla birlikte, bunun sebepleri ve çareleri aranmaya başlamıştır. 18. Yüzyılın başlarına gelindiğinde artık Batı’nın özellikle askeri güç bakımından üstünlüğü kabul edilmiş ve Batı’nın silah gücünün Osmanlı Devleti’ne nasıl getirileceği tartışılmaya başlanmıştır. Denilebilir ki Batıcılığın ilk devresinde Batı’nın silah gücünün savaşdaki rolü ve savaşın sonucunu kısmen Tanrı’ya bırakma şeklindeki köklü inanç tartışılmıştır.²²⁴

²²¹ KAT, a.g.e., s. 124

²²² AKÇURA, “Bir Makalat”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 24-25

²²³ HANİOĞLU, a.g.m., s. 148

²²⁴ MARDİN, **Türk Modernleşmesi**, s. 10

Kaybedilen savaşların neticesinde, özellikle askeri alanda Batı'nın gerisinde kaldığı kabullenilmiş ve III. Selim döneminde Batı ile temas artırılmış, özellikle askeri alanda batılılaşma çalışmalarına hız verilmiştir.²²⁵

Batı ile temasın artması neticesinde Batı kültürünü tanıyıp üstün kabul eden, kendisini bu yapıyı tanınması sebebiyle diğer toplum unsurlarının önünde görüp diğer kesimleri, eğitme, değiştirme ve yönlendirme vazifesini kendine atfederek bir seçkinler grubu ortaya çıkmıştır. Batı ile temasa geçenlerin hemen hepsi Batı'yı taklit etmek dışında bir çarenin kalmamış olduğu noktasında birleşmişlerdir.²²⁶

III. Ahmet devrinden itibaren Batı'dan gelen İbrahim Müteferrika gibi mültecilerin yanı sıra Avrupa'nın durumunu öğrenmek için çeşitli başkentlere elçiler gönderilmiştir. Diğer yandan Batı'nın kişinin refahına yönelik değerleri Osmanlı idareci sınıfına sızmıştır. Bu yaşayış tarzını bir üst sınıfın imtiyazı, aynı zamanda mahalli kültürün kösteklenmesi olarak algılayan İstanbul'un alt ve orta sınıfı Yeniçerilerle ve sadrazamın düşmanlarıyla birleşerek ayaklanmışlardır (Patrona İsyası). Batı ile kurulan ilişkileri halkın yararlarının unutulması olarak değerlendiren, Osmanlı toplumunun içinden kaynaklanan bu itiş, Cumhuriyet devrine kadar sürecek olan Batılılaşma ile gelen bir etki-tepki mekanizmasının ilk örneğini teşkil etmektedir.²²⁷

Tanzimat'ın ilanı ile Batılılaşma çabalarına hız verilmiştir. Fakat Tanzimat'ın ilanında başı çekenler, Batı'yı anlamadıkları, sömürü olayını anlamadıkları, kendi kültürlerini köstekledikleri ve ancak yüzeysel anlamda Batılı oldukları ileri sürülerek özellikle Yeni Osmanlılar tarafından eleştirilmişlerdir. Bu tepkiler özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra daha da artmıştır.²²⁸ Bu aşamadan sonra toplumda her alanda Batılılaşma faaliyetleri başlamış, bunun karşısında bir kesimin de oluşmasıyla toplumda modern-gelenekçi, dinsiz-gerici tartışmaları başlamıştır. Batıcıların bir

²²⁵ HANİOĞLU, a.g.m., s. 149

²²⁶ HANİOĞLU, a.g.m., s. 149

²²⁷ MARDİN, **Türk Modernleşmesi**, s. 11; Krş. Enver Ziya KARAL, "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri", **Tanzimat**, C.1, MEB Yay., No: 3273, İstanbul, 1999, s. 16-20

²²⁸ MARDİN, **Türk Modernleşmesi**, s. 13-15

kısmı Batı'ya duydukları hayranlıkla Doğu'dan gelen her şeyi 'geri', Batı'dan gelecek her şeyi 'ileri' bulmaktaydılar.²²⁹

Batılılaşma faaliyetleri, kültürel alanda en önemli sonuçlarını eğitim sisteminde Batı tipi eğitim müesseselerin ortaya çıkmasıyla kendini göstermektedir.²³⁰

Batıcıların bir kısmı memlekette en önemli meseleyi sosyal kuruluşun yetmezliğinde görmüşlerdir. Onlara göre Türkiye üretici ve müteşebbis insan yetiştirmediği, yalnız umumi işlere koşan memur sınıfı ve şahsi girişimden yoksun çiftçi yetiştirdiği için bütün batılılaşma hareketleri neticesiz kalmıştır. Bu aydın zümre, önce bu sosyal yapının tetkikini, sonra onu Batı medeniyetini kuran ileri toplumsal yapıya ulaştıracak radikal bir eğitim sisteminin kabulünü ileri sürmüşlerdir.²³¹

Batıcıların düşünceleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Bütün şehzadelere, veliahtların tedris ve terbiyelerine son derece dikkat edilecek, zencilerin ve haremağalarının aptalca telkinlerine son verilecek, genç şehzadeler umumiyetle orduya sokulup orada telakki edeceklerdir.
2. Padişah tek eşli olacak.
3. Fes terk edilip yerine yeni bir serpuş kabul olunacaktır.
4. Mevcut kumaş fabrikaları genişletilecek ve yenileri açılacaktır.
5. Kadınlar diledikleri tarzda giyinecekler, ancak israf etmeyeceklerdir. Polisler, softalar ve arabacı makulesi kimselerle külhan beyler kadınların giyinmelerine katiyen müdahale etmeyeceklerdir. Polisler kadınların işlerine ancak münasebetsiz ve adabı umumiyeyi ihlal eden durumda müdahale edecekler ve bu vazifelerini büyük bir nezaketle ifa edeceklerdir.
6. Kadınlar ve genç kızlar Müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi erkekten kaçınmayacaklar ve her erkek beğendiği, seçtiği kızla evlenecektir.

²²⁹ ÜLKEN, a.g.e., s. 207; Bkz. Seçil DEREN, "Kültürel Batılılaşma", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C. 3, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 382-402

²³⁰ HANİOĞLU, a.g.m., s. 149-150

²³¹ ÜLKEN, a.g.e., s. 206

7. Kızlar için diğer mekteplerden başka bir de tıbbiye mektebi açılacaktır.
8. Bir tembellik yuvası olan bütün tekkeler ve zaviyeler ilga olunacaktır.
9. Bütün medreseler ilga edilecektir.
10. Sarık sarmak ve cübbe giymek yalnız ulemayı kirama tahsis edilecektir.
11. Evliyaya adaklar yasak edilecek, bu gibi teberrular donanma ve Müdafaai Milliye Cemiyetleri kasalarına girecektir.
12. Üfürükçüler, okuyucular, sıtma bağcılar...vb. ile mücadele edilecektir.
13. Ahalinin şeri şerife aykırı bazı itikatları tashih olunacaktır.
14. Her mahallede mektebe gitmemiş yaşlılar için ameli mektepler açılacaktır.
15. Bir ilin heyeti tarafından büyük bir Osmanlı lügatı telif edilecektir.
16. Osmanlılar hükümetten ve ecnebilerden hiçbir şey beklemeyecekler, yollarını, köprülerini, limanlarını, kanallarını, vapurlarını, fabrikalarını kendi teşebbüs ve faaliyetleriyle vücuda getireceklerdir.
17. Arazi ve evkaf kanunlarından başlanarak bütün kanunlar ıslah edilecektir.
18. Şer'i mahkemeler ilga ve nizami mahkemeler ıslah edilecektir.
19. Mecelle ilga veya o derece tadil edilecektir.
20. Mevcut elifba-yı Osmani atılarak yerine Latin harfleri kabul edilecektir.
21. Avrupa medeni kanunu kabul edilerek bugünkü evlenme ve boşanma şartları tamamıyla değiştirilecektir. Birden fazla kadınla evlenmek ve bir sözle kadın boşamak usulleri kalkacaktır.²³²

---

²³² Peyami SAFA, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, s. 33-35

Yusuf Akçura, Batılılaşma faaliyetlerinde Avrupa fikirlerinin iyi tetkik edilip Osmanlı sosyal hayatıyla mukayese edilmemesini eleştirmekte ve bu konuda şunları söylemektedir:

“...Avrupa fikirleri, esasından incelenip, o esaslara göre Osmanlı sosyal hayatının incelenmesi ile elde edilecek asli sonuç düşünülmezsiniz, bazı teori ve düşünce vadisinde zihin yorulmaksızın, yüzeyden öğrenilen bazı Avrupa fikirlerinin Avrupa’ca kesinleşmiş bazı pratik sonuçları, Osmanlı sosyal hayatına, yukarıdan ve aşağıdan hükümetin idaresini elinde tutan devletin yöneticileri ile hükümetin idaresini beğenmeyen aydınlar tarafından uygulanmaya çalışıldı ki, bunun yukarıdan başlayana ‘Tanzimat’, aşağıdan geleni ‘Yeni Osmanlılık’ adını almıştır. Her iki hareket de iş ve düşünceden çok uzaktır; her iki hareketin düşünce yapısına dair ciddi eserler arayıp bulmak zordur.”²³³

Akçura, Tanzimat döneminin sistematik eleştirisine girişen ilk Türkçülerden biridir. Akçura’ya göre, Tanzimat dönemi, siyasal, toplumsal-kültürel ve ekonomik olmak üzere üç ayrı alanda yenilgiye uğramıştır. Siyasal alanda, Tanzimat dönemi yöneticileri, Osmanlı tebaasına eşitlik ve özgürlük sağlayarak milliyetlerin birliğini gerçekleştirmeye çalışmışlar, fakat başaramamışlardır.²³⁴

Toplumsal-kültürel alanda, Tanzimatçılar eğitimi modernleştirmek, Batı’nın eğitim sistemini okullarda yaygınlaştırmak istemişler, fakat bu da Osmanlılarda bölünmeye yol açmıştır. Bir tarafta ortaçağ anlayışıyla baş başa bırakılan medreseler, diğer yanda Avrupa modeli okullar. Medreselerden yetişen geleneksel düşünceli insanlarla, yeni okullardan yetişenler arasında önemli bir çatışma doğmuştur. Yeni okulların kendi içlerinde bile öğretim birliği yoktu. Buralarda görev yapan çok farklı yerlerden gelmiş öğretim elemanlarının her biri kendi dünya görüşünü benimsetmeye çalışıyordu. Öğrenciler “dalgalar arasında kalmış, yelkensisiz, dümensiz bir tekneye” dönüşmüşlerdi. Yani, Tanzimat hareketi gençliğe ortak bir ülkü kazandırmayı başaramamıştır.²³⁵

²³³ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 40

²³⁴ Yusuf AKÇURA, “Tanzimatçılık Aleyhine”, *Türk Yurdu*, C. III, S: 11, (Mart 1329), s. 349-352

²³⁵ Yusuf AKÇURA, “Emel”, *Türk Yurdu*, C. 2, 16, s. 484-491, 14 Haziran 1328/27 Haziran 1912

Son olarak Tanzimatçılar, ekonomik alanda da yenilgiye uğramışlardı. Bu dönemde Avrupa sermayesi Osmanlı Devleti'ne oluk oluk akmış, Osmanlı pazarı Avrupa mamulleriyle dolmuş, yerel zanaatçılar ve sanayi ezilmiştir.²³⁶

Akçura, Tanzimat dönemi batılılaşma faaliyetlerindeki yanlışlara işaret etmekle birlikte Osmanlı toplumunun mutlaka batılılaşması gerektiğini vurgulamaktadır. Batılılaşma konusunda en büyük tartışma batılılaşmanın ne ölçüde olacağı konusunda olmuştur. İslamcılar ve Türkçülerin çoğunluğu, Batılılaşmanın bir hududunun olması gerektiği noktasında birleşmekteydiler.²³⁷

1905'te Japonların Rusları yenilgiye uğratmaları, geleneksel değerlerin modern bir medeniyette saklanılabilirliği konusunu ön plana çıkarmıştır. Acaba Osmanlı, Japonların yaptığı gibi, Batı'nın yalnızca tekniğini alıp kendi değerlerini saklı tutabilir miydi?²³⁸

Türkçü aydınlar, Türklerin çağdaş bir millet olabilmeleri için Batı medeniyetinin kabulünü gerekli görüyorlardı. Ancak Batı medeniyetinden sadece teknik ve bilgi gibi beynelmilel olan maddi yönlerin alınmasını, toplumun diğer değerlerinde milli unsurlara dayanılmasını istiyorlardı. Yani bir taraftan Türk kültürü, diğer taraftan Batı medeniyeti esasına dayanan çağdaş bir millet yaratmayı arzu ediyorlardı.²³⁹

Türkçü aydınların çağdaşlaşma anlayışını, bu yolda formüle eden, Ziya Gökalp olmuştur. Onun çağdaşlaşma modeli hars ve medeniyet ayrımına dayanmaktadır. Gökalp'e göre hars yani kültür, bir milletin dini, ahlaki, hukuki, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir mecmuu olduğu için millidir. Medeniyet ise, teknoloji ve bilgi, maddi şeylerdir ve beynelmileldir. Ve bu kavramlar çatışma halinde değildir.²⁴⁰

²³⁶ Yusuf AKÇURA, 'Vaziyetimiz ve Vazifelerimizden Birisi', **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006, s. 46-47

²³⁷ TURHAN, a.g.e., s. 197

²³⁸ Şerif MARDİN, **Türk Modernleşmesi**, s. 16-17

²³⁹ SARINAY, a.g.e., s. 235-236

²⁴⁰ GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, s. 106-112

Gökalp'e göre her millet kendi istiklalini muhafaza edebilmek için milletlerarası medeniyeti benimsemek zorundadır. Bu nedenle muasır bir millet olabilmek için Batı medeniyeti kabul edilmelidir. Ona göre muasırlaşmak, Avrupa'nın bütün müesseselerini taklit etmek değildir. Muasırlaşmak demek, Avrupalılar gibi, otomobiller, tayyareler yapıp kullanabilmektir. Muasırlaşmak, şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değildir. Türklük ve İslamlık duygusunun böyle bir muasırlaşma anlayışı ile çatışmayacağını belirten Gökalp'e göre, asra uyma ihtiyacı bize Avrupa'dan ilmin, teknik aletlerin ve fennin alınmasını emretmektedir.²⁴¹ Bununla birlikte Gökalp, bir kültür birikiminde, yabancı kültürlerden alınan elemanlar arasında bir memleketin, kültür yığını, bir kültür çöplüğü haline gelmesinin karşısında idi. Münevverlerin, her neyi görür ve her neyi bulurlarsa memlekete getirmemeleri gerektiğini, çöplüğe atar gibi başka kültür elemanlarını, hele de onların eskimiş kısımlarını memlekete getirip yığmamaları gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Bunun için de yegane çare, münevverlerin harsa inmeleri, harsı tanımaları ve halkı anlamaları gerektiğini defalarca dile getirmiştir.²⁴² Gökalp bu fikirlerini, 'Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak' şeklinde formüle etmiştir. Başka bir söyleyişle, 'Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim' şeklinde ifade etmiştir.²⁴³

Gökalp'e göre, Tanzimatçılar milli kültürü teşkile çalışmadan Avrupa medeniyetini, her şeyi ile almaya çalıştıkları için başarılı olamamışlardır. Ona göre, bir toplum öncelikle kültürel şuurunu yani milli kültürünü kazanmadıkça medenileşemez. Ona göre, medeniyet ancak milli hars üzerine aşılandıktan sonra yemiş verebilir. Bu sebeple özellikle milli kültürün güçlendirilmesi ve Türklerin sağlam bir millet haline gelmeleri gerekliydi. Böylece güçlenen Türk milleti, Garp medeniyetine girmekle bir şey kaybetmeyecekti. Gökalp bu konuda Japonya'yı örnek göstermiş, milli kültürüne bağlı kalarak batının ilim ve tekniğini almanın çağdaşlaşmada takip edilecek en doğru yol olduğuna işaret etmiştir.²⁴⁴

²⁴¹ SARINAY, a.g.e., s. 236-237

²⁴² Nihat NİRÜN, **Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 187

²⁴³ Ziya GÖKALP, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**, Hazırlayan: Yusuf ÇOTUKSÖKEN, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1976, s. 28

²⁴⁴ Ziya GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları**, s. 69-70

II. Meşrutiyet döneminde batıcı anlayışı benimseyen aydınlar dışında oldukça revaç bulan bu anlayışa Yusuf Akçura karşı çıkmaktadır. Akçura'ya göre, batılılaşmak, ideolojik bir seçim değil, pratik bir mecburiyetin sonucudur. Bu sebeple çağdaşlaşmak, Türkler için bir hayat meselesi idi. Bu konuda izlenecek yolda herhangi bir sınırlamanın anlamsız olduğunu belirten Akçura, “Avrupalılardan demiryolu köprüsü ve havada uçuş makinesi yapmayı öğrenelim ama Avrupalılarca düşünmek usulünü zinhar talim etmeyelim, mezhebine bir türlü aklım ermez” diyerek bunu reddetmiş ve “Zeppelin ve Bleriot’ya çirak olmak istiyorsak, mutlaka Kant ve Comte’un şakirdi olmak zorundayız” diyerek çağdaşlaşmayı bir bütün olarak ele almıştır. Ona göre, uygarlık bir bütündür, onun maddi ve fikri yönlerini ayırmayı düşünmek doğru değildir.²⁴⁵

Batılılaşmanın (çağdaşlaşmanın) maddi ve fikri yönleriyle bir bütün olduğunu ifade eden Akçura'nın bu sözlerinden Doğu'nun terk edilip, tamamen Batı'ya yönelmesi ve ne olursa olsun her yönde Batı'nın taklit edilmesi anlaşılmalıdır. O, Batılılaşma çalışmalarının dikkatli tetkikler ışığında ve toplumumuza uygun olarak yürütülmesini savunmaktadır. Bununla birlikte Doğu'nun ihmal edilmesine de karşıdır.

Türkistan'da vuku bulan büyük bir depremin buradaki milyonlarca Türk kardeşimizi felakete sürüklemesi karşısında İstanbul'da Kırım Talebe Cemiyeti bir konferans toplamıştı. Burada söylediği nutukta Akçura, Türkistandaki kardeşlerimizin başına gelen bu felaketin, bizim gazetelerimizin ikinci sayfasında önemsiz telgraflar arasında verildiğini fakat hiçbir bağımız olmamasına rağmen İtalya'da Sicilya Adası'nda Messina'da meydana gelen deprem için seferber olunup, yardım toplandığını dile getirir. İnsanlık namına duyarlı olup yardım toplamanın güzel olduğunu fakat kendi kardeşlerimiz için duyarsız kalmamızın bir gaflet olduğunu dile getirir. Akçura, bunun sebepleri hakkında şunları ifade etmiştir:

“...Şark memleketlerine ve bunların arasındaki, hariçteki Türk kardeşlerimize karşı umumi bir ihmal ve gaflet vardır. Bu hale bays birçok sebepler görüyoruz. Başlıca kusur maarifedir. Mekteplerde okunan asrı hazır tarihine ait kitabın üç yüz

²⁴⁵Yusuf AKÇURA, “Fünun ve Felsefe Sanihaları”, **Türk Yurdu**, c.2, Nr. 11, s. 727-728, 20 Eylül 1328/3 Ekim 1912

elli sahifesinden ancak birkaç sahifesi Türkçenin ahvalinden kısaca bahsetmek suretiyle şarka tahsis olunmuştur. Ne Türkistan'ın ne de Hindistan ve İran'ın ahvalinden hiç bahsedilmemiştir. Zannedersem bir sebep de; biz Garbın gözüne girmek istiyoruz. Garbın hüsnü teveccühünü celbetmeye çalışıyoruz. Eğer biz şark işleri ile fazla uğraşacak olursak, şarka fazla ehemmiyet verirsek şarklı görünecekmiz. Mesina felaketinde garba alelacele yardıma koşmak ile garbın gözüne iyi görünmek için her nevi medara belki de temellik yapmış oluyoruz. Şarktaki kardeşlerimize yardım edersek kimin gözüne girmiş olacağız?!

Halbuki efendiler! Garbın gözüne hiçbir vakitte temellük ile girilemez. Garbın şarka nazarı bir takım muayyen esbabın neticesidir. Tabasbus ve temellükler garbı bizim hakkımızdaki efkarını katiyen tebdil edemez.

Zaten Türkiye'ye varlık ve kuvvet verecek garp değil şarktır. Garbın bilcümle asarından istifade etmek bize lazımdır. Bu dahi yine şarklı olan kuvvetimizin ikmalî için olmalıdır. Vasıtalar ne olursa olsun bize kuvvet- kudret verecek kaynak yine şark olacaktır.²⁴⁶

İkinci Meşrutiyet inkılâbının sadece hükümet düzeyinde kalmayıp halk düzeyinde, tabana yayılması ve toplumsal bir inkılâp olması gerektiğini savunan ve zorlukları eğitim yoluyla aşmayı tavsiye eden Akçura, çağdaşlaşmanın da eğitim ile sıkı bir ilişkisinin olduğunu vurgulamaktadır.²⁴⁷

Türk inkılâbının temelleri konusunda Mustafa Kemal ile aynı görüşte olan Akçura, çağdaşlaşmanın sadece eğitimle değil, aydınların özveriyle çalışmaları sonucunda gerçekleşecek olduğunu, 1913'te kaleme aldığı 'Mektep Müzesi' adlı makalede ve 1925 yılındaki konferansında vurgulamaktadır.²⁴⁸

Akçura, çağdaş devleti altı madde ile formüle etmiştir:

“Birincisinde; ferdin özgür olduğunu, devletin de bu özgürlüğü kanunlarla korumaya aldığını, ferdi temsil eden bir meclisin olduğunu ve bu meclisin reformlar

²⁴⁶ Yusuf AKÇURA, “Asya-yı Vusta Felaketzedegani Menfaatına Verilen Konferans”, **Sırat-ı Müstakim**, V/128, 16 Şubat 1911, s. 398-399; M. Feyzi TOGAY, a.g.e., s. 85-87

²⁴⁷ Yusuf AKÇURA, “Son İnkılab ve Sevabı ile Netaici”, **İctihad**, sayı: 11, Mart 1909

²⁴⁸ Yusuf AKÇURA, “Mektep Müzesi”, **Türk Yurdu**, S: 48, 5 Eylül 1329, s. 844-848

gerçekleştirdiğini, dolayısıyla demokrasi adını alan bir yapının var olduğunu, çağdaş bir devletin de demokratik olması gerektiğini,

İkincisinde; çağdaş bir devletin en önemli unsuru olan ve aynı dili konuşan milletin, ilmi seviyesi, hukuku, siyasi fikirleri ve hisleri arasında çok belirgin farklar olmamalıdır. Çağdaş bir devlette millet aynı kültürün mahsulüdür. Ekseriyeti aynı ideali taşımalıdır. Dolayısıyla çağdaş bir devletin milli olması gerektiğini,

Üçüncüsünde; çağdaş bir devletin tam bağımsız olması gerektiği, diğer devletlerin hiçbir surette müdahale, nüfuz ve hatta tesirine tahammül edemediği gibi, kendi dahilinde istiklal hareketine mani olabilecek, hiçbir müessesenin vücuduna da müsaade etmemesi gerektiğini,

Dördüncüsünde; çağdaş bir devletin, milletin hürriyetlerini kendi istiklal ve sultasına halel getirmemek üzere kanunlarla temin ettiğini,

Beşincisinde; çağdaş bir devletin esas vasfının halk hakimiyeti (demokrasi) olduğunu, hürriyetperverlik (liberalizm) olmadığını, çağdaş bir devlete hakim olan halkın kendi menfaatini mahdut zümrelerin hürriyetine feda edemeyeceğini,

Altıncısında; çağdaş bir devletin iktisadi olmasının zorunlu olduğunu savunmaktadır.”²⁴⁹

---

²⁴⁹ Yusuf AKÇURA, “Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife”, **Türk Yurdu**, C: III, S:13, (Teşrin-i evvel 1341), s. 1-16

III. BÖLÜM

YUSUF AKÇURA’NIN TOPLUM VE DİN ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

A. Yusuf Akçura’nın Toplum Anlayışı

1. Milliyetçilik ve Milli Egemenlik

Yusuf Akçura’nın bütün fikirlerinin özünde bir milliyetçilik, Türk milliyetçiliği mevcut olduğu gibi, toplum anlayışının özünde de milliyetçilik vardır.

Yusuf Akçura, Avrupa’daki fikir hareketlerini tahlil ederken önce millet ve milliyet fikrinden hareket eder. Ona göre, dil ve tarih incelemeleri milliyet fikrini doğurmuş, önceleri ırk manasında gelişen bu kavram, 19. yüzyıldan itibaren siyasi ve kültürel bir anlam kazanmaya başlamıştır. Hakimiyetin millete ait olduğu düşüncesi, milli hakimiyet ve devlet anlayışını doğurmuştur.²⁵⁰

Yıkılmaya yüz tutan imparatorluğun kurtarılması için çeşitli çareler üretilmiş, çeşitli fikir akımları geliştirilmişti. Akçura’nın da savunucuları arasında yer aldığı Türkçülük fikir hareketi, o dönemde en çok tartışılan fikirlerden biridir. Türk milliyetçiliğinin aldığı en büyük eleştiri, Osmanlılık ve İslamcılığın aleyhine olduğu, İslam’ın zaten kavmiyet cereyanını reddettiği, bu sebeple milliyetperverliğin İslam’la bağdaşmayacağı noktalarında toplanmıştır. Bu eleştirilere karşı Türkçüler, Osmanlı İmparatorluğu’na milliyetçilik cereyanını ilk getirenlerin Türkler olmadığını, Osmanlı milleti veya milliyeti olamayacağını ve Osmanlı kavramının sadece bir devletin adı olduğunu belirtmektedirler. Osmanlı kelimesi bir devletin unvanından başka bir şey olmadığına göre, Osmanlı adı altında yeni bir millet yaratma gayretlerinin boş bir hayal olduğunu ortaya koyan Yusuf Akçura ve diğer Türkçü aydınlar, milliyet mefkuresinin de böyle bir Osmanlılığa mani olmadığını ifade etmişlerdir.²⁵¹

²⁵⁰Bkz. AKÇURA, *Muâsır Avrupa’da Siyasî ve İçtimâî Fikirler ve Fikri Cereyanlar*, s. 27-61

²⁵¹ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 50-54; YUSUF AKÇURA, “İttihad-ı Anasır Meselesi”, *Sırat-ı Müstakim*, s. 280-283

Diğer taraftan Türkçülerin ortaya koydukları milliyetçilik anlayışında İslamiyet'in önemli bir yeri vardır. Türkçüler, Türkçülüğün ana hatlarını tayin ederken, tamamıyla Müslüman-Türk vurgusu yapmaktadırlar. Milliyetçilik ile İslamcığın çelişmediğini ve milliyetçiliğin İslamiyet'e yeni bir canlılık kazandıracağını ortaya koymaya çalışmışlardır. Özellikle Ahmet Ağaoğlu, İslamiyet'in milliyete değil cahiliye döneminde hüküm süren asabiye karşı olduğunu, milliyetçiliğin asabiye olarak anlaşılması gerektiğini söylemiştir.²⁵²

Çatışma halinde görülen bu akımları Ziya Gökalp "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde sentezlemiş ve bunlar arasında çatışma olamayacağını ileri sürmüş, "Muasır bir İslam Türklüğü" meydana getirmeliyiz demiştir.²⁵³

Türkçü aydınlar, İslamiyet'in milliyetçiliğe karşı olduğu fikrine karşı, Kur'an ve hadislere atıfta bulunarak, milliyetçiliğin İslamiyet'te yerinin olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Örneğin Ziya Gökalp Kur'an'dan deliller getirerek İslamiyet'in milliyetçiliğe karşı olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.²⁵⁴ Fakat Akçura'da böyle bir kaygı görülmemektedir. Ona göre, İslamiyet milliyetçiliği kabul etmek zorunda idi, bu tarihin bir gerekliliğiydi. Akçura bu konuda şunları ifade etmiştir:

"...Milliyeti tarif etmek isteyenlerden bazıları, dine bir amil gibi bakmaktadırlar. İslam, Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için, son zamanlarda Hıristiyanlıkta da olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir. Bu değişme ise hemen hemen mecburidir de: Zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar, içtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalplerin hadi ve mürşitliğini deruhte ediyor, ancak Halik ile mahluk arasındaki vicdani rabıta haline geçiyor. Dolayısıyla dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar."²⁵⁵

²⁵² SARINAY, a.g.e., s. 193

²⁵³ GÖKALP, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**, s. 28

²⁵⁴ BAYRAKTUTAN, a.g.e., s. 54

²⁵⁵ AKÇURA, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 60

Bu düşünce daha sonra milliyetçiliğin İslamiyet'e yeni bir canlılık kazandırması düşüncesine de esin kaynağı olmuştur. Müslüman ülkelerde milliyetçiliğin gelişmesi, İslamiyet'i zayıflatmaktan çok, onun güçlenmesine hizmet edecektir.²⁵⁶

Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset'te Panislamizmi çözümlerken bir tesbitte bulunmuştur: Panislamizm, İslamiyet'in birlik ve dayanışmadan gelen gücüne dayanarak, Osmanlı Devleti'ne en yararlı olanıydı. Ama burada bir dış engel vardı: Avrupalı güçlerin Müslüman dünyasının üçte ikisi üzerindeki hakimiyeti. O halde, İslamiyet'te var olan güçten Pantürkizm yararlanmalıydı.²⁵⁷

Akçura, daha 1904'te siyasi anlamda Türk birliğinin dünyadaki jeopolitik önemine işaret etmektedir. O yıllarda dünyada kırk beş-elli milyon Türk yaşadığını vurgulayan Akçura, daha çok Türklerin siyasi manada uyanışı ve birleşmeleri üzerinde durmaktadır. Akçura, geçmişte şarkta ve garpta çok geniş coğrafyaları hükmü altında tutan Türklerin bugün maarif, iktisat ve siyasi cihetlerde Avrupa'nın gerisinde kaldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Türklerdeki yavaş yavaş kımıldanmaların, uyanışların başladığına dikkat çeken Akçura, bunun kaynağı olarak gördüğü milliyetçilik ve Türkçülük fikirlerinin gittikçe artıp katlanacağına inanmaktadır.²⁵⁸

Yusuf Akçura, millet tanımını ağırlıklı olarak ırk ve dil esasına oturtmaya çalışır. Türklüğü bir bütün olarak gören Akçura, millet tanımını siyasi sınırlara bağlı olarak ele almamaktadır. 19. Asrı milliyetler asrı olarak gören Akçura, 18. ve 19. asırlarda iki tür milliyet fikrinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Birincisi, Fransız mütefekkir ve ihtilalcilerinin ortaya koyduğu milliyet anlayışıdır ki; bu, arzu ve iradeyle izah edilen bir milliyet anlayışıdır. İkincisi ise Alman milliyet anlayışıdır ve bu, kan ve nesebe dayalı bir milliyet anlayışıdır. Akçura, Alman milliyet anlayışının asra hakim olduğu kanaatindedir ve kendisi de milliyetin doğuştan kazanıldığı, kişinin kan ve nesebe yoluyla bir millete ait olduğu anlayışını benimsemiştir.²⁵⁹

²⁵⁶ GEORGEON, a.g.e., s. 47

²⁵⁷ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 58-60

²⁵⁸ AKÇURA, "Türklük", *Salname-i Servet-i Fünun*, 1328, s. 187-192

²⁵⁹ AKÇURA, "Milliyet Fikri ve Millet Muharebeleri I", *Türk Yurdu*, Y: 2, S: 9 (33), (Şubat 1328), s. 260-264

Akçura'nın ağırlıklı olarak nesep ve dil esasına oturtmaya çalıştığı millet tanımına karşın Ziya Gökalp milleti şöyle tarif etmiştir: “Millet, ne irki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir.”²⁶⁰ Görüldüğü üzere Türkçü aydınlar arasında tam ortak bir millet tanımı yoktur. Fakat bununla birlikte genelde Türkçü aydınların millet anlayışı, Ziya Gökalp'in çizgisindedir.²⁶¹

Milletin temelini kültürde gören Türkçü aydınların gayesi, öncelikle milli kültür yaratma ve bu yolla Türk milli uyanışını gerçekleştirerek, şuursuz bir halde yaşayan Türkleri millet haline getirmektir. Akçura, Türk milliyetçilerinin, Türk kültürünün yabancıların etkisinden kurtulup kendi asliyetini bularak gelişmesi için çalıştıklarını, fakat tam anlamıyla kültürel bağımsızlık elde edebilmek için siyasi sahada tam hürriyet ve istiklalin kazanılması gerektiğini ifade etmektedir.²⁶²

Yusuf Akçura ve diğer Türkçü aydınlar, çok milletli Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Milli Türk Devletini, Türkçülük politikasının somut bir ifadesi olarak görmüşlerdir. Akçura, “Türkçülük” adlı eserinde bunu şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye Cumhuriyeti'nin başta Büyük Millet Meclisi namıyla, sonra hakiki adıyla kurulması, Türk milliyetçiliği açısından Türkçülük idealinin gerçekleşmesi demektir. Çoğu Türkçülerin belki hayatlarında gerçekleşeceğini ümit bile edemedikleri ideal, bir Türk dehasının kudretiyle gerçek olmuştu, milli Türk devleti kurulmuştu.”²⁶³

Yeni rejimin ortaya koyduğu millet ve milliyetçilik anlayışıyla, Türkçü aydınların milliyetçilik ve millet anlayışı arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Türkçü aydınların bütün Türklük anlayışı sonucu siyasi sınırların milletleri bölemeyeceği fikrinden hareketle milleti belirli bir vatanla birleştirmemişlerdir. Halbuki yeni rejim milli kimlik belirlemede sınırlı bölgesel bir temel üzerine dayanması, milleti vatanla birleştirmesi, 1924 anayasası ile milletin tanımını, vatandaşlık bağıını esas alarak yapması ile yeni bir anlayış ortaya koymuştur. Fakat

²⁶⁰ GÖKALP, *Türkçülüğün Esasları*, s. 27

²⁶¹ SARINAY, a.g.e., s. 197-202

²⁶² AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 230

²⁶³ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 230

zamanla yeni rejimin anlayışı ile Türkçü aydınların yaklaşımı arasında ideolojik bir anlayış birliği sağlanmıştır.²⁶⁴

Yusuf Akçura, son yüz-yüz elli yıllık cihan tarihinde en göze çarpan gelişmişlik yolunun ilkelerinin milliyetçilik ve halkçılık olduğunu ifade etmektedir ve “milliyetçilik ve halkçılığın temel hedefi kayıtsız ve şartsız milli egemenliktir” demektedir.²⁶⁵

Akçura, büyük Fransa ihtilalinin ve meşhur efalinden Hukuku Beşer ve Ehli Vatan Beyannamesinin ortaya koyduğu ilkelerden bir tanesinin, insanlar hür ve eşit doğar, öyle yaşarlar ve “Hakimiyet milletindir” ilkesinin olduğunu ve bu ilke uyarınca bir milletin diğer bir millete mahkum olamayacağını ifade etmiştir. Akçura, “Mademki insanlar ferden hür, birbirlerine müsavidirler; fertlerin bir araya gelmesinden oluşan cemiyetler de birbirlerine müsavidirler ve yekdiğerine karşı hürdürler... Madem ki hakimiyet milletindir, her millet kendini idare edecek kavanini bizatihi tanzim hakkını haizdir...” demektedir.²⁶⁶

Akçura’ya göre; “Milli egemenliğe tamamen sahip olan bir millet, diğer milletlere karşı tamamen hür ve bağımsız olduğu için, kendi içinden ayrılan fertlerin ve sınıfların da mahkumu olmaz. Bu mertebeye ulaşan millet, soyut adaleti hayatta tecelli ettirmiş demektir. Milli egemenlik ilkesine karşı gelmek, Allah’ın yeryüzünde görmek istediği adalete karşı gelmek, ilahi idareye isyan etmek demek olur.

Tabii kanunlara hareketleri uydurmadıkça, nasıl doğal kuvvetlerden istifade edilemezse, tarihin tabii cereyanlarına ters hareket edilmekle de hüsrandan başka netice elde edilemez. Milliyetçilik ve halkçılık aleyhinde bulunanların nihayet mağlup ve kahr olacaklarına bir an tereddüt edilmemelidir.”²⁶⁷

Akçura, bütün hayatı boyunca kendini adadığı, milliyetçilik ve halkçılığın neticesinde elde edileceğine inandığı milli egemenliğin, toplumda her alanda ve her kurumda gerçekleşmesini arzu etmektedir.

²⁶⁴ SARINAY, a.g.e., s. 312-313

²⁶⁵ AKÇURA, “Milliyetçilik, Halkçılık”, **Siyaset ve İktisat**, s.113

²⁶⁶ AKÇURA, “Milliyet Fikri ve Millet Muharebeleri I”, **Türk Yurdu**; AKÇURA, **Muâsır Avrupa’da Siyasî ve İctimaî Fikirler ve Fikri Cereyanlar**, s. 36-37

²⁶⁷ AKÇURA, “Milliyetçilik, Halkçılık”, **Siyaset ve İktisat**, s.113-114

2. Çağdaş Uygarlık

Yusuf Akçura'nın da aralarında bulunduğu Türkçü aydınların çağdaşlaşma ve laiklik konusundaki fikirleri, Türk toplumunda, imparatorluktan millete, doğu medeniyetinden batı medeniyetine, dini hayattan laikliğe geçiş sürecinde önemli tesirler icra etmiştir.²⁶⁸

Türkçü aydınlar, bazı inkılaplara ihtiyatlı yaklaşıyorlar da, inkılaplar gerçekleştiikten sonra onları benimseyip sahip çıkma konusunda tam destek vermişlerdir. İlk önce Ziya Gökalp, laikliği benimsememiş, halifeliğin muhafaza edilmesini istemiş, eski yazının korunmasını istemiştir. Yusuf Akçura, medreselerin kapatılmasına kadar varacak radikal inkılaplara taraftar olmamıştır. Bazı aydınlar harf inkılabına taraftar olmamışlardır. Fakat inkılaplar gerçekleştiikten sonra Türkçü aydınların adeta “inkılap bekçiliği” yaptığı görülür. İrtica hareketlerine karşı büyük tepki göstermişlerdir. Türkçü aydınlar inkılapları coşku ile karşılamakla kalmamışlar, inkılapları halka yayma ve benimsetme konusunda önemli bir görevi de üstlenmişlerdir.²⁶⁹

Yeni Türk devletinin, dolayısıyla Atatürk'ün ortaya koyduğu milliyetçilik anlayışı Türk toplumunun çağdaşlaşmasını amaçlayan ileriye dönük bir milliyetçiliktir. Atatürk hareketinde de bu doğrultuda iki ana fikir vardır: Milliyetçilik ve çağdaş uygarlık.²⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nde çağdaşlaşma ile milliyetçilik birbirine paralel olarak gelişmiştir. Böylece Türk milliyetçiliği ‘batıya rağmen batılılaşmak’ düsturu ile bir tepki milliyetçiliği olmaktan çıkmış, Türk milletin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmasını amaçlayan ileriye dönük bir milliyetçilik halini almıştır.²⁷¹

Yeryüzündeki bütün Türkleri en ileri düzeyde görmeyi arzulayan Akçura'ya göre, Kuzey Türkleri (Tatar ve Azerbaycan Türkleri) Osmanlılardan daha fazla gelişmişlerdi. Ona göre, bu farklılık siyasal ve tarihsel konjektürden doğmuştur. Çarın boyunduruğu altındaki Rusya Türkleri, bağımsızlık ilişkisi nedeniyle siyasal

²⁶⁸ SARINAY, a.g.e., s. 242

²⁶⁹ SARINAY, a.g.e., s. 338-341

²⁷⁰ BAYRAKTUTAN, a.g.e., s. 208

²⁷¹ Turhan FEYZİOĞLU, **Atatürk ve Milliyetçilik**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1986, s. 46; SARINAY, a.g.e., s. 269

etkinlikten uzak tutulmuş, bütün çabalarını, toplumsal ve ekonomik durumlarını iyileştirmeye yöneltmişlerdir. Osmanlılar ise, diplomasi ve savaş gibi sorunlarla boğuşup durmuşlardı. Tatarlarda milliyet bilinci daha çok gelişmişti, uygarlık düzeyi açısından da ileriydiler. Türk tarihiyle daha çok ilgileniyorlardı, daha dindardılar, bayramlara ve dini geleneklere daha çok saygı gösteriyorlardı, ekonomik ve toplumsal durumları da daha iyiydi, tıpta daha çok gelişmişlerdi, pedagoji ve okullarda daha çok reform yapmışlardı, Tatar kadınları daha serbestti... vb. Akçura'ya göre Osmanlılar Rusya'daki kardeşlerini örnek almalıydılar.²⁷²

Çağdaşlaşmayı, Türkler için bir hayat-memat meselesi olarak ele alan Akçura, Türkçü aydınların batıdan sadece ilim ve teknik almak isteyişlerine karşın daha liberal bir anlayış içindedir. Akçura'ya göre, medeniyet bir bütündür, onu maddi ve fikri yönleriyle ayırmak yanlıştır. Avrupalılar gibi düşünmek ve talim etmek gerekir. Muasırlaşmak için mekteplere büyük önem verilmelidir.²⁷³ Yabancı kültürden yararlanabilmek için yabancı dil bilmek gerektiğini düşünen Akçura, Türk Yurdu'nda tercüme faaliyetlerine de sayfa açmıştır.²⁷⁴

Akçura, çağdaşlaşmanın sembolü olarak demokratik bir devletin, halk hakimiyetine dayanması ve milli olması gerektiğini düşünmektedir. Akçura, Türkiye'nin çağdaşlaşması önünde bazı engellerin bulunduğunu, bu engellerden birisinin de saltanat ve hilafet müesseselerinin olduğunu ve bu müesseselere çıkarlarından dolayı taraftarlık yapanların olduğunu vurgulamıştır. Akçura, TBMM'de düzenlenen gizli oturumda "Hilafet eğer Türklerin elinde bir İslam müessesesi olacaksa evet o vakit bütün kuvvetimizle muhafaza etmeliyiz. Fakat bizim olmalıdır. Yoksa aksi taktirde Fransa'nın, İngiltere'nin, İtalya'nın, Almanya'nın istifadesine yarar bir şekilde, alem-i İslam için bile muzır olacaktır, efendiler!" demiştir. Halifeliğin kaldırılması konusunda, meclisteki en büyük

²⁷²Yusuf AKÇURA, "Türk Dünyası", **Türk Yurdu**, C. 1, 1327, s. 23-24; AKÇURA, "Türklük", **Salname-i Servet-i Fünun**, s. 189-192; Yusuf AKÇURA, "Bayram İhtiyacı", **Türk Yurdu**, C.5, 4, 31 Teşrin-i evvel 1329/13 Kasım 1913, s. 953-955; Yusuf AKÇURA, "Konferans", **Mektep Müzesi**, 7, Eylül 1329/1913, s. 197-204 (Kuzey Türklerinde Kadının Durumu Üzerine); AKÇURA, "Mektep Müzesi", **Türk Yurdu**, s. 844-848

²⁷³ AKÇURA, "Fünun ve Felsefe Sanihaları", **Türk Yurdu**, s. 727-728

²⁷⁴ TUNCER, a.g.e., s. 504

destekçilerden bir tanesi de yaptığı konuşmalar ve yazdığı yazılarla Yusuf Akçura olmuştur.²⁷⁵

Türkçü aydınların ve Yusuf Akçura'nın çağdaşlaşma anlayışı içinde kadın hakları konusu da önemli bir yer tutmaktadır. Türkçü aydınlar, kadın hakları konusunda Avrupa'yı örnek almaktan ziyade, bu konudaki fikirlerini eski Türk toplum hayatı ile temellendirmektedirler. Fikirlerinin özünü toplum ve ailede, kadın ve erkeğin eşitliği oluşturur.²⁷⁶ “Kadının şimdiki hali katiyen Türklerin adabından değildir” diyen Akçura, eski Türk kadınlarının erkek gibi olduklarını ve toplumda kadının mevkisinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Akçura'ya göre, Cengiz'in Cengiz olmasını annesi sağlamıştı. Cengizhan'ın annesi at üzerinde gezen ve askeri kumanda eden bir nevi padişah gibiydi. Şimal Türklerinde kadının içtimai mevkiinin, Osmanlı Devleti'nde Türk kadınlarının durumundan çok daha yüksek olduğuna dikkat çeken Akçura; bu çerçevede sosyal ve iktisadi açıdan Türk milletinin gelişmesi için Türk kadınlarının haremde çıkarılarak serbestleştirilmesini, kızların okutularak eğitim seviyelerinin yükseltilmesini, kadınların iktisadi faaliyetlere katılmalarını, çarşaf ve peçenin kaldırılmasını savunuyordu. Kadınların sosyal, kültürel ve iktisadi açıdan seviyelerinin yükseltilmesini, aynı zamanda bir anne olarak milliyetçi nesiller yetiştirilmesi için de gerekli görmekteydi.²⁷⁷

Akçura, kadının toplum içindeki toplumsal statüsünün düşüklüğü nedeniyle İslam toplumlarını felç olmuş toplumlar olarak değerlendirmektedir. Akçura'nın vurguladığı birinci nokta, kadının İslam'dan önce Türk toplumu içinde daha yüksek konuma sahip olduğu idi; Osmanlı toplumunda her şeyden önce yapılması gereken şey genç kadınların eğitilmesiydi. Ona göre, Türk kadınları Orta Afrika'nın zencileri kadar cahil bırakılmışlardı ve acınacak haldeydiler.²⁷⁸

Türk toplumunun çağdaşlaşmasını mutlak zorunlu telakki eden Akçura, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, çağdaşlaşmanın eğitim ile sıkı bir ilişki içinde olduğunu belirtmektedir.

---

²⁷⁵ KAT, a.g.e., s. 52-55

²⁷⁶ Niyazi BERKES, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 444-450

²⁷⁷ AKÇURA, “Konferans”, **Mektep Müzesi**, s. 197-204; Yusuf AKÇURA, “Türk Kadınlarında İktisadi Terakkiyat”, **Türk Yurdu**, C. 6, Nr. 11, 24 Temmuz 1330, s. 2392-2393

²⁷⁸ Yusuf AKÇURA, “Kız Sultani Mektebi”, **Sırat-ı Müstakim**, C. 6, 147, s. 267-268, 12 Haziran 1327/25 Haziran 1911

3. Eğitim

Toplumların gelişmesi ve ilerlemesinde eğitim son derece önemli bir yere sahiptir. Eğitim kurumlarının kalitesi ve verilen eğitim bir toplumun diğer toplumlara göre yerini de tayin etmektedir. İslam Medeniyeti tarihine baktığımızda, eğitim kurumlarında pozitif ve manevi ilimlerin birlikte ehil kişilerce verildiği, eğitimin her açıdan yüksek seviyede olduğu dönemde İslam toplumlarının yükselmekte olduğu görülür. Bunun tersi eğitim kurumunda meydana gelen bozulmayla birlikte toplumların duraklamaya ve gerilemeye başladığı görülmektedir.

Akçura, Osmanlı Devleti'nin dağılma sebeplerini sıralarken mektep ve medreselerle ilgili şunları zikretmektedir: “Şeriat esaslarına göre tanzim olunan mektep ve medreselerin, XVII. asırdan itibaren garpta inkişaf eden serbest ulumu benimseyemediğinden dolayı, Müslüman Osmanlıların medeni tekâmüllerine kâfi derecede hizmet edememesi, hatta bu mektep ve medreselerin XV. ve XVI. asırlarda bulunduğu seviyeden aşağı düşürerek ilim ve marifetçe Osmanlıların Garba nazaran geri kalmalarına sebep olmuştur.”²⁷⁹

Akçura, Garp medeniyetinin maddi olarak ilerde oluşunun inkar olunamayacağını söylemektedir. İlerlemek isteyen kavimlerin de dikkatini şu hususa çekmektedir: “Garp medeniyeti maddiye ve maneviyesinin hususiyetlerinden birisi, maarifin neşr ve tamimine (yaygınlaştırılmasına) verdiği ehemmiyettir. Garp medeniyeti hususunda ilim ve marifet hem yayılmış, hem derinleştirilmiştir. Garp, umumi, mecburi, ücretsiz eğitim ve öğretimde başarılı olmuştur.”²⁸⁰

Akçura, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yapılan hataların en büyüğünün medreselerin ihmal edilmesi olduğunu söylemektedir. Ona göre, II. Mahmut ve halefleri zamanında Osmanlı siyasi ve içtimai teşkilatı baştan aşağı yenilenip düzenlenirken medreselere dair ciddi bir teşebbüs olmamıştır. Akçura, Osmanlı Devleti'nin maarif teşkilatını yeni baştan, yeni temeller üzerine tesis ve tanzim etmek için, medreseleri sadece dini eğitim verilen yer haline getirdiklerini ifade etmektedir. Daha önceden medreselerin dini ve pozitif bilimlerin birlikte verildiği bir nevi üniversiteler olduğunu vurgulayan Akçura, din ve dünyanın, hayat-ı faniye ve

²⁷⁹ Yusuf AKÇURA, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985, s. 8

²⁸⁰ AKÇURA, “Derslere Başlarken”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 60

ebediyenin burada öğrenildiğini ve bunlar vasıtasıyla ehli İslam'a yayıldığını ifade etmektedir. İslami medreselerin, İslami eğitimin ilerlemesinin sona ermesi, İslam aleminin yerinde saymasıyla sonuçlanacaktır ve öyle de oldu, demektedir. Bununla birlikte medreseleri görmezden gelerek Avrupa'dan taklit yoluyla getirilen yeni maarif müesseselerinden (Nizamiye Mektepleri) yetişmiş olanlarla, sadece dini eğitim veren eski medreselerden yetişmiş olanların birbirleriyle uzlaşmalarının kolay olmadığını söylemektedir.²⁸¹

Yusuf Akçura'ya göre, milletimizin geri kalmasının sebeplerinden bir tanesi de eğitim ve öğretim kurumlarının ortak bir emel vermekten uzak olması ve milletimizin ortak bir emele sahip olamamasıdır. Mahalli mektepler ve medreselerle diğer mektepleri bu hususta mukayese ettiği "Emel" adlı makalesinde, şunları ifade etmiştir:

"...Hasılı mahalle mekteplerinde hiçbir şey öğretilmez. Mektebin şakirtlerine iyi terbiye verebilecek hiçbir mürebbisi yoktur. Evet, mahalle mekteplerimiz çok kusurludur. Lakin efendiler, mahalle mekteplerimizin bütün bu kusurlarıyla beraber, mühim, pek mühim bir kemalleri vardır. Mahalle mekteplerinde öteden beri yerleşmiş, kökleşmiş bir anane, bir fikir, bir 'emel', bir ideal, kendiliğinden, şuursuz, adeta sevk-i tabii ile takip olunur. Agleb-i ihtimal (genellikle), hoca ve kalfa efendilerin böyle muayyen bir fikre hizmet ettiklerinden haberleri bile yoktur; onlar, cansız, şuursuz makine gibi çalışırlar. Fakat şu muhakkaktır ki, mahalle mekteplerimizin cümlesi, pek cüzi bir talim, gayet nakıs bir terbiye ile beraber, muayyen bir ideale hizmet ederler. Mahalle mekteplerinin sarih, kati bir hedefi, bir emeli, bir ideali vardır: Küçük çocukları Müslüman yapmak... Mahalle mektebi, Müslüman mektebidir." Medreselerde de mahalle mekteplerinin hedefinin, idealinin, emelinin takip olunduğunu ifade etmiş ve "... Medreselerin de mektepler gibi ideali Müslüman yetiştirmektir." demiştir.²⁸²

"Rüşti ve idadi mekteplerimizde, muallimin mütenakıs, mütesadim fikirlerini tanzim edecek hepsinin fevkinde vazih ve parlak bir gaye-i emel gösterip talebeyi ona doğru sevk eyleyecek muayyen ve kati bir ahlak, bir terbiye yoktur." diyen

²⁸¹ Yusuf AKÇURA, "Medreselerin Islahı", **Sırat-ı Müstakim**, C. 4, 79, s. 5-9, 25 Şubat 1325/7 Mart 1910 (LA)

²⁸² AKÇURA, "Emel", **Türk Yurdu**, s. 485-486

Akçura'ya göre, mahalle mektebini bitirip tali mekteplere geçen çocuklar, dalgalar arasında kalmış, yelkensiz, dümensiz bir tekneye dönerler; bir tarafa yürüyemez, bir şeye kuvvetle inanamaz, hatta manevi bir şey sevemez bile... Nizamiye mekteplerinin ne dini, ne milli ve vatani, ne de diğer bir kavi ideal veremediklerini ortaya koyan Akçura'ya göre, okumuş adamlarımızın müşterek bir idealden mahrum olmalarına bir sebep de memleketimize kök salan ecnebi mektepleridir. "... Vekayi-i tarihiyenin müessirleri, tekamül-i beşeriyenin amilleri bir taraftan esbab-ı maddiye ise, diğer taraftan da esbab-ı fikriyedir. Fikri sebeplerin tesiri, o fikirlerin kuvvetiyle mütenasiptir. Bütün vakalar, şiddetle iman edilmiş fikirlerin, yani müemmenbih ideallerin semereleridir." diyen Akçura, "... Heyet-i içtimaiyemiz yaşamak istiyorsa bir sağlam ve müspet ideal sahibi olmalıdır. Evet böyle bir ideal bulmalıyız, yapmalıyız; gençlerimize, çocuklarımıza o ideal dairesinde muttarid, mütecanis ve sağlam bir terbiye, bir iman vermeliyiz; yani o ideali hayata geçirmeliyiz, tahakkuk ettirmeliyiz." demektedir.²⁸³

Akçura, mekteplerdeki yabancı dille eğitimin karşısındadır. Örnek olarak Galata Lisesi'ni ele alan Akçura, daha önce bu okulda Fransızca eğitim verildiğini, I. Dünya Savaşı sırasında dost ve düşmanlarımızın netleşmesine bağlı olarak Almanca eğitime geçildiğini ifade etmektedir. Akçura, mekteplerimizde verilecek eğitimin mutlaka kendi dilimiz olan Türkçe ile verilmesi gerektiğini belirtmekte ve bu şekilde öğrencilere milli şuurun verilebileceğine inanmaktadır.²⁸⁴

Akçura, milletimizde, başta eğitim ve öğretimimizde olmak üzere hayatımızın muhtelif tecellilerinde, bilhassa zihniyetimizde tecelli ettiğini söylediği ve 'iskolastik' olarak adlandırdığı düşünce yapısına tamamen karşıydı. Bu temaya onun yapıtlarının hemen hemen tümünde rastlanılır.

Akçura, iskolastik düşünceyi, zihinsel ve ahlaki otoriteye körü körüne boyun eğmek, var olan gerçekleri eleştirmeden, sınımadan, olduğu gibi kabul etmek, öykünmek olarak tanımlamaktadır. Bu, doğayı ve gerçekleri gözlemleyerek belli yargılara varmak yerine istiareye yatma eğilimiydi. Avrupa, skolastik düşünce tarzından Rönesans döneminde kurtulmuştu. Fakat medreselerin Orta Çağ'da giderek

²⁸³ AKÇURA, "Emel", **Türk Yurdu**, s. 487-491

²⁸⁴ Yusuf AKÇURA, "Düşünülecek Meselelerimizden", **Türk Yurdu**, C. 7, 3, s. 2460-2462, 8 Kanun-ı Sani 1330/21 Ocak 1915

bağnazlaşması, Müslüman din bilginlerinin içtihat düşüncesini terk etmesiyle, skolastik düşüncenin etkisi Müslüman ve Türk aleminde sürüyordu. Fakat bu sorun, sistemin tasfiyesi ve yerlerine sivil mekteplerin getirilmesiyle çözülecek gibi değildi. 1925'te verdiği bir konferansta medreselerin kapatılmasını alkışlayanların kapıldığı yanlıgıyı şiddetle reddetmiştir. Ona göre, Hafız ya da Sadi gibi otoritelerin yerini Durkheim, Auguste Comte ve Büchner almış, ama öğretilere boyun eğme tutumu değişmemiştir.²⁸⁵

İskolastik anlayışın, Türk milletine her alanda olduğu gibi serbest hayat ve hareketinde de köstek olduğunu vurgulayan Akçura, şöyle bir anısını nakletmiştir: Bir imtihan sırasında kız öğrencilerden birine çetrefilli bir sıcaklık sorusu sorulmuştur. Kız öğrenci tahtaya çizimler yaparak soruyu şöyle böyle cevaplamıştır. Bunun üzerine Akçura, kızdan, önce odanın sıcaklığını tahmin etmesini ve daha sonra termometre kullanarak sıcaklığı ölçmesini istemiştir. Pratiğe yönelik bu soru karşısında öğrenci afallamış, şaşırmıştır. Akçura, eğitim kurumlarımızdaki bu durumun iskolastiğin bir neticesi olduğunu ifade etmiş ve iskolastikten kurtulmamız gerektiğini vurgulamıştır.²⁸⁶

Cemiyet-i Osmaniye'nin inkılabını ve o cemiyette nurun zulmete galip gelmesini isteyenlerin, her şeyden evvel ulumun milletimiz arasında yayılmasına ve ilerlemesine hizmet etmeleri gerektiğini ifade eden Akçura²⁸⁷, ilmin hayat için olduğunu, fakat ferdi hayattan ziyade umumi hayat için, hayat-ı içtimaiye için olduğunu belirtmiştir.²⁸⁸

Akçura, Şark toplumlarında ve özellikle toplumumuzda mevcut olan ezberci ve şekilci anlayışa karşı çıkmış ve “zannediyorum ki Şarkın içtimai hastalıklarının en münteşir ve en vahimi sözle iş arasının birleşmeyecek kadar açılmış olmasıdır” demiştir. Akçura, örnek olarak hadislerin asıl manasına ehemmiyet vermeden acelece okunduğunu veya bunların sadece söz söyleyip alimlik taslamak için ezberlendiğini

²⁸⁵ Yusuf AKÇURA, “İskolastik Usül Nedir”, **Tedrisat Mecmuası**, 66, s. 219-224, Nisan 1341/1925; AKÇURA, “Fünun ve Felsefe Sanihaları”, **Türk Yurdu**, s. 727-728; Yusuf AKÇURA, “Nur ve Zulmet”, **Şura-yı Ümmet**, N: 21, s. 2-3, 29 Ocak 1903 (LA)

²⁸⁶ AKÇURA, “İskolastik Usül Nedir”, **Tedrisat Mecmuası**, s. 224

²⁸⁷ AKÇURA, “Nur ve Zulmet”, **Şura-yı Ümmet**, N: 21, s. 3

²⁸⁸ Yusuf AKÇURA, “Darül-Fünunlarda Talebe Hayatı ve Talebe Ruhı”, **Türk Yurdu**, seri II, c. 2, 7, s. 17-26, Nisan 1341/1925

dile getirmiş ve şöyle demiştir: “Ezberimizde birçok hadis-i nebeviye vardır. Sırası geldikçe, hatta gelmeden bunları okuyarak alimlik satmayı pek severiz. Ama o hadislerin emir ve nehyini sözden işe geçirmek hatırımıza bile gelmez. Hatta geçirecekler bulunsa mani olmak bile isteriz. Mesela, hepimiz ta çocukluğumuzdan beri işite işite iyice hıfz ettiğimiz ‘İlim, Müslüman erkek ve kadın, herkese farzdır.’ Hadis-i şerifiyle amel etmek isteyenlerin vay haline!” Akçura, bu anlayışın neticesinde Osmanlı toplumunda erkeklerin yüzde yetmiş veya sekseninin okuma yazma bilmediklerini, buna mukabil kadınların ise yüzde doksan beş veya doksan dokuzunun cahil olduğunu ve Orta Afrika zencilerinden pek az farklarının olduğunu ifade etmektedir. Akçura, ‘Bu dünya kafire cennet, mü’mine zindandır.’ hadisini naklederek, bu anlayış ve bu gidişle zindan değil, bizlerin idama mahkum edildiği siyaset meydanı olacağını ifade etmiş ve toplumun geri kalmışlığını eğitimin yetersizliğine bağlamıştır.²⁸⁹

Akçura, Paris’te Siyasal Bilgiler Okulu’na sunduğu ‘Osmanlı Saltanatı Kurumları Tarihi Üzerine Deneme’ başlıklı bitirme tezinden İslam ilkeleri üzerine düşüncelerini aktarırken tarihsel dinamizmine yeniden kavuşmanın, İslamiyet için gerekli olduğunda ısrar ediyordu. Ona göre, geleneklere duyulan körü körüne saygı, kişisel araştırma çabalarını (içtihat) kırmış ve böylece, İslamiyet dinamizmini yitirmişti. Akçura’ya göre, dinsel reformla kültürel modernleşme hareketlerini birbirine koşturarak ele almak gerekir. İslamiyet ve gelişme, birbirine uyum sağlayarak birlikte yürümelidirler. Bu gelişme sürecinin modeli de, zamanın koşullarına göre yeniden düzenlenmiş olan medreselerdir. Akçura, Kazan’daki Muhammediye Medresesi’nde 1904-1905 yıllarında hocalık yapmıştır. Bu medresede adeta modern bilimlerin öğretiminin, İslami kurumlarla nasıl uyumlu bir biçimde kaynaştığını göstermiştir.²⁹⁰

Akçura, toplumdaki eğitim kurumlarının, çağın gereklerine uygun, pozitif ve manevi ilimlerin bir arada uyumlu bir şekilde verildiği ve Tanzimat sonrasında olduğu gibi birbirinden çok uzak bireyler yetiştirmeyen, milli birlik ve toplumsal bütünleşmeyi destekleyici, çağdaşlaşmaya ve ilerlemeye yardımcı kurumlar olması gerektiği düşüncesindedir.

²⁸⁹ AKÇURA, “Kız Sultani Mektebi”, *Sırat-ı Müstakim*, s. 267-268

²⁹⁰ GEORGEON, a.g.e., s. 25

4. Ekonomi

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında gittikçe beliren milliyet cereyanı sadece siyasi olaylardan, fikri cereyanlardan doğmuş değildir. En az bunlar kadar etkili etken, iktisadi etkenlerdir. Yusuf Akçura, Türkler arasındaki milli his ve fikirlerin doğup gelişmesinde, fikri sebepler kadar maddi sebeplerin de etkili olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Türk Milleti'nin kavmi yeteneklerinin oluşmasına en ziyade tesir eden sebep fikri olmaktan ziyade maddi iktisadi olsa gerektir; zaten diğer milletlerin kavmi yetenekleri de fikri sebeplerden ziyade iktisadi sebeplerin tesiri ile sonuçlanmıştır...”
 “...Milli his cereyanlarının gerçek kaynağı, zannımca, iktisadi rekabetin duyulmasından başka bir şey değildir. İşte bir taraftan fikri sebeplerin, diğer taraftan maddi sebeplerin tesiri neticesi olarak Türk aleminde, Türklük milli his ve fikri doğmuş, diğer bir söyleyişle Türklerde kavmi yetenekler oluşturmaya başlamıştı. Bu pek tabii pek maddi bir ihtiyaca tekabül ettiği cihetle, gittikçe artacak ve kuvvetlenecektir...”²⁹¹

“İktisatça güçlü olmadan, kültürel ve siyasi bağımsızlıklar mümkün değildir. Türk'ün yalnız dimağından değil, dimağ ve midesinden gelen bu zorunluluk anlayışıdır ki, milliyet fikrini, milliyet cereyanını oluşturmuş, süratle ilerletmiş ve geliştirmiştir.”²⁹²

Akçura, tarihteki en uzun süren savaşın bilinenlerin aksine İslam-Hıristiyanlık savaşı olduğunu ve bu savaşların son üç-dört asırlık safhasının ‘Şark Meselesi’²⁹³ olarak isimlendirildiğini söylemiştir. Akçura, bütün Haçlı Seferleri'nde aynı davanın görüldüğünü ve aynı gayenin takip edildiğini, bunun da “Din-i İslam'ı yeryüzünden kaldırmak, Müslümanları imha etmek!...” olduğunu ifade etmiştir. Akçura, Tanzimatla birlikte ülkeye fazlaca sermaye ve para girdiğini, bunun da aslında bir haçlı seferi olduğunu söylemiştir.²⁹⁴ Ülkeye çok fazla Avrupa ürünlerinin ve sermayesinin girmesiyle yerli esnaf ve sanayinin çöktüğünü ve bunun sonucunda

²⁹¹ Yusuf AKÇURA, “Türklük”, **Salname-i Servet-i Fünun**, s.191-192

²⁹² Yusuf AKÇURA, “Milliyet ve Maişet”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 165

²⁹³ Bkz. Yusuf AKÇURA, “Garp Nazarında Şark Meselesi”, **Türk Yurdu**, C. 2, 7, s. 3241-3246, 24 Teşrin-i Sani 1332/ 7 Aralık 1916 (Sa'fes)

²⁹⁴ AKÇURA, “Vaziyetimiz ve Vazifelerimizden Birisi”, **Siyaset ve İktisat**, s. 33-35

Avrupa'nın istediği gibi kullanabileceği, ucuz, ancak boğaz tokluğuna çalıştırılabilen bir nevi iş hayvanı yerlilerin oluşacağını ifade etmiştir.²⁹⁵ Akçura, bununla ilgili olarak "...Avrupa sermayedarlığının geceli gündüzlü çalıştırdığı iki kölesinden birisi Garbın amelesi ise, diğeri de Şarkın bütün ahalisidir..." demiştir.²⁹⁶

Avrupa'nın Osmanlı'yı akıllıca, tatlı göstererek borçlandırdığını ve Düyun-u Umumiye'nin, Avrupa kapitalinin Türkiye ekonomisinin bağımsızlığını asmak için hazırladığı bir sehpa olduğunu söyleyen Akçura²⁹⁷, bütün bunların başlangıcı olarak gördüğü Tanzimat'ı hayırlı bir iş değil, aksine ülkeyi, devleti yıkıp esir edecek 'yok edici' bir silah olarak görmüş ve şunları zikretmiştir:

"Tanzimat efendiler, Şark Meselesi'nin iktisadi devresinde, Avrupa'nın Osmanlı Devleti aleyhine kullandığı, yok edici silah olmuştur: Sırf sermaye ile ve bu devrede sermayenin iki itaat eden hizmetçisi mahiyetinde olan hars ve siyaset ile evveleri harp ve siyasetle nail olduğundan daha çok kazanmıştır. Hıristiyanların bu bilmem kaçınıcı seferinde, Müslümanlar üzerine havale ettiği bu yeni zehirli silah yani sermaye yalnız siyasi istiklali, milli hâkimiyeti değil, yalnız dini ve milliyeti de değil, geçim vasıtalarını da kökünden kesiyor ve bu suretle Müslümanların hayatına, varlığına taarruz ediyordu. Tam başarı halinde, Şark'ın ahalisi Avrupalıların kul ve kölesi olacaktır; Avrupa Şark'ı, ruhsuz bir ceset haline getirecek, istediği gibi kullanacaktır. Müstakil geçim sebepleri olmayan insanlar, rızıklarını dağıtan kimselerin her türlü emel ve düşüncelerine boyun eğmeye, tam itaat ile itaat etmeye mecburdurlar. Aç insanlar, yumuşak hamur gibi istenilen şekil ve kıyafete sokulabilirler..."²⁹⁸

Akçura, liberal olmamakla birlikte sosyalist iktisadi görüşleri de savunmamaktaydı. Akçura, o günkü şartları da göz önünde bulundurarak, devletçilik görüşünden yanaydı. Akçura'nın, milliyetçi ve halkçı yönünün ağır bastığı iktisadi görüşünü, TBMM'deki bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmalarda da görebiliriz. O, başbakana, "Damlaya damlaya göl olur, tasarruf lazım, fazla masrafları kabul etmeye

²⁹⁵ AKÇURA, "Vaziyetimiz ve Vazifelerimizden Birisi", **Siyaset ve İktisat**, s. 46-47

²⁹⁶ Yusuf AKÇURA, "Alâim-i İnkılab" **Sırat-ı Müstakim**, C. 5, 112, s. 129-131, 10 Teşrin-i Evvel 1326/23 Ekim 1910 (AY)

²⁹⁷ AKÇURA, "Vaziyetimiz ve Vazifelerimizden Birisi", **Siyaset ve İktisat**, s. 44

²⁹⁸ AKÇURA, "Vaziyetimiz ve Vazifelerimizden Birisi", **Siyaset ve İktisat**, s. 47-48

doğru gidiyoruz. Alınacak olan otomobillerle masrafların davet edilmemesini rica ederim.” diyerek yeni kurulmuş olan devletin lüzumsuz masraflardan kaçınması gerektiğini ifade etmiştir.²⁹⁹

Akçura, yapmış olduğu bir konuşmada, kazanılan savaşın cihad-ı asgar (küçük cihad) olduğunu, asıl bundan sonra kazanılması gereken savaşın cihad-ı ekber (büyük cihad) olduğunu söylemiş ve “Bu meydan muharebesi, ne top ve tüfekte, ne de Lozan’da olduğu gibi söz ve kalemle edilecektir; bu büyük meydan muharebesinin silahı, tırpan, mala, pergel, örs, çekiç, mancınık, atölye, buhar ve makinedir. Bu büyük meydan muharebesi, ziraat, zanaat ve ticaret sahasında vukua gelecektir. İşte Türk Milleti, asıl bu İktisat Meydan Muharebesi’ni kazandığı zamandır ki ispat-ı rüşt edecek, hür, müstakil, müreffeh milletler arasına girebilecektir.” demiştir.³⁰⁰

Tüm halkın ekonomik seferberliğe katılması gerektiğini düşünen Akçura, mekteplerimizde geleceğin büyüğü olan çocuklara ve gençlere iktisadi eğitim ve öğretimin de verilmesi gerektiğini söylemiş ve “Mekteplerimizde çocuklara, gençlere destani ve edebi talim ve terbiye telkin ediyoruz. Bu terbiye tamam değildir, eksiktir, bir taraflıdır. Milli terbiyemiz tamam olmak için, öteye ilişkin destani ve edebi eğitim ve öğretimle beraber, maddi, gerçek ve iktisadi eğitim ve öğretim de verilmelidir. Ve hatta bu son kısım, evvelkisine takdim ve tercih olunmalıdır.” demiştir.³⁰¹ Akçura, “Bütün Türk yurdu yoğun bir çalışma ve faaliyet sahası olduğu zaman cihad-ı ekber kazanılmış, Türk milleti hakiki hürriyet ve istiklaline kavuşmuş olur.” demiş ve konuşmasının sonunda herkesi cihad-ı ekbere davet etmiştir.³⁰²

Akçura’ya göre; Osmanlı döneminde Türkler iktisadi gelişmelere uyumlu ilerleyemediğinden bu alanı gayrimüslimler dolduruyordu. Bu ise çok tehlikeli bir durumdur. Türk milletinin, o mahalli bizzat kendisi işgal etmek istiyor. Milli müesseselerin, milli mütefekkirlerin hepsi buna yardım etmekle mükelleftir.³⁰³

²⁹⁹ KAT, a.g.e., s. 64

³⁰⁰ Yusuf AKÇURA, “Cihad-ı Ekber’e Dair”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 102-103

³⁰¹ AKÇURA, “Cihad-ı Ekber’e Dair”, **Siyaset ve İktisat**, s. 107

³⁰² AKÇURA, “Cihad-ı Ekber’e Dair”, **Siyaset ve İktisat**, s. 112

³⁰³ AKÇURA, “Cihad-ı Ekber’e Dair”, **Siyaset ve İktisat**, s. 111

Akçura, Osmanlı Devleti'nde Türklerin iktisadiyat açısından zayıf kaldığını ve bu açığı Rum, Ermeni ve Yahudi gibi gayr-ı Müslim unsurların tamamladığını belirtmektedir. Bu durumun tehlikeli bir vaziyet olduğunu dile getiren Akçura³⁰⁴ TBMM'deki bir konuşmasında leş yiyen kargalar olarak tanımladığı Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin Türk'ün etini parça parça gagalamakla kalmayıp, çıkardıkları gürültülü seslerle daha büyük ve yırtıcı akbabaların (Avrupalıların) Anadolu'nun üzerine çökmesine sebep olduklarını belirten Akçura³⁰⁵, yerli bir Türk burjuvazisinin oluşması gerektiğini düşünmektedir.³⁰⁶

Akçura, Tatar milliyetçiliğinin gelişmesinde Tatarların ekonomik düzeylerini dinsel ve milli benliklerini korumada burjuvazinin önemli olduğunu ortaya koymuş ve “zamanımız devletlerinin temeli burjuvazidir. Muasır büyük devletler, sanatkarlar, tüccar ve bankacı, burjuvaziye dayanarak teessür etmiştir” demiştir.³⁰⁷

Osmanlı Devleti'nde bir burjuva sınıfı yoktu. Akçura, burjuvazisi esas olarak Alman ve Musevilerden oluşan ve 18. yüzyılın sonunda paylaşılarak bağımsızlığını yitiren Lehistan Krallığını örnek göstermiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da aynı kaderi paylaşma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söylemiştir. Bu kaderden kaçınmak için de hiç olmazsa gayr-i Müslim Osmanlılarla rekabet edebilecek Osmanlı-Türk sanayi ve ticaret erbabının oluşması gerektiğini ifade etmiştir. Böyle bir sınıfın Türkiye'de oluşması için öncelikle “bir Osmanlı Türküne layık meşgale ancak askerlikle memurluktur diyen hatalı ve zararlı zihniyetin değişmesi”³⁰⁸ gerektiğini söylemiştir. Akçura'ya göre, eğer Türkler kendi içlerinden bir sermayedar burjuva sınıfı çıkaramayacak olurlarsa “yalnız memur ve köylüden ibaret Osmanlı heyet-i içtimaiyesinin muasır bir devlet halinde devamlı yaşayabilmesi zorlaşacaktır.”³⁰⁹

Akçura “milli iktisat” fikrinin hararetli savunucularından biridir. Akçura'nın milli iktisat düşüncesi, Tanzimat döneminden beri egemen olan ve Osmanlı

³⁰⁴ Yusuf AKÇURA, “İktisat”, **Türk Yurdu**, C. XII, S. 12, (Ağustos 1333), s. 3521-3523

³⁰⁵ KAT, a.g.e., s. 67

³⁰⁶ AKÇURA, “İktisat”, **Türk Yurdu**, s. 3521-3523

³⁰⁷ Yusuf AKÇURA, “1329 Senesinde Türk Dünyası”, **Türk Yurdu**, C. VI, S: 3 (63), (3 Nisan 1330), s. 2098-2104

³⁰⁸ AKÇURA, “1329 Senesinde Türk Dünyası”, **Türk Yurdu**, s. 2102-2103

³⁰⁹ AKÇURA, “İktisat”, **Türk Yurdu**, s. 3522

pazarlarının Avrupa sanayi mallarıyla dolması neticesinde, Osmanlı sanayisinin ve yerel zanaatkârların çökmesini beraberinde getiren liberalizm düşüncesine taban tabana zıttı. Akçura'nın liberal ekonomiye muhalefeti, özellikle o dönemde Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkileri düzenleyen serbest mücadeleye yönelik eleştiriler olarak ortaya çıkmıştır.³¹⁰

Milli iktisadın amacı, ekonomik bağımsızlıktır. Akçura, “ekonomik bakımdan kendi kendine yetemeyen, yani ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan bir toplum, siyasal bağımsızlığını da yitirmeye mahkumdur” demiştir. Bununla birlikte Avrupa'nın hegemonyasına birden karşı gelinemeyeceğini, bunun ılımlı ve giderek gelişen bir süreçte vuku bulması gerektiğini, Jön Türklerin uyguladığı boykot türünden önlemlerin çok da doğru olmayacağını düşünmüştür.³¹¹

Akçura'ya göre, Osmanlı kuvvet ve hakimiyetinin en hakiki dayanak noktası, köylü sınıfıdır. İktisadi alanda Yusuf Akçura'nın çizgisini takip eden Türk Yurdu, iktisadi makalelerinde, köylü sınıfının menfaatlerini gözetmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Tanzimat sonrası Osmanlı pazarları Avrupa mallarıyla dolup taşmıştı ve Osmanlı burjuvazisi gayr-i Müslimlerden teşekkül ediyordu. Buna karşı bir yerli Türk burjuvazisi oluşturulması gerekiyordu. Her kavmin hayat ve bekasının, maddeten kuvvetli olmasına bağlı olduğu anlayıştan yola çıkan Akçura, Türklerin, bilhassa şehirlerde yaşayan sermayesiz sınıfların kendi göbeklerini kendilerinin kesmeye mecbur olduklarını ifade etmiştir.³¹²

Akçura, Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi derslerinin sonunda, kuvvetli olmak hakkında şunları söylemektedir: “Efendiler, kuvvetli hayvanlar zayıf hayvanları yiyor, kuvvetli fertler zayıf fertleri yiyor, kuvvetli zümreler zayıf zümrelere boyun eğdiriyor, kuvvetli devletler zayıf devletleri yutuyor; kuvvetli milletler, kuvvetli ırklar, zayıf milletleri, zayıf ırkları temsil ediyor... Bu halde, eski Romalıların meşhur nidasını hatırdan çıkarmayınız: ‘Veyl yenilenlere!’ Tarihin ta doğduğu zamandan beri en gür sesiyle insanlara verdiği nasihat budur: ‘Kuvvetli olunuz!’³¹³

³¹⁰ AKÇURA, “1329 Senesinde Türk Dünyası”, **Türk Yurdu**, s. 2098-2104; AKÇURA, “İktisat”, **Türk Yurdu**, s. 3521-3523

³¹¹ GEORGEON, a.g.e., s. 95

³¹² AKÇURA, “İktisat”, **Türk Yurdu**, s. 3522

³¹³ Yusuf AKÇURA, **Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 217

Yusuf Akçura'nın maddiyata ve maddi sebeplere çok önem vermesi, Osmanlı toplumunda 'toplumsal sınıf' kavramını gündeme getirmesi ve bir yerli burjuva sınıfının oluşmasını gerekli görmesi gibi düşüncelerinden yola çıkan bazı düşünürler, bundan sosyalizm adına pay çıkarmaya çalışmışlardır. Yusuf Akçura, liberalizmin kötülüklerini ve Osmanlı Türkiyesi'nde oynadığı oyunları bildiği halde, sosyalist olmamıştır. Çünkü o, en büyük sosyal gerçek olarak 'sınıf'ı değil, 'millet'i görmüştür. Hayatı boyunca milliyetçilik ve halkçılık fikirlerine gönülden bağlanmış olduğunu söylemesi bunun delilidir.³¹⁴

5. Tarihsel Şuur ve Milli Tarih

Akçura'nın yazılarında ve akademik kariyerinde tarihin çok önemli bir yeri vardır. Sosyal bilimlerin felsefe, hukuk, sosyoloji gibi birçok alanıyla ilgilenmiş olmasına karşın, tercihini tarih, özellikle de siyasal tarihten yana kullanmıştır. Tarihçi olarak kariyerine 1905-1906'da Kazan Muhammediye Medresesi'nde başlamıştır. İstanbul'a döndükten sonra, Mülkiye Mektebi, Erkan-ı Harbiye gibi çeşitli yüksek okullarda tarih hocalığı yapmıştır. İstanbul Darülfünunu'nda siyasal tarih dersleri vermiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Ankara'da Serbest Halk Dersleri adı verilen kursta, daha sonra Ankara Hukuk Mektebi'nde çağdaş tarih dersleri okutmuştur. Çağdaş tarih kürsüsü başkanı olarak İstanbul Üniversitesi'ne Profesör olmuştur. Akademik ve bilimsel kariyeri, Atatürk tarafından kurulan Türk Tarih Kurumu'nun başına getirilmesiyle daha da taçlanmıştır.³¹⁵

Türk kültürünün kaynaklarına yöneliş, Türk tarihine olan ilgiyi artırmış, Türkçülerde milli tarih anlayışını doğurmuştur. Türk tarihinin sadece Osmanlılardan ibaret olmadığı ortaya konmuş, Osmanlı tarihi Türklük anlayışına göre tekrar yorumlanmıştır.³¹⁶

³¹⁴ Mehmet ERÖZ, "Yusuf Akçura'nın Sosyal ve İktisadi Görüşleri", **Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara, 1987, s. 53-54

³¹⁵ GEORGEON, a.g.e., s. 72-73

³¹⁶ SARINAY, a.g.e., s. 246

Akçura, “tarih, tarih içindir” fikrine karşı çıkmıştır ve tarihin mücerret bir ilim olmadığını, tarihin hayat için olduğunu ve milletlerin, kavimlerin varlıklarını muhafaza etmek, kuvvetlerini inkişaf ettirmek için olduğunu söylemiştir.³¹⁷

Akçura, millilik vasfından uzak, yabancıların gözüyle yazılan tarih anlayışına karşı çıkmış ve yabancıların taktığı gözlüğün kırılıp atılması gerektiğini söylemiştir. Akçura bu durumu şöyle eleştirmiştir: “Kendimize, kavmimize, ırkımıza yabancıların gözümüze taktığı gözlük ile bakıyoruz. Eğer Türkleri, Türklerin mazisini olduğu gibi görmek istersek, yabancıların taktığı gözlüğü kırıp atarak, vakaya, öz Türk gözümüzle bakmalıyız; yani babalarımızın bıraktığı eser ve vesikaları bizzat tetkik ile ona göre bir hüküm vermeye çalışmalıyız.”³¹⁸

Akçura, Türk tarihinin, yabancıların etkisinden uzak ve siyasi, milli, sosyal ve iktisadi olayların dikkate alınarak yazılması gerektiğini belirtmiştir. Her kavmin, dünya tarihini kendi tarihlerine göre tasnif ve tanzim ettiğini fakat Tanzimattan itibaren Türk tarihinin Fransa tarihi içinde görüldüğünü ifade eden Akçura, “...Bizim mekteplerimizde okutulan umumi tarih kitaplarında bile dünya vakıaları, Fransız tarihine, vakıalarına göre tasnif, tanzim ve hatta mütalaa olunmaktadır. Cihan tarihine biz Fransız gözlüğüyle bakıyoruz, cihan tarihini Fransız gözüyle görüyoruz. İşte bu hatalı bir görüştür.” demiştir. Tarihe kendi açımızdan, kendi gözümüzle bakmamız gerektiğini ifade eden Akçura, şark meselesi konusunda şu dikkat çekici tespiti yapmıştır: “Şark için bir şark meselesi mutasavver midir? Eğer vakalara garptan bakılırsa, bir ‘şark meselesi’ mevcut olabilir; fakat vakalara bizim taraftan, şarktan bakılırsa, bir ‘şark meselesi’ değil, bir ‘garp meselesi’ vardır. Ve bu mesele o suretle telakki ve tetkik edilmek icap eder.” Bir kavmin tarihi tahlil edileceğinde siyasi hareketlerle birlikte, milli, içtimai ve iktisadi hareketlerin de dikkate alınması gerektiğini ifade eden Akçura, tarihin hayat için, milletlerin varlıklarını muhafaza etmek kuvvetini yükseltmek için olduğunu belirtmektedir.³¹⁹

³¹⁷ Yusuf AKÇURA, “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak usullerine Dair”, **Birinci Türk Tarih Kongresi**, 1932, s. 577-629

³¹⁸ Yusuf AKÇURA, “Cengiz Han”, **Türk Yurdu**, c.1, 1327, s. 17-22

³¹⁹ Yusuf AKÇURA, “Tarihi Görüşe Dair”, **Türk Yurdu**, C. I, S: 5, (1341), s. 349-357

Yusuf Akçura, Türk tarihine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Akçura, Türk tarihinin Avrupalıların taksimine göre devirlere taksim edilmesine karşı çıkarak Türk tarihini dört ana devire ayırır:

1. Eski Dönem (Moğol istilasına kadar eski Türk medeniyetleri)
2. Orta Dönem (Cengizhan'ın kurduğu imparatorlukta birleşen Türkler)
3. Yeni Dönem (Cengizhan'ın imparatorluğunun dağılmasından doğan devletler)
4. Çağdaş Dönem (Türklerin milli uyanışının gerçekleştiği dönem)³²⁰

Görüldüğü üzere Akçura'nın Türk tarihini devirlere taksiminde, Cengizhan dönüm noktasını oluşturmaktadır. Türk tarihini Cengizhan'ın birleştiricilik tezine oturtmaktadır. Onun bu yaklaşımı hanedan ve dini tarih anlayışını da tersine çevirmekte, İslam öncesi Türk medeniyetlerine de dikkat çekmektedir. Akçura daha sonra İslam tarihi için de ayrı bir dönemleştirme yapmaktadır.

Akçura, İslam tarihini devirlere taksiminde Türklerin İslam'ı kabul edip hakim konuma geçmelerini dönüm noktası olarak kabul etmektedir. Buradan hareketle Türk tarihinin devirlere taksiminde de İslamiyet'i kabul edip hakim konuma geçmelerini dönüm noktası kabul edip şu şekilde bir taksim daha yapar:

1. Eski Dönem (İslamiyet Öncesi Türkler): Tuğrul Bey'in adına Bağdat'ta hutbe okunmasına kadar sürer.
2. Orta Dönem (İslam'dan Sonra Türkler): Tuğrul Bey'in adına hutbe okunmasından Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethine kadar sürer.
3. Yeni Dönem (Avrupa'da Türkler): Türklerin Avrupa'ya yerleşip Avrupa kavimleriyle münasebet kurdukları zamandır. Osmanlı inkılabına kadar devam eder.
4. Asr-ı Hazıra (Türklerde milli İntiba): Türklerde milliyet fikrinin uyanmasından itibaren başlar ki bu başlangıç Osmanlı inkılabı sayılabilir.³²¹

³²⁰ Yusuf AKÇURA, "Türk Tarihinin Devirlere Taksimi", **Türk Yurdu**, C. VIII, S: 4, (1331), s. 2561-2563

³²¹ Yusuf AKÇURA, "Akvam-ı Müslime Tarihinin Devirlere Taksimi", **Türk Yurdu**, C. XIII, S: 2, (Eylül 1333), s. 3569-3573

Akçura'nın bu taksiminde İslamiyet'in kabulünü dönüm noktası olarak görmesi, onun Türk tarihini tamamen İslam'dan ayrı olarak görmediğinin bir delilidir. Yaptığı ilk taksim, Akçura'nın, İslam öncesi Türk medeniyetlerine ve büyük Türk birliğinin somut örneğine (Cengiz Han'ın kurduğu imparatorluk) dikkat çekme eğilimi olarak anlaşılabilir.

Akçura, Türk dünyasını üç kısma ayırır:

1. Müstakil Osmanlı Devleti,
2. İran'ın şimal ve şimal garbi tarafları,
3. Rusya ile Çin'e tabi geniş kıtalar.

Akçura, Rusya Çarları hükmü altında bulunan parçayı da kendi içinde ikiye ayırır:

1. Buhara ve Hive hanlıkları,
2. Kafkaz, Mavera-yı Kafkaz, Başkırdlık, Kazakistan, Türkistan ve bazı Sibiryaya vilayetleri.³²²

Akçura, bu tasnifleriyle Türk dünyasına bir bütün olarak bakmış ve Türk dünyasının bir hayat ve saadet arayışı içinde olduğunu belirtmiştir.³²³ Milli tarih görüşünü savunan diğer Türkçüler de, tarih anlayışında Türk kavramına yer vermeyen ve Türk tarihini bütün olarak ele almayan zihniyeti eleştirmişlerdir.³²⁴

Akçura, I. Türk Tarih Kongresinde, tarihin milli kültürün temeli olduğunu, milletlerin dünyada mevki ve şereflerini tayin ettiğini söylerken, bir milletin tarih sayesinde geleceğinin parlak yollarını açacağını vurgulamıştır.³²⁵

Uzun müddet ümmet olarak şekillenmiş Türk toplumunda millet düşüncesini yerleştirmek için öncelikle milli şuuru güçlendirecek tarih şuuruna olan ihtiyaç sonucu "Türk Tarih Tezi" ortaya çıkmıştır. Avrupalıların Türkler hakkındaki yanlış kanaatlerini çürütüp, Türklerin gerçek ve medeni yönlerini dünyaya gösterme

³²² AKÇURA, "Türk Dünyası", **Türk Yurdu**, s. 23

³²³ AKÇURA, "Türk Dünyası", **Türk Yurdu**, s. 23

³²⁴ SARINAY, a.g.e., s. 249

³²⁵ AKÇURA, "Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak usullerine Dair", **Birinci Türk Tarih Kongresi**, s. 617-618

arzusunda olan bu tez, bir taraftan Anadolu Türklüğünün Osmanlı ve İslam öncesi Orta Asya Türklüğü ile bağlarını ortaya koyarken, diğer yandan Anadolu'nun Batı medeniyetinin bir parçası olduğu ve binlerce yıldır Türklerin ana yurdu olduğunu ispatlamaya yöneliktir. Akçura da bu tezi desteklemiş ve bu davanın büyük olduğuna işaret etmiştir.³²⁶

B. Yusuf Akçura'nın Din Anlayışı

1. Dinin Sosyal Hayattaki Yeri

Din-toplum ilişkisi insanlık tarihi kadar eskidir. Yeryüzünde ilk toplumla birlikte var olan din fenomeni, tarih boyunca toplumları çeşitli şekillerde etkilemiştir. İnsanlık tarihi aynı zamanda din tarihidir. İnsanın mutluluğunu hedefleyen din, hem bireysel, hem toplumsal, hem maddi, hem manevi açıdan, insanın her yönüyle ilişki içerisindedir. Dolayısıyla din ve toplum, sosyal hayatın her alanında etkileşim içerisindedirler.

Dinle toplum arasındaki bu ilişki tek yönlü olmayıp karşılıklı etkileşim söz konusudur. Din-toplum ilişkilerinde, ilk bakışta dinin toplumu her alanda etkilediği görülmekle birlikte, toplumun da din üzerinde etkilerinin olduğu bir gerçektir. Bu karşılıklı ilişkinin idrakinde olan Yusuf Akçura, Türk toplumunun din anlayışındaki eksiklik ve yanlışlıkların giderilerek, milletleşme ve ilerleme sürecinde dinden faydalanılması gerektiğini düşünmektedir. Akçura'ya göre, Türk toplumunda din(İslam) ve milliyetçilik, ilerleme yolunda birlikte hareket etmelidir. Dinin eski dinamizmine kavuşması için de bu zorunludur.³²⁷

---

³²⁶ KAT, a.g.e., s. 101-104

³²⁷ Bkz. AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 60; AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 172

a. Din ve Sosyal Değişme

Her toplumun kendine has bir dinamizmi mevcuttur. Her toplum daima az veya çok bir değişme ile karşı karşıyadır. Değişmenin olmadığı bir toplum düşünmek mümkün değildir.³²⁸

Zaman içerisinde bir toplumun yapısında ve bu yapının çeşitli fonksiyonlarında ve bireylerin üstlendiği toplumsal rollerde, yani toplumdaki ilişkiler sisteminde, toplumsal kurumlarda ve bireylerin davranışlarında meydana gelen değişimler olarak tanımlanan³²⁹ sosyal değişme, sosyologlar tarafından muhtelif kriterlere göre çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Mesela bazıları değişmeyi “kalitatif” (keyfiyetle ilgili) ve “kantitatif” (kemmiyetle ilgili) değişme şeklinde ikiye ayırmışlardır.³³⁰

Sosyal değişme olgusu karmaşık bir süreçtir ve bu bakımdan da, sosyal değişme konusunda bugüne kadar çeşitli nazariyeler ortaya atılmıştır. Bununla birlikte bütün durumlar için geçerli ve tutarlı, herkesçe paylaşılan genel bir nazariye mevcut değildir.³³¹

Din sosyolojisi bakımından önemli olan konu, dinin durumu ve sosyal değişme vakıası içerisinde dinin ne gibi rol aldığı meselesidir ki bu husus dinle sosyal değişme arasındaki karşılıklı ilişkiler konusunun da temel sorusunu teşkil etmektedir. Din ile toplum arasındaki ilişkilerin karşılıklı olması, din ile sosyal değişme arasındaki ilişkiler konusunda da belirleyici bir rol oynamaktadır. Din ile sosyal değişme arasında iki, hatta üç yönlü bir ilişki söz konusudur. Din bir yönüyle sosyal değişmeye engel teşkil eden bir faktör olarak karşımıza çıkarken, bir yönüyle de sosyal değişmenin temel faktörü veya motor gücü olarak kendini göstermektedir. Bunların yanında sosyal değişmenin de din üzerindeki etkilerinden söz edilebilir.³³²

Hemen her dinde zamanın değişmesi sonucu, dinin asli safiyetini veya yaratıcı enerjisini kaybettiği bütün durumlarda, bunu düzeltmek üzere girişilen her

³²⁸ Mustafa E. ERKAL, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 242

³²⁹ Mehmet Ali KIRMAN, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004, s. 232

³³⁰ Ali COŞKUN, **Sosyal Değişme ve Dini Normlar**, Dem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 57

³³¹ Sosyal değişme nazariyeleri için bkz. Emre KONGAR, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006, s. 58

³³² Ünver GÜNAY, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 333

değişiklik hamlesi, dinin ilk dönemlerinin orijinal safiyetine bir çeşit dönüş karakterini göstermektedir. Örneğin İslamiyet'te belli bir devirden itibaren Sünnilik, çeşitli itizali hareketlere karşılık Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetine menşei dini mirasına bağlılık geleneğini temsil etmeyi esas ittihaz etmiştir. Selefiyye ve Vahhabilik hareketi, bir ölçüde modernizmin toplumsal değişmeler sebebiyle asli safiyetinden uzaklaşan Müslümanlığı ilk dönem İslamiyet'ine döndürme girişimlerini temsil eden örnekler oluşturmaktadır.³³³

Hemen her din sistemi, değişmeye karşı oldukça dayanıklı birtakım inançlara, ritüellere ve bunları ihtiva eden birtakım kutsal metinlere dayanmaktadır. Esasen dinin ayırt edici niteliği kökü mukaddes aleme uzanan kutsal kategorisine dayanmaktadır. Böyle olduğu için din, genellikle ister ilkel toplumlarda olsun, ister yüksek kültürlerde olsun karşımıza daha çok muhafazakarlık faktörü olarak çıkmaktadır. Özellikle dinin gelenekleştiği ve müesseseseleşerek istikrar kazandığı her toplumda bu böyledir.³³⁴ Yani dinin özünde bir muhafazakarlık vardır.³³⁵

Dinlerin özündeki muhafazakarlığın yanı sıra, halk arasında dinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan kabuller ve din olarak algılanan gelenek ve görenekler de sosyal değişme ve toplumsal ilerleme önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. İşte bu noktada Yusuf Akçura, geleneklere duyulan körü körüne saygının ve içtihat kapısının kapandığı anlayışının İslam'ın dinamizmini kırdığına, toplumsal gelişme ve değişme önünde engel teşkil ettiğine inanmaktadır. Akçura, 'iskolastik' olarak adlandırdığı bu düşünce yapısına karşı çıkmış ve skolastik düşünceyi, zihinsel ve ahlaki otoriteye körü körüne boyun eğme, var olan gerçekleri eleştirmeden, sınımadan olduğu gibi kabul etmek olarak tanımlamıştır. Avrupa skolastik düşünceden Rönesans döneminde kurtulmuştu, fakat bu düşüncenin etkisi Müslüman ve Türk aleminde sürüyordu. Müslüman-Türk aleminde de bu skolastik düşünce kırılmalıydı ve özellikle içtihat kapısının kapandığı yönündeki düşünceler değişmeliydi.³³⁶

³³³ COŞKUN, a.g.e., s. 64-65

³³⁴ GÜNAY, a.g.e., s. 334-335

³³⁵ Yümnü SEZEN, *Sosyoloji Açısından Din*, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1998, s. 130

³³⁶ AKÇURA, "İskolastik Usül Nedir", *Tedrisat Mecmuası*, s. 219-224

Akçura, Türk toplumunun değişip gelişmesinin önündeki bir engelin de dini yanlış yorumlamalarından kaynaklanan tutumları olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nin uçuruma doğru yuvarlandığını ifade eden Akçura, Osmanlı Devleti içinde Müslümanların ise bu durumu kadere bağladıklarını söylemektedir. Akçura, kadere imanın İslam'ın akaidinden olduğunu belirttikten sonra kader meselesinin hallolunamadığını ve çeşitli görüşlerin varlığından bahseder. Ve bu tartışmalar noktasında Osmanlı Devleti'ndeki Müslümanların konumunu da şöyle ifade etmektedir: “Osmanlı Devleti'ndeki Müslümanların zahiri itikatları Ehl-i Sünnet Ve'l Cemaat (Maturidi) ise de gerçekte mezheb-i cebriyeye mensupturlar.” Müslümanların cüz'i iradeyi kullanmayarak her musibetin sebebi olarak kaderi görmek ve her lütfu ondan beklemek gibi yanlış bir kader anlayışına sahip olduklarını belirten Akçura, “musibet ve saadeti, zatımızdan hariç bir kuvvette, kaderde, padişapta aramamalıyız. Necat ve saadet kendimizdedir!” demektedir.³³⁷

Osmanlı toplumunda bir toplumsal değişimin zorunlu olduğunu düşünen Akçura'nın Fransa'da yaşadığı yıllarda, ilk yazılarında “inkılab-ı ictimai” terimine rastlarız. Ona göre, Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için Jön Türklerin sözünü ettikleri siyasal değişikliklerin çok daha ötesine gidilmelidir. Yusuf Akçura'nın “toplumsal devrim” olarak nitelediği gelişme Osmanlı toplumunda “ağır ve emin bir devrim” yapılmasıydı. Şiddetli dönüşümden toplumun parçalanmasına yol açabileceği için çekiniyordu. “Toplumsal devrim, zamanın ve sabrın gücüyle elde edilmiş uzun soluklu bir mücadelenin ürünü olabilirdi.”³³⁸ Akçura, toplumsal inkılabı gerçekleştirmek için de kadınlı erkekli herkesin ve hükümetin bu yolda çalışması gerektiğini ifade etmektedir.³³⁹

Yusuf Akçura, dini, toplumun düzeni ve dinamiğinin sağlanması için gerekli görmektedir. Aslında, onun bu yaklaşımı Cumhuriyet öncesi Osmanlı aydınında sıkça görülen, toplumun ve özellikle kurumların değişiminde, dönüşümünde dinden yararlanma şeklinde beliren düşünce ile paralellik arz etmektedir.³⁴⁰ Bununla birlikte

³³⁷ Yusuf AKÇURA, “Kader”, **Şura-yı Ümmet**, N: 3, s. 2, 9 Mayıs 1902 (LA)

³³⁸ Yusuf AKÇURA, “Rusya İhtilaline Dair”, **Şura-yı Ümmet**, N: 82, s. 2-3, 15 Eylül 1905 (LA)

³³⁹ AKÇURA, “Şark Meselesine Dair”, **Şura-yı Ümmet**, s. 2

³⁴⁰ Fatih M. SANCAKTAR, “Yusuf Akçura ve Din”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 61, Cilt: XXI, Mart 2005,

<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=106> (3 Ekim 2008)

Akçura'ya göre, dinde de reform gereklidir ve dinsel reformla kültürel modernleşme hareketlerini birbirine koşut olarak ele almak gerekir. İslamiyet ve gelişme, birbirine uyum sağlayarak birlikte yürümelidirler. Akçura, “İslamiyet’i esasat itibariyle asr-ı saadete, tatbikat itibariyle asr-ı hazıra irca ve tevkif etmek” biçiminde dile getirilen modernleşme hareketi taraftarıdır.³⁴¹

Din-toplum ilişkilerinde, dinin sosyal değişmeyi engelleyici veya sosyal değişmede itici bir güç olmasının yanı sıra, toplumda zamanla ortaya çıkan değişimler ve etkileşimler de din üzerinde etkilidir. Yusuf Akçura, aralarında bir süre bulunduğu Başkurt Türklerinin Ruslardan olumsuz bazı davranışlar edindiklerini, bu etkileşim sonucu dini anlayışlarında bazı yozlaşmalar olduğunu ve bazı cahilce davranış ve geleneklerin din olarak algılandığını ifade etmektedir. Akçura, bu durumu şöyle anlatmıştır: “Ahaliyi son derece cahil buldum. İtikat yönünden gayet sağlam Müslüman iseler de, amelleri pek sıkı değildir. İçlerinde beş vakit namazı muntazam eda edenler enderdir. Mektep ve hoca gibi irfan vasıtaları zannedersen bizim köyde yok gibi idi. Köyde bir camii vardı. Fakat kapısının açılıp içerisine cemaat girdiğini hiç görmedim, sanırım. Bilakis öteden beri sürüklenip gelen bazı görenekler hiçbir dini esasa dayanmadığı halde bazı şer’i kanunların yerini tutmuştur.

Başına malum takke ve örtüyü³⁴² geçiren her Başkurt kadını serbestçe sokağa çıkar ve her erkek ile görüşebilir. Bunun şer’e dokunur yeri yoktur. Fakat bir kadın, ne gibi bir zaruretlerin zorlaması ile de olsa kaynanasına en ufak bir söz söylemekten yasaklanmıştır. Çünkü bununla en büyük günahı işlemiş olur.

Son derece acınacak hallerdendir ki, bu derece cahil ve dininden de layığıyla haberdar olmayan bu masum ve kalbi temiz Türklerin arasına yakın zamanlarda Ruslar sokula sokula en fena adetlerini yaymışlardır. Köyde mektep namına bir şey görmediğim halde, çok işlek iki meyhane bulunduğu derhal gözüme battı...³⁴³

³⁴¹ GEORGEON, a.g.e., s. 25

³⁴² Akçura ‘Hatıralarım’ adlı eserinde bu takke ve örtüyü şöyle tarif ediyor: “Başkurtların kadınları, Kazanlı kadınlar gibi giyinmektedirler. Yalnız başlarına, üzerine mercanla karışık altın ve gümüş paralar işlenmiş tuhaf bir takke giymektedirler. Saçlarını örten örtü bu takkeye bağlıdır. Başkurt kadını serpuşu bütün görünümüyle İstanbul’daki itfaiye erinin giydikleri miğferi andırıyor.” Bknz. AKÇURA, *Hatıralarım*, s. 51

³⁴³ AKÇURA, *Hatıralarım*, s. 50-52

Akçura, Osmanlı toplumunda son zamanlarda, İslam'ın içtimai teşkilatının zayıflamış olduğunu ifade etmiştir. İslam'ın içkiyi yasaklamasının insanlık ve medeniyet için çok güzel bir şey olduğunu, Türk toplumunda da bu doğrultuda çalışmaların yapılması gerektiğini söylemiştir. Cengiz Han İmparatorluğunu ve bazı eski yüksek medeniyetleri örnek gösteren Akçura, bu toplumlarda sarhoşluk veren her türlü içkinin yasak oluşundan bahsetmiştir.³⁴⁴ Akçura, İslam'ın bu yasağına uyulması ile toplumsal ilerleme arasında bağlantı kurmak ister gibidir. Toplumsal değişme ve ilerleme konusunda dinden istifade edilmesine taraftardır.

b. Din ve Sosyal Bütünleşme

İnsan hayatının ilim ve teknik alanındaki büyük ilerlemeler, sanayileşme ve şehirleşmenin beraberinde sürüklediği hızlı sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelere sahne olduğu çağımızda toplumların karşılaştığı en büyük problemlerden biri sosyal bütünleşme problemidir. Sosyal bütünleşme konusu her devirde toplumsal istikrar ve ahengin devamı için her toplum açısından önemli sorun olmuş ve bu bakımdan da düşünürlerin ilgisini çekmiştir. XIV. Yüzyılın büyük mütefekkeri İbn Haldun, içtimai hayatın teşekkülü ve dinamizminin enerji kaynağı olarak telakki ettiği 'asabiyet' üzerinde önemle durmuş ve sosyal bütünleşme problemine el atmada öncülük etmiştir.³⁴⁵

Birleşme, kaynaşma, birlik, ahenk, denge içinde bulunmak gibi manalara gelen bütünleşme, sosyolojide, toplumdaki küçük ya da alt gruplar, cemaatler, menfaat birlikleri, müesseseler gibi sosyal yapının çeşitli unsurları arasındaki tamamlanma ve kaynaşma durumunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle sosyal bütünleşme, bir toplumu meydana getiren fertlerin, farklı grupların ve daha geniş muhtelif ünitelerin karşılıklı bağımlılık ve ahenk içerisinde bir düzen teşkil edecek şekilde birleşmeleri³⁴⁶ ve kültürel bir birlikteliğin oluşturulması³⁴⁷ sürecinden ibarettir.

³⁴⁴ Yusuf AKÇURA, "Sarhoşluğa Karşı", **Türk Yurdu**, C. 8, 8, s. 2651-2654, 18 Haziran 1331/1 Temmuz 1915

³⁴⁵ GÜNAY, a.g.e., s. 309-310

³⁴⁶ GÜNAY, a.g.e., s. 311

³⁴⁷ KIRMAN, a.g.e., s. 42

Sosyal grupların bütünleşmesinde çeşitli iç ve dış faktörler rol alır. Mesela bütünleşmede üyelerin sayısı çok önemlidir. Mekan birliği de bütünleşmeyi sağlayıcı faktörlerdendir. Homojenlik de bütünleşmede önemli bir etkidir. Sosyal bütünleşmede liderlik ve disiplin de önemlidir. Fertlerin tatmin ve güven duyguları da sosyal bütünleşmede önemli bir yere sahiptir. Bütünleşmede kültür unsurları da önemli bir rol almaktadır. Kültürün maddi unsurlarının yanı sıra manevi unsurlarının da ahenkli bir bütün teşkil edecek şekilde bir mana etrafından toplanarak bir birliktelik meydana getirmeleri halinde ortaya çıkan bütünleşme şekli en uygun bütünleşme olarak vasıflandırılmaktadır. Bir mana etrafındaki mükemmel bir bütünleşmede ise, toplumun manevi kültür unsurları arasında önemli bir yeri olan ve toplumdaki temel rollerinden biri bağlayıcılık olan din, temel faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁸

Giderek daha da karmaşıklaşan, iş bölümü ve uzmanlaşmanın son derece arttığı toplumlarda, toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturan sanat, hukuk, iktisat, siyaset, felsefe, ilim vs. de birbirinden ayrıldıkça toplumda ortaya çıkan ayrılık ve farklılıklar karşısında toplumsal birlik ve bütünleşmenin sağlanmasında “tevhid” yani “birlik” inancı en mükemmel ve ideal bir sosyal kaynaşma, kenetlenme ve bütünleşme prensibidir. Kur’an’da ve hadislerde bu birliği emreden ayet ve hadisler sayılamayacak kadar çoktur. Mesela Kur’an’da “Ey iman edenler!” diye hitap edilmektedir. Bu hitap belli bir zümreye toplumsal kategoriye değil, her türlü sosyal, kültürel ve sosyo-ekonomik farklılık, grup, tabaka ve çevreden kişilere yapılmaktadır. İslam dini “Mü’minler kardeşirler” (Kur’an-ı Kerim, Hucurat Sûresi 10. Ayet) diyerek din kardeşliği ilkesiyle alt-üst, kadın-erkek, genç-yaşlı, zengin-fakir, beyaz-siyah vb. her türlü sosyal farklılıkları ve zıtlıkları eritip kaynaştırmakta ve tek bir Allah’a kulluk inancı etrafında onları birleştirmektedir. İslam inancının yanı sıra ibadetler de toplumsal bütünleşmede önemli roller oynamaktadır.³⁴⁹ Dua, kurban ve ayin, yalnızca ona katılanların tecrübelerini açığa vurmakla kalmaz, aynı zamanda grubun teşkilat ve zihniyetini biçimlendirme ve belirlemeye de katkıda

---

³⁴⁸ GÜNAY, a.g.e., s. 311-313

³⁴⁹ GÜNAY, a.g.e., s. 295

bulunur.³⁵⁰ Cemaatle kılınan namazlar, zekat ve sadakalar gibi mali ibadetler ve hac ibadeti bu birleşme ve bütünleşmenin canlı tablolarıdır.

Yusuf Akçura, toplumsal bütünleşme ve kaynaşmayı sağlama noktasında İslam'ın güçlü bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Akçura, “Hâlâ her Müslüman, Türk veya İranîyim demeden evvel, ‘Elhamdü-lillah Müslümanım...’ diyor... Hâlâ bütün Müslümanlar, günde beş defa Mükerrer Mekke’ye yüz çeviriyor ve Kâbe’ye yüz sürüp Hacer-i Esved’i öpmek için büyük bir heyecan ile kürenin (yeryüzünün) her tarafından muhtelif sıkıntıya katlanarak koşuyorlar” diyerek İslam’ın bu noktada güçlü olduğunu belirtmiştir.³⁵¹

Osmanlı Devleti’nin yükselme dönemindeki toplumsal bütünleşme, mana etrafından birleşmenin mükemmel bir örneğini teşkil eder. Fakat yükselme devrinde böyle mükemmel bir bütünleşmeye imkan veren bu pekiştirici öz maalesef sonraki devrede kaybedilmiştir.

Yusuf Akçura, dinin toplumsal bütünleşmede önemli bir faktör olduğunun idrakinde olup, Osmanlı aydınlarının dini konulardaki ilgisizliğini gördüğünde çok şaşırılmış ve üzülmüştür. Ona göre, Osmanlı aydınları dini tören ve bayramlara hiç saygı göstermiyorlardı. Akçura bundan yakınmış ve “bayramlar, cemiyet makinesinin yağı gibidir” diye yazmıştır. Ve dinin modern uygarlıkla hiçbir zaman çatışma yaratmayacağını kanıtlamaya çalışmış, Avrupa’nın en ileri uygarlıkları olan Anglosakson ve Germen uygarlıklarının aynı zamanda dinin en köklü biçimde yaşandığı uygarlıklar olduğuna dikkat çekmiştir. Akçura, “Dinde laubali zannettiğimiz Avrupalıların pek parlak bayramları vardır. Bir Avrupalı, dinini kaybetmiş olsa bile içtimaen dinli kalmıştır...” “Şimal Türkleri de bayramlarını İstanbul’dan çok canlı ve şen geçirmektedirler... Birbirlerini mutlaka ziyaret ederler, büyüklerini de unutmazlar... Bayram namazlarını asla terk etmezler...” demiştir. Bayram ziyaretlerinin içtimai bir vazife olduğunu dile getiren Akçura, memleketinin parçalanmasını istemeyenlerin bayramlara iştirak etmesi gerektiğini söylemiştir.³⁵²

³⁵⁰ Joachim WACH, **Din Sosyolojisi**, Çev.: Ünver Günay, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1995, s. 72

³⁵¹ AKÇURA, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 58

³⁵² AKÇURA, “Bayram İhtiyacı”, **Türk Yurdu**, s. 953-955

Akçura aynı zamanda, Avrupa'dan hızla yayılan milliyetçilik hareketlerinin etkisi altında ve milli bir devlet kurma hayalindeki İmparatorluğun farklı unsurları arasında dinin bu gücünü gösteremeyeceğine ve toplumsal birlikteliği tek başına sağlayamayacağına inanmaktadır. O, her konuda olduğu gibi din konusunda da rasyonel davranmış, dinin bu dönemde birleştirici olamayacağını, yıkılmakta olan Osmanlının sığınacak tek kapısının Türkçülüğe dayalı milliyetçilik olduğu fikrini benimsemiştir. Ancak Rusya'da olduğu dönemde ise birleştirici unsur olarak dini görmüş ve bu şemsiye altında teşkilatçılık yapmıştır. Bu sayede Rusya Müslüman Hareketini kısmen de olsa başarılı kılabilmıştır. Rusya'da yapılan bütün umumi toplantılar da 'Türk Kurultayı' adına değil, 'Müslümanlık' adına yapılmıştır. Çünkü Akçura'nın da tespit ettiği gibi Rusya Türklerini bir çatı altında birleştiren en büyük güç 'Müslümanlık duygusu' idi.³⁵³ Bu durum ilk bakışta bir ikilem gibi görünse de, aslında Akçura'nın toplumların durumlarına ve konumlarına göre çeşitli çözümler ürettiği, değişik ilkeler ve görüşler benimseyip takip ettiği anlaşılmaktadır.

Akçura'ya göre, İslam dini büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir ve son zamanlarda Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslamiyet de içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir. Bu değişmeyi mecburi olarak gören Akçura, "Zamanımızın tarihinde görülen umumi cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar, içtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor... Dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar." demektedir.³⁵⁴

Akçura, dinle milliyetin birbirini desteklemesi gerektiği ve toplumda ancak bu şekilde en güçlü sosyal bütünleşmenin sağlanabileceği kanaatindedir. Akçura, Osmanlı Devleti'nde İslam'ın desteklediği bir Türkçülük siyasetinin uygulamaya konmasıyla "Osmanlı ülkesindeki Türklerin hem dini hem ırkî bağlar ile pek sıkı"³⁵⁵ bir birliktelik meydana getireceğine inanmaktadır.

---

³⁵³ DEVLET, a.g.e., s. 271

³⁵⁴ AKÇURA, *Üç Taz-ı Siyaset*, s. 60

³⁵⁵ AKÇURA, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, s. 172

Din, özellikle de İslam dini, milli birlik ve beraberliğin, toplumsal bütünleşmenin asli unsuru olduğu gibi aynı zamanda milliyetlerin korunmasında, milliyet şuurunun oluşmasında ve gelişmesinde de önemli bir yere sahiptir.

2. Milliyet Şuurunun Gelişimi ve Din

Yusuf Akçura'yı tarih, dil, iktisadi meseleler, halkçılık vb. hangi yönden ele alırsak alalım hepsinin temelinde Türkçülük ve Türk milliyetçiliği ülküsünün yatmakta olduğunu görürüz. Akçura'nın öne sürdüğü ve Osmanlı'nın öze dönüşü olarak kabul edilebilecek olan milliyetçilik anlayışı, dinden uzak bir anlama sahip değildir. Tam aksine o, Üç Tarz-ı Siyasette ifade ettiği gibi, dini, milli duyguları pekiştirici ve buna hizmet eden bir araç olarak görmekteydi.³⁵⁶

Onun Üç Tarz-ı Siyaset'inde ele aldığı sorunlardan biri Türk milliyetçiliği ile İslamiyet arasındaki ilişkiydi. Türk Milliyetçileriyle tutucu İslamcı çevreler arasında bir çatışma vardı. Türk milliyetçilerinin büyük bölümü, Kur'an ve hadislere atıfta bulunarak milliyetçiliğin İslamiyet'te yeri olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlardı. Müslüman ülkelerde milliyetçiliğin gelişmesi, İslamiyet'i zayıflatmaktan çok onun güçlenmesine hizmet edecekti.³⁵⁷

Akçura, Üç Tarz-ı Siyasette takip edilebilecek iki yol olarak ortaya koyduğu Türklük ve İslamlığın iç içe girdiğini ifade etmiş ve "...din ile milliyet arasında soyut düşüncelerde mevcut tezadın gerçek hayatta var olmadığını kabule mecburuz. (...) Türk cemiyetinin de diğer Şark-ı İslami milletleri gibi gittikçe artan bir süratle milli gelişimini tamamlamaya çalışmakta olduğunu gözlem ve kabule de mecburuz" demiştir.³⁵⁸

Yusuf Akçura'nın milliyetçilik ve İslam dini ilişkisi hakkındaki görüşü iki noktada toplanmaktadır. Birincisi: Yaşlanmış ve kurumakta olan İslâmiyet ağacını milliyet aşısı yaparak ayağa kaldırmaktır. İkincisi: Yaşlı ağaç benzetmesinin tersine birinci maddeye zıt olarak çocukluk devresinde bulunan Türk birliğinin sağlanması

³⁵⁶ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 58-60

³⁵⁷ GEORGEON, a.g.e., s. 47

³⁵⁸ AKÇURA, "İkinci Öğretim Yılı Başında", *Siyaset ve İktisat*, s. 87-88

için, teşkilatlı “pür hayat ve pür heyecan” olan İslamiyet’in, ırklara, Türkler için ise Türkçülüğe “hizmet edici” olmasını istemektedir.³⁵⁹

İslam Dini, toplumların milliyetlerini muhafaza etmelerinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri, Türk milletinin tarihteki milletler mezarlığına gömülmemesini sağlamıştır. Nitekim İslamiyet’in dışındaki diğer dinleri tercih eden çeşitli Türk boylarının Türklüklerini tamamen kaybettikleri tarihi bir gerçektir.

İslam Dininin, Türklerin milli benliklerini muhafazaları için ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun farkında olan Akçura, Ruslar tarafından zorla Hıristiyanlaştırılıp, milli benlikleri yok edilmek istenen Türklerle ilgili şu hatırasını aktarmaktadır: Akçura, annesinin kımız ile tedavisi için Başkurt Türklerinin bulunduğu Ufa vilayetine giderken vapurda zorla Hıristiyanlaştırılan bir Türk ailesiyle karşılaşır. Temiz Kuzey Türk lehçesi konuşan bu ailenin kıyafeti tam milli bir Türk elbisesidir. Dayısı bu aile ile görüşür. Yusuf, ‘bizden mi?’ diye sorar ve şu cevabı alır:

“Bunlar halis Türk ve Müslüman’dırlar. Fakat Çarlık Rusyası bunları zorla tanassur ettirmiştir. Ama hiçbiri ne Türk Milliyetinden ne de İslam dininden ayrılmak istemiyor. Bunlara Ruslar Koşin diyorlar. Türkler ise bunlara Mükreh yani kerhen ve cebren Hıristiyan yapılmış millettaşlar diyorlar.

Bu kan kardeşlerimiz Kuzey Türkleri gibi giyinirler, yaşarlar, Türkçe konuşurlar. Ekserisinin adları da ‘Müslümanca’dır. İslamiyet’e sıkı muhabbet ve bağlılıkları vardır. Fakat hükümet, ‘Siz bir defa Hıristiyanlaştırıldınız, Hıristiyanlıktan çıkılmaz.’ diyerek onları cebren ve kerhen Hıristiyan hayatına ve dini merasimine tabi tutmaktadır. En şiddetli cezalara rağmen gizlice namaz kılarlar, oruç tutarlar, papazlardan nefret ederler. Türkçeyi bırakmazlar.

Her gün vicdan ve manevi işkence içinde yaşayan bu adamlar, dünyanın en acınacak ve bedbaht insanlarıdır. Hükümet bunların büyüklerini hakiki Hıristiyan ve Rus yapamayacağını anlamış olduğundan yeni nesli Türklükten ve Müslümanlıktan

---

³⁵⁹ Ali ARSLAN, “Türkçülüğün Kurucularında İslâm Anlayışı”, **Köprü Dergisi**, Sayı: 66, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=431> (3 Ekim 2008)

ayırmaya çalışıyor. Bu mükrehlerin çocukları cebren valide ve pederlerinden alınmakta ve Kazan'da bunlar için kurulan muazzam yatılı mektebe yerleştirilmektedir. Mektebi, en koyu Ortodoks misyoner ve papazlar idare etmekte olduklarından bu halis Müslüman Türk yavrularının aileleri ve diğer Müslüman Türkler ile münasebette bulunmaları men edilmektedir.”³⁶⁰

“Dayımın bu sözleri Türklerin mühim bir kısmını milliyetinden ve dininden cebren ve kerhen ayırmayı iş edinen Rus Çarlığı Hükümeti'ne ve genellikle Ruslara karşı kalbimde sönmez bir kin ve düşmanlık alevlendirdi. Göz göre göre Türklerin Hıristiyanlaştırılmasına ve milli camialarından çıkarılmalarına son derece üzuldüm. Bu facia her ne zaman Rus adını işitir isem gözümün önünde canlanır.” demektedir.³⁶¹

Akçura, İslam Dininin Türk milletinin milli benliğini muhafazada ve milliyet şuurunun gelişiminde çok önemli bir yeri olduğunun bilincindedir. O hayatı boyunca, dili, gelenek ve görenekleri, dini bir olan, bağımsız, güçlü bir Türk milleti için mücadele etmiştir.

3. Din-Devlet İlişkileri ve Laiklik

Din-devlet ilişkileri tarih boyunca değişik tartışmalara sebep olmuş, değişik şekiller almıştır. Kilisenin hegemonyasında Ortaçağ karanlığına gömülen Avrupa, çıkış yolu olarak laikliği³⁶² benimsemiş ve kiliseyi devlet işlerinden uzaklaştırmıştır. Bir ucu Avrupa'da olan Türkiye, Avrupa'da ortaya çıkan diğer fikir akımlarından etkilendiği gibi zamanla laiklik prensibinden de etkilenmiş ve laik devlet yapısına geçmiştir. Bu geçiş tabi ki bir günden diğer güne olmamış, belli bir zaman dilimi ve bir süreç sonunda gerçekleşebilmiştir.

Yusuf Akçura bu geçiş döneminin önemli fikir adamlarından biridir. Yusuf Akçura'nın din-devlet ilişkilerine bakışı hayatı boyunca aynı olmamıştır. Çocukluk

³⁶⁰ AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 47-48

³⁶¹ AKÇURA, **Hatıralarım**, s. 49

³⁶² Din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelen laiklik, hukuk ve siyaset anlayışında herhangi bir dine dayalı değerler yerine dini bir özellik taşımayan dindışı, seküler değerlere önem verme şeklinde tanımlanabilir. (Mehmet Ali KIRMAN, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yay., İstanbul, 2004, s. 140)

ve gençlik yıllarında din, Akçura'nın fikirlerinin oluşumunda önemli bir referans olmuştur. Gençlik yıllarında dini ritüelleri yerine getiren Akçura,³⁶³ Cumhuriyet dönemine kadar İslamiyet'e karşı olan, hatta dinsel kurumları dışarıda bırakan tüm reform girişimlerine cephe almıştır. Tanzimat'ı eleştirmesinin bir nedeni, bu hareketin siyasal önderleri olan kişilerin, İslami kurumları hesaba katmadan, İslam'ın dışında bir gelişme ve devleti modernleştirme tutumu içinde olmalarıdır.³⁶⁴

Akçura, Tanzimat dönemi yöneticilerini, İslamiyet'i yıkılmaya terk etmekle ve onu bağınaz ulemanın eline bırakmakla suçlamıştır. Halbuki yapılması gereken şey, Türk toplumunun din anlayışındaki yanlışlıkların giderilmesiydi. İslamiyet'in ilerleme düşüncesine uyum sağlaması, bizzat medreselerin bünyesinde gerçekleşmeliydi.³⁶⁵ Akçura'nın İslamiyet'te reform konusundaki diğer bir tezi de, İslamiyet'in millileştirilmesinin zorunluluğuydu. Burada kastedilen milli din, Türk halkının dini edebiyatı kendi ana diliyle öğrenmesini sağlamak, Arapça'nın tekeline kırmak, en önemlisi de Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmektir. Bu, skolastik zihniyetten kurtulmak için de gerekliydi.³⁶⁶ Bu konuda ilk girişim Rusya Türklerinden gelmişti. Kur'an ilk kez Bakü'de Azerice'ye çevrilmişti, Tatarca'ya çevrilmek üzereydi.³⁶⁷

Akçura, dini, insanları terbiye edici bir unsur olarak görmektedir. Cumhuriyet döneminde medreselerin yenilenmesi için yazılar yazmış ve önerilerde bulunmuştur. Akçura, dinin sosyolojik temelleri üzerinde durmuş, dini argümanlarını daha çok bunun üzerine inşa etmiştir. İlerleyen zaman içinde Akçura'nın yaklaşım tarzının laikliğe kaydığını görmekteyiz. Fakat Akçura'nın "her türlü uhrevi düşünceden arınmış lâik bir düşünce" yapısına sahip olduğu iddia edilemez. O, siyasi meselelerde laik bir tutum sergilerken, sosyal meselelerde dinin önemini vurgulamıştır. Akçura,

³⁶³ Yusuf Akçura, Paris'te olduğu ilk yıllarda gayet dindar olup beş vakit namazını hiç ihmal etmezdi. (Nadir DEVLET, 'Yusuf Akçura'nın Hayatı', **Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, s. 22)

Emel Esin, bu durumdan şöyle bahsetmektedir: "Yusuf Bey ve babam (Ahmet Ferit Tek) 1900 yılında kayık ile Tunus'a, oradan da Paris'e giderek siyasi bilgiler mektebinde üç yıl tahsil gördüler... O yılları babam şöyle anlatmış: ... Odamızda, Yusuf sabahleyin erken kalkar, seccadesini yayarak namaz kılar, semaveri yakıp çay demler, sonra kitapları koltuğunun altında mektebe giderdi." (Emel ESİN, 'Akçuraoğlu Yusuf Bey'e Dair Hatıralar', **Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, s. 36)

³⁶⁴ GEORGEON, a.g.e., s. 25

³⁶⁵ AKÇURA, "Medreselerin Islahı", **Sırat-ı Müstakim**, s. 5-9

³⁶⁶ AKÇURA, "Türklük", **Salname-i Servet-i Fünun**, s. 190-191

³⁶⁷ GEORGEON, a.g.e., s. 106

dini, devlet ile ayırıştırılmış ve devletin demokratik olmasını, dinin ise bireysel olmasını tercih etmiştir.³⁶⁸ Üç Tarz-ı Siyaset makalesinde devletin Panislamizm üzerine politika üretmesinin hem iç, hem de dış nedenler dolayısıyla doğru bir hareket tarzı olarak görmemesi, olaylara yaklaşımda dinî bakış açısından sıyrıldığını göstermektedir.³⁶⁹ Yusuf Akçura'nın siyasal meselelerin aksine, sosyo-kültürel meselelerde İslâm dininin ana kaynaklarına başvurduğunu görüyoruz. Örneğin, Türkiye'de kız mekteplerinin açılıp Müslümanların kendi eğitim kurumlarında eğitilmesini, toplumun ilerlemesi yolunda önemli bir yol olarak gören Yusuf Akçura'ya göre, Hz Peygamber'in kadın-erkek bütün Müslümanlara ilmin farz oluşuna dair hadisi, Müslümanlar tarafından göz ardı edilmektedir.³⁷⁰ O, dinin sosyal bütünlüğü sağlamada temel rol oynadığı bir toplumda, dinî bayramlara önem verilmemesini endişe verici bir durum olarak görmektedir. Ona göre bayramlar toplum içerisinde bir dinamizmin ve ataletten kurtulmanın sembolüdür. Bayramlar adeta cemiyet makinesinin yağı gibidir.³⁷¹ Osmanlı Devleti'nin dağılma sebepleri arasına Müslümanların yanlış kader anlayışlarını da koyan³⁷² Yusuf Akçura, dini, toplumun düzeni ve dinamiğinin sağlanması için gerekli görmektedir.

Kuzey Türklerindeki ceditcilik (yenilikçilik) hareketinin etkilerini taşıyan Akçura, İslamiyet'i Türklüğün ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmekle birlikte laiklik prensibine de gittikçe ağırlık vermiştir. Akçura, TBMM'de milletvekilliği yaptığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında, laik sisteme geçiş aşamasında büyük bir engel teşkil eden halifeliğin kaldırılması konusunda, yaptığı konuşmalar ve yazdığı yazılarla, meclisteki en büyük destekçilerden biri olmuştur.³⁷³

---

³⁶⁸ ÇAKMAK- YÜCEL, a.g.e., s. 50-51

³⁶⁹ AKÇURA, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.33

³⁷⁰ AKÇURA, "Kız Sultani Mektebi", *Sırat-ı Müstakim*, s. 267-268

³⁷¹ AKÇURA, "Bayram İhtiyacı", *Türk Yurdu*, s. 953-955

³⁷² AKÇURA, "Kader", *Şura-yı Ümmet*, s. 2

³⁷³ KAT, a.g.e., s. 55

SONUÇ

Türk fikir tarihine Pantürkizmin babası olarak geçen Yusuf Akçura, Türk toplumunun yaşam felsefesinin belirlenmesinde, özellikle de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve milli devlet anlayışının oluşmasında önemli fikri katkılar yapan bir Türk aydınıdır. O, Türk milletinin içinde bulunduğu durumda Osmanlı Devleti'ni son kale, Türkçülüğü de tek çıkar yol olarak görmüş ve yaşamı boyunca bu yolda mücadelesini vermiş büyük bir Türk düşünürdür.

Yusuf Akçura, Tanzimat dönemi sonrası ortaya çıkan Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi fikir akımlarının yanında ilk kez Türkçülük akımından bahsetmiş ve Türkçülük fikrinin ilk defa siyasi sahada düşünülmesini sağlamıştır. Akçura, hayatını milliyetçilik ve halkçılığa adanmış ve bunlarla asıl gaye olan milli egemenliğe ulaşmak istemiştir. Yusuf Akçura, milli mücadele devresinde de önemli görevler üstlenmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve yapılması aşamasında Atatürk'ün hemen yanı başında mücadele etmiştir. Kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti, Türkçülük idealinin gerçekleşmesi demektir ve Akçura'nın fikrinin isabetli olduğunun da bir göstergesiydi.

Akçura'nın öne sürdüğü ve Osmanlı'nın öze dönüşü olarak kabul edilebilecek olan milliyetçilik anlayışı, dinden uzak bir anlama sahip değildir. Tam aksine dini, milli duyguları pekiştirici ve buna hizmet eden bir araç olarak görmektedir. Akçura'ya göre, İslam dini, büyük Türk milletinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir. Son zamanlarda Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslamiyet de içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir ve bu değişme mecburidir. Akçura, Osmanlı Devleti'nde Türkçülük siyasetinin uygulamaya konularak Osmanlı ülkesindeki Türklerin hem dini hem ırkî bağlar ile pek sıkı bir birliktelik meydana getireceğine inanmaktadır. O, dinle milliyetin birbirini desteklemesi gerektiği ve toplumda ancak bu şekilde en güçlü sosyal bütünleşmenin sağlanabileceği kanaatindeydi.

Akçura'nın öne sürdüğü önemli fikirlerinden biri de, Türk toplumunun din anlayışındaki yanlışlıkların giderilmesi gerektiği noktasındadır. Akçura, Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'na sunduğu 'Osmanlı Saltanatı Kurumları Tarihi Üzerine Deneme' başlıklı bitirme tezinden İslam ilkeleri üzerine düşüncelerini aktarırken tarihsel dinamizmine yeniden kavuşmanın, İslamiyet için gerekli olduğunda ısrar etmiştir. Ona göre, geleneklere duyulan körü körüne saygı, kişisel araştırma çabalarını (içtihat) kırmış ve böylece, İslamiyet dinamizmini yitirmiştir. Akçura'ya göre dinsel reformla kültürel modernleşme hareketlerini birbirine paralel olarak ele almak gerekir. İslamiyet ve gelişme, birbirine uyum sağlayarak birlikte yürümelidirler.

Akçura kendini Türklüğe adanmış, Türk milletinin bağımsız, güçlü, çağdaş ve diğer milletler arasında en üst noktada olması için büyük gayretler göstermiştir. O, cephede kazanılan savaşın arkasından, kazanılan savaşın cihad-ı asgar (küçük cihad) olduğunu, asıl bundan sonra kazanılması gereken savaşın cihad-ı ekber (büyük cihad) olduğunu söylemiştir. Akçura, bu meydan muharebesinin ne top ve tüfekte, ne de Lozan'da olduğu gibi söz ve kalemlle edileceğini; bu büyük meydan muharebesinin silahının, tırpan, mala, pergel, örs, çekiç, mancınık, atölye, buhar ve makine olduğunu ifade etmiştir. Yani bu büyük meydan muharebesi, ziraat, zanaat ve ticaret sahasında vukua gelecektir. İşte Türk Milleti, asıl bu İktisat Meydan Muharebesi'ni kazandığı zamandır ki ispat-ı rüşd edecek, hür, müstakil, müreffeh milletler arasına girebilecektir. Akçura, "milli iktisat" fikrinin hararetli savunucularından biridir. Milli iktisadın amacı, ekonomik bağımsızlıktır. Akçura'ya göre, ekonomik bakımdan kendi kendine yetemeyen, yani ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan bir toplum, siyasal bağımsızlığını da yitirmeye mahkumdur. O, Çarlık Rusyası'nda var olan burjuva anlayışının Osmanlı'da olmayışının, Osmanlı için büyük bir kayıp olduğu inancındadır. Akçura, Türk toplumundaki milli şuurun gelişmesini, milli burjuvazinin (girişimcilerin) varlığında görmektedir. Osmanlı'nın fikri ve siyasi sıkıntısının bir çözüm yolu olarak, bir yerli burjuvazi sınıfının oluşması gerektiğini söylemiştir.

Yusuf Akçura, Türk toplumunda hâkim olan ve başta eğitim ve din olmak üzere her alanda etkisini devam ettiren skolâstik anlayışın kırılması gerektiği inancındadır. Toplumda skolâstik anlayışın etkisi kırılarak bir ilerleme sağlanabilecektir. Türk toplumu içine girdiği buhrandan ancak çalışmayla, kadın-erkek, genç-yaşlı herkesin özverili çalışmasıyla çıkabilecektir. Akçura, mazisinde büyük imparatorluklar kuran, geniş coğrafyalara ve milletlere hükmeden büyük Türk milletinin milli ve manevi değerlerine bağlı yaşayış ve çalışmalarla eski güçlü günlerine geri dönebileceği inancındadır.

KAYNAKÇA

AKÇURA, Y., **Hatıralarım**, Yayına Hazırlayan: Erdoğan MURA, Hece Yayınları, Ankara, 2005.

_____, **Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981

_____, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara 2005

_____, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, Türk Kültür Yayınları, İstanbul 1978

_____, **Muâsır Avrupa'da Siyasî ve İctimaî Fikirler ve Fikri Cereyanlar**, Yayına Hazırlayan: Adem EFE, Yeni Zamanlar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004

_____, **Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933

_____, "Türklük", **Salname-i Servet-i Fünun**, 1328, s. 187-192

_____, "Milliyet Fikri ve Millet Muharebeleri I", **Türk Yurdu**, Y: 2, S: 9 (33), (Şubat 1328), s. 260-264

_____, "İttihad-ı Anasır Meselesi", **Sırat-ı Müstakim**, V/121, s. 280-283 (29 Aralık 1910)

_____, "Tanzimatçılık Aleyhine", **Türk Yurdu**, C. III, S: 11, (Mart 1329), s. 349-352

_____, "Emel", **Türk Yurdu**, C. 2, 16, s. 484-491, 14 Haziran 1328/27 Haziran 1912

_____, "Fünun ve Felsefe Sanihaları", **Türk Yurdu**, c.2, Nr. 11, s. 727-728, 20 Eylül 1328/3 Ekim 1912

_____, "Mektep Müzesi", **Türk Yurdu**, S: 48, 5 Eylül 1329, s. 844-848

_____, "Asya-yı Vusta Felaketzedeganı Menfaatına Verilen Konferans", **Sırat-ı Müstakim**, V/128, 16 Şubat 1911, s. 398-399

_____, "Son İnkılab ve Sevabı ile Netaici", **İctihad**, sayı: 11, Mart 1909

- _____, “Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife”, **Türk Yurdu**, C: III, S:13, (Teşrin-i evvel 1341), s. 1-16
- _____, “Türk Dünyası”, **Türk Yurdu**, c. 1, 1327, s. 23-24
- _____, “Bayram İhtiyacı”, **Türk Yurdu**, C.5, 4, 31 Teşrin-i evvel 1329/13 Kasım 1913, s. 953-955
- _____, “Konferans”, **Mektep Müzesi**, 7, Eylül 1329/1913, s. 197-204 (Kuzey Türklerinde Kadının Durumu Üzerine)
- _____, “Kız Sultani Mektebi”, **Sırat-ı Müstakim**, C. 6, 147, s. 267-268, 12 Haziran 1327/25 Haziran 1911
- _____, “Türk Kadınlarında İktisadi Terakkiyat”, **Türk Yurdu**, C. 6, Nr. 11, 24 Temmuz 1330, s. 2392-2393
- _____, “Medreselerin Islahı”, **Sırat-ı Müstakim**, C. 4, 79, s. 5-9, 25 Şubat 1325/7 Mart 1910 (LA)
- _____, “İskolastik Usül Nedir”, **Tedrisat Mecmuası**, 66, s. 219-224, Nisan 1341/1925
- _____, “Nur ve Zulmet”, **Şura-yı Ümmet**, N: 21, s. 2-3, 29 Ocak 1903 (LA)
- _____, “İktisat”, **Türk Yurdu**, C. XII, S. 12, (Ağustos 1333), s. 3521-3523
- _____, “1329 Senesinde Türk Dünyası”, **Türk Yurdu**, C. VI, S: 3 (63), (3 Nisan 1330), s. 2098-2104
- _____, “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak usullerine Dair”, **Birinci Türk Tarih Kongresi**, 1932, s.577-629
- _____, “Cengiz Han”, **Türk Yurdu**, c.1, 1327, s. 17-22
- _____, “Tarihi Görüşe Dair”, **Türk Yurdu**, C. I, S: 5, (1341), s. 349-357
- _____, “Akvam-ı Müslime Tarihinin Devirlere Taksimi”, **Türk Yurdu**, C. XIII, S: 2, (Eylül 1333), s. 3569-3573
- _____, “Türk Tarihinin Devirlere Taksimi”, **Türk Yurdu**, C. VIII, S: 4, (1331), s. 2561-2563
- _____, “Cengiz Han”, **Türk Yurdu**, C. I, S: 11, (Nisan 1328), s. 326-330

- _____, “Kader”, **Şura-yı Ümmet**, N: 3, s. 2, 9 Mayıs 1902 (LA)
- _____, “Rusya İhtilaline Dair”, **Şura-yı Ümmet**, N: 82, s. 2-3, 15 Eylül 1905 (LA)
- _____, “Sarhoşluğa Karşı”, **Türk Yurdu**, C. 8, 8, s. 2651-2654, 18 Haziran 1331/1 Temmuz 1915
- _____, “Mesele-i Şarkiyyeye Dair”, **Şura-yı Ümmet**, N: 17, s. 1-3, 1 Aralık 1902 (LA)
- _____, “Garp Nazarında Şark Meselesi”, **Türk Yurdu**, C. 2, 7, s. 3241-3246, 24 Teşrin-i Sani 1332/ 7 Aralık 1916 (Sa’fes)
- _____, “Şark Meselesine Dair”, **Şura-yı Ümmet**, N: 19, s. 1-2, 31 Aralık 1902 (LA)
- _____, “Düşünülecek Meselelerimizden”, **Türk Yurdu**, C. 7, 3, s. 2460-2462, 8 Kanun-ı Sani 1330/21 Ocak 1915
- _____, “Alâim-i İnkılab” **Sırat-ı Müstakim**, C. 5, 112, s. 129-131, 10 Teşrin-i Evvel 1326/23 Ekim 1910 (AY)
- _____, “Darül-Fünunlarda Talebe Hayatı ve Talebe Ruhu”, **Türk Yurdu**, seri II, c. 2, 7, s. 17-26, Nisan 1341/1925
- _____, “Milliyetçilik, Halkçılık”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yay. Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006
- _____, “Umdelerimize Dair”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yay. Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006
- _____, “İkinci Öğretim Yılı Başında”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006
- _____, “Cihan Harbine İştirakimiz ve İstikbalimiz”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006
- _____, “Bir Makalat”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006

_____, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985

_____, “Derslere Başlarken”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006

_____, “Vaziyetimiz ve Vazifelerimizden Birisi”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006

_____, “Milliyet ve Maişet”, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006

_____, “Cihad-ı Ekber'e Dair”, **Siyaset ve İktisat**, s. Yeni Matbaa, İstanbul 1924, Yayına Haz.: Erdoğan MURA, Sinemis Yayınları, Ankara 2006

AKÇURAOĞLU, Y., **Türkçülük ve Dış Türkler**, Toker Yayınları, 1990

AKGÜL, M., **Türk Modernleşmesi ve Din**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 1999

ARABACI, F., **Yeni Osmanlıların Dini ve Siyasi Görüşleri**, Platin Yay., Ankara, 2004.

ARSLAN, A., “Türkçülüğün Kurucularında İslâm Anlayışı”, **Köprü Dergisi**, Sayı: 66,

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=431> (3 Ekim 2008)

ARSLANTÜRK, Z., **Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2004

ATEŞ, T., **Türk Devrim Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 1997

BAYRAKTUTAN, Y., **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme**, Milliyetçilik ve Türk Ocakları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996

BERKES, N., **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002

_____, “Unutulan Adam”, **Sosyoloji Konferansları**, 14. Kitaptan Ayrı Basım
İstanbul Matbaası, 1976, s. 194-203

COŞKUN, A., **Sosyal Değişme ve Dini Normlar**, Dem Yayınları, İstanbul
2005

ÇAKMAK, O. – YÜCEL, A., **Yusuf Akçura**, Alternatif Yayınları, Ankara
2002

DENİZ, F., **Yusuf Akçura, Hayatı, Eserleri ve Fikirleri**, (Basılmamış
Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996)

DEREN, S., “Kültürel Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.
3, İletişim Yay., İstanbul, 2001

DEVLET, N., **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**,
Ankara 1999

_____, **Yusuf Akçura’nın Hayatı**, Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura
Sempozyumu, Ankara 1987.

ERASLAN, C., **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Neşriyat, İstanbul,
1992.

ERKAL, M. E., **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, İstanbul 2006.

EROĞLU, H., **Türk Devrim Tarihi**, Beşinci Baskı, Ankara, 1981

ERÖZ, M., “Yusuf Akçura’nın Sosyal ve İktisadi Görüşleri”, **Ölümünün 50.
Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara 1987

ESİN, E., “Akçuraoğlu Yusuf Bey’e Dair Hatıralar”, **Ölümünün Ellinci
Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara 1987

FEYZİOĞLU, T., **Atatürk ve Milliyetçilik**, Atatürk Araştırma Merkezi,
Ankara 1986

GEORGEON, F., **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf AKÇURA
(1876-1935)**, Çev.: Alev ER, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996

GÖKALP, Z., **Türkçülüğün Esasları**, Haz.: Yalçın Toker, Toker Yayınları,
Ankara 1990

_____, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**, Hazırlayan: Yusuf ÇOTUKSÖKEN, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1976

GÜNAY, Ü., **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2000

HANIOĞLU, M. Ş., “Batılılaşma”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 5, 148-152

KARA, İ., **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997

KARAL, E. Z., **Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt**, TTK Basımevi, Ankara 2000

_____, “Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri”, **Tanzimat**, C.1, MEB Yay., No: 3273, İstanbul, 1999.

_____, “Üç Tarz-ı Siyaset’e Önsöz”, Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara 2005

KARPAT, K. H., **İslam’ın Siyasallaşması**, Çev.: Şiar YALÇIN, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005.

KAT, G., **Yusuf Akçura’nın Siyasi Kimliği ve TBMM’deki Çalışmaları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003)

KAYALI, H., **Jön Türkler ve Araplar (Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık)**, Çev.: Türkan YÖNEY, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998.

KİRMAN, M. A., **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004

KODAMAN, B., “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c. 12, Çağ Yay., İstanbul, 1993.

KONGAR, E., **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2006

KOŞAY, H. Z., “Yusuf Akçura”, **Bellekten**, Cilt XLI, sayı 162, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977

KURAN, E., “Yusuf Akçura’nın Tarihçiliği”, **Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara 1987

KUR'AN-I KERİM, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim Meali, Ankara 2006

LEWIS, B., **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Prof. Dr. Metin KIRATLI, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 2004

MARDİN, Ş., **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, Derleyen: Mümtaz'er TÜRKÖNE, Tuncay ÖNDER, İletişim Yayınları, İstanbul 1992

_____, **Türk Modernleşmesi**, Derleyen: Mümtaz'er TÜRKÖNE, Tuncay ÖNDER, İletişim Yayınları, İstanbul 2000

_____, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006

_____, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, Çev.: Mümtaz'er TÜRKÖNE, Fahri UNAN, İrfan ERDOĞAN, Yay. Haz.: Ömer LAÇİNER, İletişim Yay., İstanbul, 2006.

NİRUN, N., **Sistemik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981

OKUMUŞ, E., **Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat**, İnsan Yay., İstanbul, 1999.

ÖZCAN, A., "Osmanlıcılık", **İslam Ansiklopedisi**, c. 33, s. 485-487

SAFA, P., **Türk İnkılabına Bakışlar**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988

SANCAKTAR, F. M., "Yusuf Akçura ve Din" , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 61, Cilt: XXI, Mart 2005;

<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=106> (3 Ekim 2008)

SARINAY, Y., **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004

SEZEN, Y., **Sosyoloji Açısından Din**, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1998

SOMEL, S. A., “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.1, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

TEMİR, A., **Yusuf Akçura**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1997

_____, “Yusuf Akçura ve Dış Türkler”, **Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Ankara 1987

TOGAY, M. F., **Yusuf Akçura’nın Hayatı**, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1944

TUNAYA, T. Z., **İslamcılık Akımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003

TUNCER, H., **Türk Yurdu (1911-1931) Üzerine Bir İnceleme**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990

TURHAN, M., **Kültür Değişmeleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2006

TÜRKÖNE, M., “İslamcılık”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 23, s. 60-62

_____, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İletişim Yay., İstanbul, 1994.

UÇAR, R., **Abdullah Cevdet’te Din ve Batılaşma**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997)

ÜLKEN, H. Z., **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 8. Baskı, 2005

WACH, J., **Din Sosyolojisi**, Çev.: Ünver Günay, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1995

YERLİKAYA, İ., **XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Van, 1994

YÜCE, N., “Yusuf AKÇURA”, **İslam Ansiklopedisi**, C: 2, s.228-229

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Halil İbrahim AKKUŞ

Doğum Yeri : Şarkikaraağaç/ISPARTA

Doğum Yılı : 12.07.1982

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu:

Lise : 1996-1999 Şarkikaraağaç İmam-Hatip Lisesi

Lisans : 1999-2003 Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans: 2005-2009 Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Din Sosyolojisi)